

7 Utgivning och försäljning

Vi har i uppdrag att analysera hur den svenska bokmarknaden har utvecklats över tid, bl.a. vad gäller mångfalden i utgivningen av översatt och på svenska utgiven fack- och skönlitteratur samt litteratur på andra språk. Särskilt avseende ska fästas vid den digitala utvecklingen. Uppdraget är också att bedöma om utvecklingen inneburit en minskad bredd när det gäller tillgången för konsumenterna till kvalitetslitteratur inom kulturpolitiskt relevanta genrer.

Denna del av uppdraget behandlas i två separata kapitel. I detta kapitel analyseras bokmarknaden med utgångspunkt i utgivningen. Vilken litteratur ges ut? Hur ser försäljningsutvecklingen ut per kategori? I nästa kapitel behandlas bokmarknadens aktörer, som förlag, distributörer, återförsäljare etc.

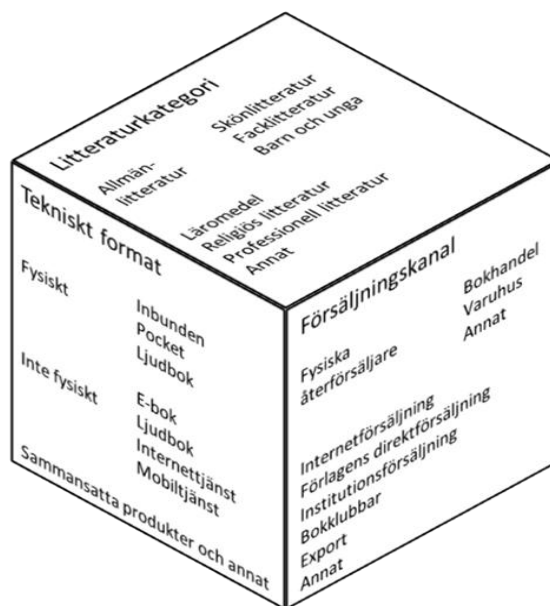
7.1 Kategorier, format och försäljningskanaler

För att beskriva utgivningen och försäljningen av litteratur i dagens medieklimate behövs relativt specifik statistik. Inte bara om olika litteraturkategorier, utan även om en uppsättning format och en mängd försäljningskanaler. Informationsbehovet kan illustreras av den amerikanska undersökningen BookStats s.k. datakub som specificerar en rad viktiga variabler fördelade längs tre axlar.¹

---

¹ BookStats genomförs av Book Industry Study Group tillsammans med American Publishers Association. Book Industry Study Group representerar ett stort antal företag från olika led i bokbranschen vilket har gjort det möjligt att skapa en relativt djuplodande statistik.

Figur 7.1 Datakuben – Branschstatistik i tre dimensioner

Anm.: Figuren är en bearbetning av en grafisk presentation som används av Book Industry Study Group.

För att ge en bild av bokmarknaden behövs för det första en statistik uppdelad på litteraturkategorier. Ovanstående är exempel på vanligen använda och tämligen grova kategoriindelningar. För att kunna dra kulturpolitiska slutsatser skulle det egentligen behövas en ännu mer detaljerad underindelning, t.ex. i genrer eller efter texternas komplexitetsgrad.

För det andra behövs en statistik uppdelad på tekniskt format. Med övergången till ickefysiska format blir detta allt mer komplicerat, samtidigt som möjligheterna att automatisera datainsamlingen naturligtvis ökar. Det är också lätt att tänka sig en mer detaljerad indelning än i figuren ovan.

Slutligen behövs det även uppgifter om försäljningen per försäljningskanal. Först och främst vad gäller fördelningen mellan fysiska försäljningskanaler, som bokhandlar och varuhus, och försäljning via internet. Till detta kommer även olika typer av exportförsäljning samt direktförsäljning från förlagen till institutioner (t.ex. bibliotek och företag) eller till enskilda.

Denna grafiska representation visar hur dessa dimensioner skär varandra: det är först när man kan se i vilka försäljningskanaler en viss typ av litteratur, i ett visst format, säljs som man fullt ut kan analysera frågan om konsumenternas tillgång på ett tillfredställande sätt. Tyvärr är denna typ av uppgifter sällan tillgängliga i Sverige.

Som framhölls redan i den förra litteraturutredningen 1997 är det en brist att det inte finns en heltäckande och tillförlitlig statistik över bokutgivningen och bokbranschens ekonomi i Sverige.² När det rör utgivningen och dess fördelning på litteraturkategorier och format finns i huvudsak två typer av källor tillgängliga. För det första den registrering som sker vid biblioteken, främst Kungl. biblioteket och Svenska Barnboksinstitutet. Vidare föreligger statistik över utgivna titlar och försäljning från förlagens branschorganisationer, dvs. främst Svenska Förläggareföreningen.

Problemet är att dessa uppgifter bygger på tämligen grova kategoriindelningar. Även bibliotekens registrering är svår att använda för närmare studier av en viss kategori/genre utan stora forskningsinsatser. Dessutom innefattar den statistik branschorganisationerna tillhandahåller bara en del av marknaden. Att föreningarna endast för statistik över sina medlemsförlag gör användbarheten begränsad, även om de flesta större förlag är medlemmar. Den mest besvärande aspekten är dock att de företag som är med har förändrats över tid, vilket i vissa fall påverkar jämförbarheten.

Dessutom ska det påpekas att de i Sverige tillgängliga uppgifterna vad gäller försäljning bara rör försäljningen från förlag till återförsäljare (förutom när det gäller förlagens egen direktförsäljning), inte försäljning till slutkund. Det går alltså inte att se hur eller i vilken utsträckning litteratur inom en viss kategori säljer i konsumentledet, inte heller hur viktig en viss försäljningskanal är för en specifik typ av litteratur.³

---

² Se *Boken i tiden* (1997:141), s. 302–307.

³ Enligt uppgift finns det dock planer på att inom kort börja samla in en mer omfattande branschstatistik som också innefattar försäljning i detaljhandelsledet.

Kapitlets disposition

Med reservation för dessa problem analyseras i det följande utgivningen och försäljningen av *allmänlitteratur*. Med allmänlitteratur avses vanligen skönlitteratur, facklitteratur förutom läromedel samt barn- och ungdomslitteratur.⁴ Allmänlitteraturen riktar sig till en allmän publik och saluförs via ordinarie försäljningskanaler som bokhandel och bokklubbar. Det är inom dess underkategorier som den konstnärligt inriktade litteraturen finns och det är mot dessa områden de kulturpolitiska stöden riktas. Denna del av marknaden uppskattades 2009 omsätta sammantaget cirka 4,7 miljarder kronor av en total bokmarknad på kring 7 miljarder.⁵

Kapitlet inleds med en analys av utgivningen. Där det är möjligt är den uppdelad på åtminstone de tre kategorierna skönlitteratur, facklitteratur och barn- och ungdomslitteratur. Därefter beskrivs vissa trender som gäller försäljningen per kategori. En närmare analys av vilken litteratur som säljs i vilka försäljningskanaler är som sagt inte möjlig utifrån tillgängliga uppgifter.

Vad gäller format kan det konstateras att den överväldigande delen av den allmänlitteratur som ges ut fortfarande distribueras, säljs och konsumeras i tryckt form.⁶ Ljudboken har dock sedan ett decennium blivit viktig och på senare år har även e-boken gjort sitt intåg. Utveckling för dessa tekniska format beskrivs i ett särskilt avsnitt. Kapitlet avslutas med en sammanfattande analys.

7.2 Utgivning av allmänlitteratur

Utgivningen av allmänlitteratur kan beskrivas med utgångspunkt i Förläggareföreningens statistik. Föreningens medlemsförlag redovisar på årsbasis antalet utgivna nya upplagor och nya titlar, vilket i princip innebär böcker med en ny sättnings som får nytt ISBN-

---

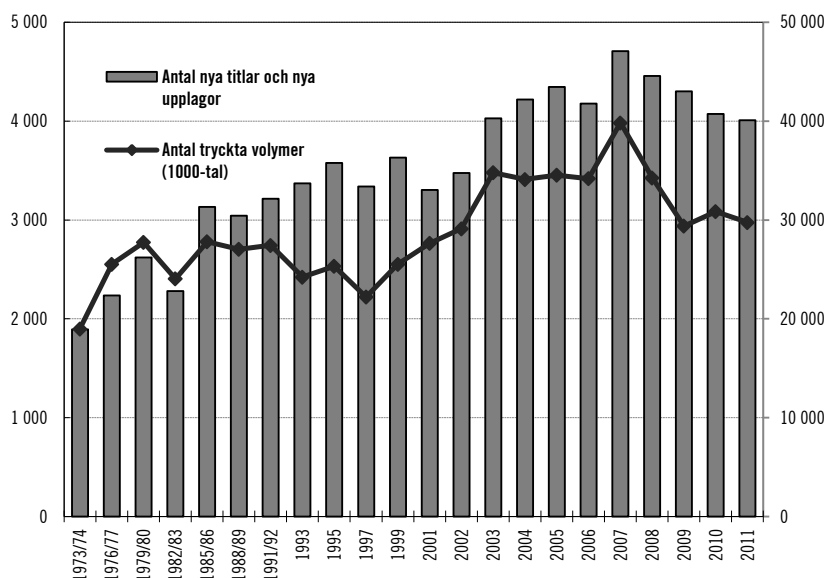
⁴ Med läromedel menas böcker för grundskola och gymnasium. Kursböcker avser litteratur för högskola och annan vidareutbildning. Även om allmänlitteraturen står i fokus i det följande förhåller sig de statistiska uppgifterna inte alltid till dessa gränser och i vissa fall är det motiverat att vidga området något.

⁵ En skattning av bokmarknaden som bl.a. bygger på Förläggareföreningens statistik och uppgifter som återförsäljare ställt till förfogande finns i Kjell Bohlund, *Bokmarknaden 2010* (Svenska Förläggareföreningen, 2010), s. 8.

⁶ På andra marknader är dock andelen digital utgivning redan hög. Det gäller framför allt professionell litteratur men även kurslitteratur. Se Bohlund, *Bokmarknaden 2010*, s. 9.

nummer. En sådan redovisning visar dock inte hur många första-gångsutgivna verk förlagen gett ut under året.

Diagram 7.1 Titlar och tryckta volymer allmänlitteratur, Förläggareföreningens medlemsförlag, 1973–2011

Källa: Svenska Förläggareföreningen. Se bilaga 2, tabell 13.

Medlemsförlagen har under de senaste åren gett ut kring 4 000 nya allmänlitterära titlar och upplagor per år. Antalet utgivna titlar har ökat starkt under 2000-talet och särskilt påtaglig är ökningen efter momssänkningen 2002. Siffrorna är väsentligt högre än under 1990-talet då snittet låg på cirka 3 500 titlar per år – för att inte tala om enskilda år på 1970-talet.⁷

Även antalet tryckta volymer har ökat över tid, från kring 2,5 miljoner per år på 1990-talet till över 3 miljoner per år under 2000-talet. Medelupplagan är generellt över 8 000 volymer per titel under 2000-talet vilket kan jämföras med kring 7 000 per titel på 1990-

⁷ För en bild av utgivningen på den samlade bokmarknaden kan man till denna utgivning lägga de titlar som ges ut av medlemsförlagen i Föreningen Svenska läromedel (se bilaga 2). De har i snitt redovisat ca 1 500 nya titlar per år under de senaste åren. Detta är något färre än på 1990-talet då kring 1 700 titlar gavs ut per år av medlemsförlagen. Jämförelsen med 1990-talet är dock inte helt rättvisande då medlemsförlagens sammansättning förändrats.

talet; på 1970-talet var dock medelupplagan kring 10 000 per titel (se bilaga 2). Eftersom detta är ett medelvärde påverkas det starkt av storsäljare och det säger ingenting om hur stora upplagor en ”vanlig” bok trycks i. Förläggareföreningen redovisar inte median- eller typupplaga.

Den utgivning som Förläggareföreningens medlemsförlag redovisar utgör en viktig del av allmänlitteraturen. Samtidigt finns det många mindre förlag, och några större, som står utanför föreningen samt en stor egenutgivning. Detta förhållande syns om man jämför ovanstående utgivningssiffror med uppgifter om antalet titlar registrerade hos Kungl. biblioteket (KB).

Av registreringen i Nationalbibliografen framgår att det sammantaget publiceras en mycket stor mängd böcker per år i Sverige.⁸ Antalet registrerade böcker i Nationalbibliografen ligger kring 15 000 per år sedan 2004. Detta är även en stor ökning mot det tidiga 2000-talet, då siffran var kring 10 000. Den skarpa skillnaden mellan just dessa perioder speglar dock inte en reell ökning utan beror delvis på ändrade registreringsrutiner från 2004. Nivåerna för enskilda år påverkas även starkt av återkommande eftersläpningar i registreringen.⁹ Trots dessa brister i statistiken är det värt att jämföra de generella nivåerna med antalet registrerade publikationer under tidigare årtionden. Det framgår tydligt att antalet publikationer totalt ökat årtionde för årtionde.

I Nationalbibliografen ingår dock en stor mängd trycksaker som förvisso inte är ämnade för en allmän bokmarknad, bl.a. sådant som biblioteken kallar grått material (dvs. rapporter och trycksaker som det offentliga, företag och föreningar publicerar). Stora utgivare som bidrar till att höja dessa siffror är också de svenska universiteterna som ger ut en strid ström avhandlingar och längre rapporter. Mot denna bakgrund är det kanske mer intressant att titta på antalet registrerade böcker i den s.k. veckolistan.

Veckolistan är en sammanställning av böcker som bedömts vara ämnade för den allmänna bokmarknaden. På flera sätt är dessa uppgifter en bättre spegel av den relevanta utgivningen. De inne-

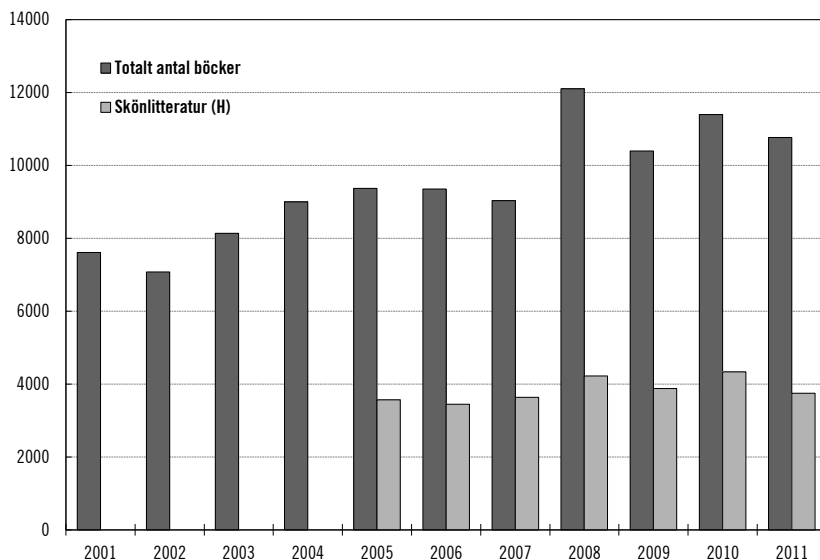
---

⁸ Se bilaga 2. Böcker definieras i redovisningen som publikationer utgivna av bokförlag eller, om så inte är fallet, sådana som är på mer än 48 sidor. I sammanhanget är det även viktigt att notera att statistiken avser de publikationer som registrerats av KB under ett visst år, inte den svenska bokutgivningen under just detta år.

⁹ År 2004 började ett stort antal inte tidigare redovisade delar i rapportserier och liknande förtecknas separat. Både 2002 och 2003 var eftersläpningen stor vilket höjt nivån för det följande året när registreringstakten ökades. Samma sak gällde 2007.

håller titlar som kan antas vara utgivna i avsikt att spridas till en allmän publik och som förväntas kunna distribueras kommersiellt. Dessa uppgifter har inte heller förskjutits av ändrade klassificeringsrutiner under den senaste tioårsperioden.

Diagram 7.2 Böcker registrerade i de s.k. veckolistorna, 2001–2011

Källa: Kungl. biblioteket. Se bilaga 2, tabell 3.

Det kan konstateras att det i veckolistorna i snitt registreras cirka 10 000 nya titlar och upplagor per år. Trenden är att antalet ökat över tid. Den totala siffran är ungefär dubbelt så hög som den som redovisas av Förläggareföreningen och Föreningen Svenska Läro-medel tillsammans. Den stora skillnaden pekar bl.a. på att en stor mängd litteratur ges ut av förlag som inte är medlemmar i dessa två branschföreningar. I siffrorna ingår också en viss andel egenutgivning, dvs. böcker som författarna själva gett ut, antingen under ett eget förlagsnamn eller via någon av de självpubliceringstjänster som finns. Exakt hur stor denna andel är kan dock inte urskiljas med befintliga uppgifter.

Nya verk eller återutgivning

Det är inte alltid de siffror som redovisas medger en uppdelning i andel *nya litterära verk* respektive *återutgivning* i nya upplagor. Förläggareföreningen redovisar förvisso original respektive nytryck (reprint) för sig. Det som föreningen kallar original innefattar dock både förstagångsutgivning av ett verk och nyutgivning som bygger på en ny sättning, dvs. nya upplagor av ett tidigare utgivet verk.

I KB:s officiella statistik går det att urskilja hur många av de registrerade titlarna som är nya verk respektive nya upplagor. Det framgår att cirka 20 procent av det totala antalet publikationer är nya upplagor av tidigare utgivna verk och cirka 80 procent förstagångsutgivning. Hur detta förhållande ser ut varierar dock beroende på litteraturkategori (se bilaga 2).

Andelen återutgivning är väsentligt högre inom kategorin skönlitteratur än inom facklitteratur och barn- och ungdomsböcker.¹⁰ Enligt KB:s registrering är kring 30 procent av de skönlitterära titlarna återutgivning, kring 15 procent av de facklitterära och en marginellt högre andel av barn- och ungdomslitteraturen. Mot bakgrund av statistikens kvalitet kan inga mer detaljerade slutsatser dras om förändringar över tid inom olika kategorier. Förhållandena förefaller dock relativt stabila.¹¹

7.3 Utgivning per litteraturkategori

Förläggareföreningen redovisar kategoriuppdelad statistik för utgivningen med utgångspunkt i bibliotekens SAB-system. Förutom då man särredovisar lyrik och dramatik begränsar sig föreningen till kategorierna skönlitteratur, barn- och ungdomslitteratur och facklitteratur. Den sammanställning som publiceras årligen av registreringen i Nationalbibliografin redovisas även uppdelad på dessa ämnesområden.

En mer detaljerad indelning finns att tillgå på vissa områden. Svenska barnboksinstitutet gör en mer detaljerad analys av registrerade titlar inom barn- och ungdomslitteraturen. I vissa fall

---

¹⁰ Ett problem är att KB:s statistik bara delas upp per ämnesområde för *böcker och broschyrer*, vilket gör att en hel del mindre trycksaker (som troligen inte ges ut i nya upplagor) kan förmodas förskjuta siffrorna för nya upplagor nedåt inom vissa kategorier. Dessa allmänna förhållanden visar sig dock även t.ex. i utgivningen av pocketböcker, se nedan.

¹¹ Jfr Statens kulturråd, *Böcker och kulturtidskrifter 2000*, Kulturen i siffror 2001:9, s. 13.

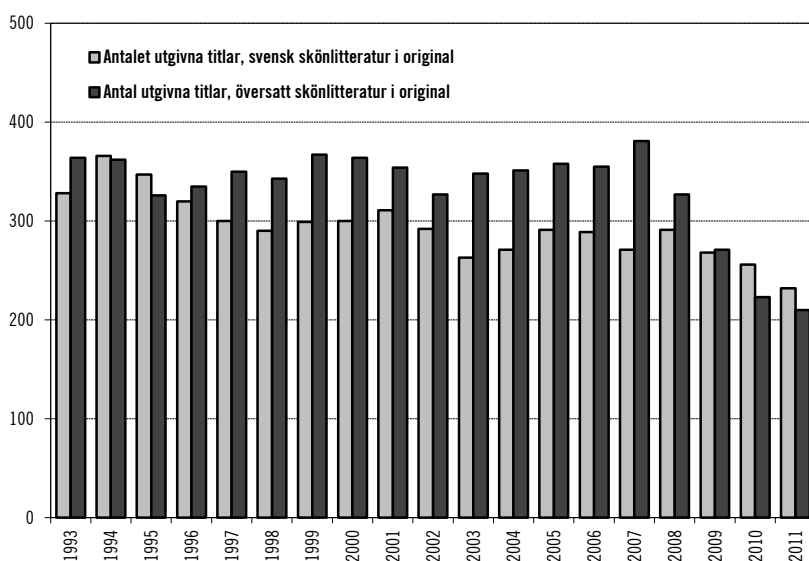

kan man även dela upp posterna i Nationalbibliografin och veckolistorna (fr.o.m. 2005) per ämnesområde vid sökningar i databasen Libris. Denna möjlighet utnyttjas nedan i några fall även om digitala sökningar kan vara svåra att verifiera i efterhand.¹²

Utgivning av skönlitteratur

I följande diagram återges Förläggareföreningens siffror för antalet utgivna titlar svensk skönlitteratur i original per år under den senaste tjugoårsperioden.

Diagram 7.3 Skönlitteratur, utgivna titlar i original 1993–2011, Förläggareföreningens medlemsförlag

Källa: Svenska Förläggareföreningen. Se även bilaga 2, tabell 14 för uppgifter om en längre tidsperiod.

Anm.: Lyrik och dramatik, som Förläggareföreningen redovisar separat, har här fördelats med hälften på svensk skönlitteratur och hälften på översatt skönlitteratur.

¹² Ett problem är att Nationalbibliografin kontinuerligt uppdateras, vilket t.ex. innebär att en sökning på material med ett visst utgivningsår (inte registreringsår) kan se olika ut beroende på när den görs.

Av diagrammet framgår att Förläggareföreningens medlemsförlag har en nedåtgående trend vad gäller antalet titlar svensk skönlitteratur i original sedan 1993. Under 1990-talet låg de svenska titlarna i snitt något över 300 per år. De har nu minskat i antal och ligger i snitt tydligt under 300 per år om man räknar de senaste tio åren. Trenden förefaller också vara en fortsatt minskning.

Den översatta skönlitteraturen låg under lång tid stabilt över 300 titlar per år. Det är dock tydligt att den minskat hos medlemsförlagen de senaste åren. Det gavs kring millennieskiftet genomgående ut fler översatta titlar än svenska originaltitlar, men med den kraftiga nedåtgående trenden under senare år har det blivit färre. Till stor del torde denna förändring kunna förklaras av den inhemska populärlitteraturens framgångar, och särskilt kriminalromanens. Sverige har också blivit en allt viktigare exportmarknad för engelskspråkiga originalböcker, vilket kan ha påverkat antalet översättningar (se vidare kapitel 12).

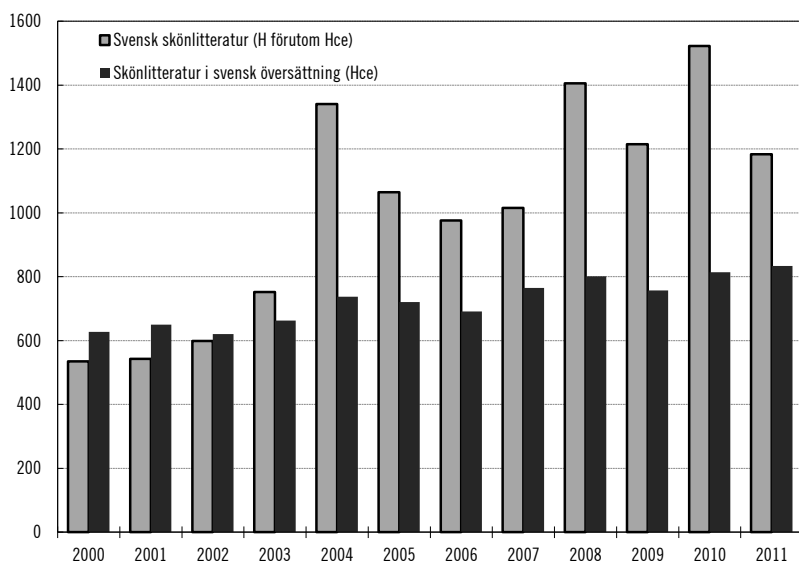
Antalet tryckta volymer har inte utvecklats på samma sätt som antalet titlar, snarare visar Förläggareföreningens siffror på en successiv ökning av antalet volymer över tid inom kategorin (se bilaga 2, tabell 14). Sammantaget ger detta bilden av en marknad där färre titlar säljer i större upplagor. Det bekräftas dock på annat håll att det snarast rör sig om en polarisering, där vissa bästsäljande titlar trycks i mycket stora upplagor samtidigt som volymerna tenderar att sjunka för andra titlar.¹³ Ett sätt som detta tar sig uttryck är genom pocketbokens starka utveckling, där vissa titlar återutges i upplagor som blivit allt större per titel under den senaste tjugoårsperioden.

Som alltid är Kungl. bibliotekets siffror över antalet registrerade titlar långt högre än de som redovisas av Förläggareföreningens medlemsförlag.

---

¹³ Att bästsäljare som trycks och säljs i stora upplagor dominerar marknaden alltmer och att mellansegmentet trängts tillbaka påpekas bl.a. av Olof Grahm, *Kartläggning och förslag till en mer effektiv försäljningsprocess mellan förlag och bokhandel* (Svenska bokhandlareföreningen & Svenska Förläggareföreningen, 2007), s. 10. Affärslogiken bakom utvecklingen mot koncentrerade utgivningslistor beskrivs i Bohlund, *Bokmarknaden 2010*, s. 37 och 46. För exempel på enskilda förlags strategier, se Stefan Eklund, "Med näsa för storsäljare", *Svenska Dagbladet*, 5 december 2009, och Clas Barkman, "Bästsäljare slukar marknaden", *Dagens Nyheter*, 21 september 2010.

Diagram 7.4 Skönlitteratur, nya verk registrerade i Nationalbibliografin, 2000–2011

Källa: Kungl. biblioteket.

Anm.: Kungl. biblioteket gick fr.o.m. 2011 över till att redovisa i enlighet med Dewey-systemet. Uppgifterna för 2011 är därför inte helt jämförbara med tidigare år och bygger på en mer detaljerad redovisning av de skönlitterära kategorierna (se bilaga 2, jfr tabell 4 och tabell 9).

Nationalbibliografin redovisar för tiden efter 2004 nästan genomgående över 1 000 nya verk per år inom kategorin svensk skönlitteratur, även om antalet varierar kraftigt. Under perioden innan var antalet titlar genomgående betydligt lägre. Som framgår av diagrammet är skillnaderna mellan år mycket stora vad gäller svensk skönlitteratur. Det kan knappast tolkas på annat sätt än som variationer i registreringen och siffrorna kan inte användas för att dra slutsatser om utgivningen ett visst år. Däremot säger de något om den totala volymen publicerad skönlitteratur över längre tid.

I Nationalbibliografin har antalet nya verk registrerade som skönlitteratur översatt till svenska successivt ökat från strax över 600 till kring 800 de senaste åren. Nationalbibliografins siffror indikerar alltså inte att det skulle ha förekommit en minskning i utgivningen inom den översatta skönlitteraturen under de senaste åren. För att tolka utveckling vad gäller den översatta skönlitteraturen bör man dock även se närmare på från vilka språk

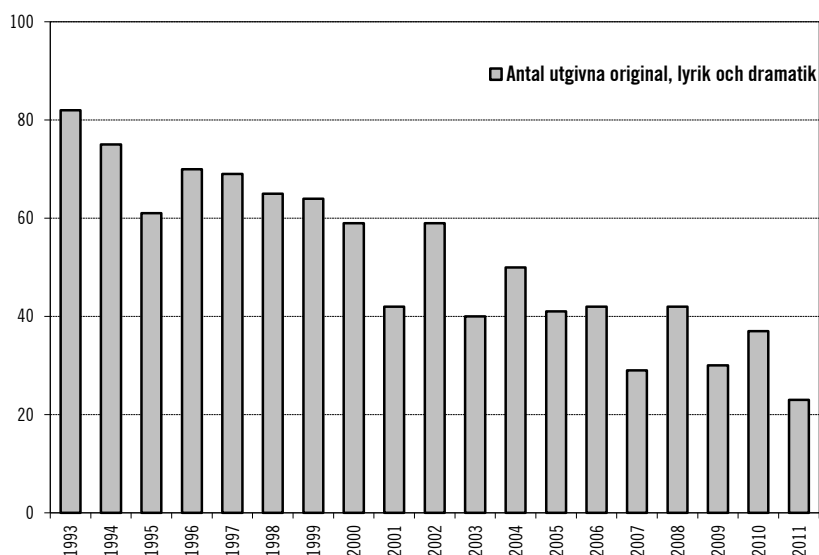
översättningarna görs. Frågan behandlas i kapitel 12 och i bilaga 2 redovisas de största översättningsspråken för skönlitteratur, facklitteratur och barn- och ungdomslitteratur under de senaste åren.

Särskilt om utgivning av lyrik och dramatik

Lyriken och dramatiken är relativt väl avgränsade delar av den skönlitterära utgivningen vilket gör att utvecklingen är något enklare att följa än för andra kategorier. Dessa kategorier är också kulturpolitiskt intressanta då de är viktiga för den litterära kulturen i stort, men sällan ekonomiskt lönsamma.

Förläggareföreningens medlemsförlag särredovisar utgivningen av lyrik och dramatik. I följande diagram redovisas antalet utgivna nya verk och nya upplagor under den senaste tjuoårsperioden.

Diagram 7.5 Lyrik och dramatik, utgivna titlar i original 1993–2011, Förläggareföreningens medlemsförlag

Källa: Svenska Förläggareföreningen. Se bilaga 2, tabell 14 för uppgifter om en längre tidsperiod.

Av diagrammet framgår för det första att det rör sig om ett relativt begränsat antal titlar som ges ut av de större förlagen inom dessa kategorier. Så har det förvisso även varit historiskt. Det är dock värt att notera att snittet under 1980-talet var över 80-titlar per år, under 1990-talet över 60 titlar och att det under 2000-talet sjunkit till kring 40 titlar per år (se bilaga 2, tabell 14 för uppgifter om tiden innan 1993). Även antalet tryckta volymer har minskat inom denna kategori under senare år, både totalt och räknat per titel.

Det kan förutsättas att dessa utgivningssiffror i dag till största delen består av lyrik och i liten utsträckning av dramatik. Dramatiken är i dag en undanträngd genre på den reguljära bokmarknaden. Även totalt sett (inklusive förlag utanför Förläggareföreningen och egenutgivare) förefaller det i dag i snitt bara ges ut ett 20-tal titlar per år på den svenska bokmarknaden. Enligt en särskild redovisning i den senaste statistiken från Nationalbibliografin registrerades 2011 totalt 24 titlar dramatik, varav 11 var nya svenska verk och 6 nya översättningar till svenska (se bilaga 2, tabell 9).

Dagens situation skiljer sig tydligt mot tidigare årtionden under 1900-talet då utgivningssiffrorna var avsevärt högre och dramatik en litterär genre som relativt ofta lästes av en allmän publik.¹⁴ Den dramatik som används för sceniska uppsättningar tillhandahålls i dag främst av specialiserade teaterförläggare som fungerar som agenter för dramatikererna. Dessa ger inte ut pjäser för försäljning på den reguljära bokmarknaden. För en bredare krets tillhandahålls dramatik dock i viss mån även via internet och print-on-demand-tjänster som DramaDirekt.

Litteraturvetaren Åsa Warnqvist har undersökt lyrikutgivningen mellan åren 1976 och 1995.¹⁵ Hon visar att under hela den undersökta perioden har antalet förstagångsutgivna diktsamlingar varit relativt konstant år från år, generellt sett kring 180–200 stycken. Warnqvist framhåller att detta historiskt sett är höga siffror och att det i princip representerar en fördubbling jämfört med nivån på 1960-talet.

---

¹⁴ För en uppskattning av utvecklingen mellan 1901 och 2005 utifrån uppgifter i Nationalbibliografin se Åsa Eliasson, "Dramatiken och läsaren – en undersökning av dramatikens tillgänglighet på bibliotek, i bokhandeln och på Internet", Uppsatser inom biblioteks- och informationsvetenskap, nr 366 (Uppsala universitet, 2007), s. 35–38.

¹⁵ Åsa Warnqvist, *Poesifloden: Utgivningen av diktsamlingar i Sverige 1976–1995* (Ellerströms förlag, 2007), se särskilt kapitel 3 och appendix C.

Förläggareföreningens medlemsförlag har, som synes, under denna period gett ut mindre än hälften av dessa titlar. I stället har mindre förlag utanför föreningen och en omfattande egenutgivning stått för denna ökning av lyrikutgivningen. Många små förlag som var viktiga för lyriken tillkom t.ex. vid 1980-talets början. Förklaringar till förändringen är att det statliga litteraturstödet gjort det lättare för mindre förlag att ge ut bl.a. lyrik samt en teknikutveckling som gjort det enklare att framställa böcker. En omfattande egenutgivning (totalt sett kring 35 procent av de utgivna titlarna) växte också fram under perioden.

Även om Warnqvists undersökning begränsar sig till tidigare år är resultaten intressanta då de generella slutsatserna troligen är fortsatt giltiga. Mycket tyder på att bilden av en polarisering på marknaden mellan några få lyrikutgivande storförlag och en mängd småförlag och egenutgivare är giltig även i dag. Även om Förläggareföreningens medlemsförlag generellt minskat utgivningen, förefaller de största allmänlitterära förlagen hålla fast vid en viss utgivning av lyrik. De mindre förlagen är dock många och viktiga för lyriken. Dessutom står egenutgivningen även i dag för en stor andel av titlarna. Den totala utgivningen är fortfarande stor sett ur ett historiskt perspektiv och den har förmodligen ökat ytterligare sedan 1990-talets mitt.¹⁶

Utgivning av facklitteratur

En kategori som ofta används i dessa sammanhang men som egentligen säger relativt lite om det egentliga innehållet är facklitteratur. I kategorin ingår vanligen allt som inte klassificeras som skönlitteratur eller litteratur för barn- och unga. Med andra ord bildar det en slags stor övrigtpost som innehåller allt från presentböcker och självhjälpböcker till böcker om filosofi och samhällsfrågor. Att kategorin ser ut på detta vis gör att den kvantitativt sett kan domineras av böcker som inte i sig är särskilt intressanta ur kulturpolitisk synvinkel, t.ex. kokböcker.

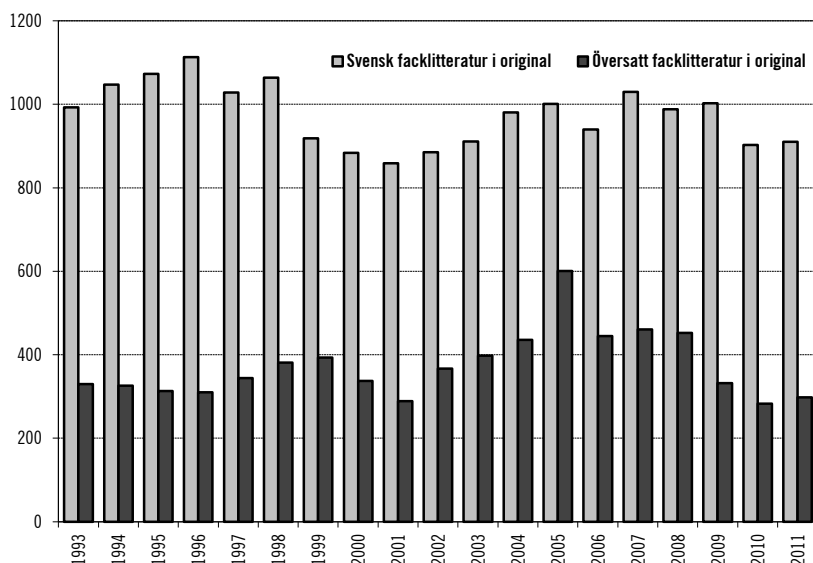
Antalet nya titlar och nya utgåvor av facklitteratur hos Förläggareföreningens medlemsförlag har totalt sett legat kring 1 400

---

¹⁶ Den särskilda redovisningen av skönlitteratur i den senaste statistiken från Nationalbibliografin ger vid handen att KB registrerat 292 nya svenska diktsamlingar 2011 (se bilaga 2, tabell 9). Andelen återutgivning förefaller vara mycket låg, kring 5 procent av antalet svenska titlar var nya upplagor 2011.

stycken per år under den senaste tjugoårsperioden. En viss minskning kan iaktas de allra senaste åren.

Diagram 7.6 Facklitteratur, utgivna titlar i original 1993–2011, Förläggareföreningens medlemsförlag

Källa: Svenska Förläggareföreningen. Se bilaga 2, tabell 15 för uppgifter om en längre tidsperiod.

Anm.: Förläggareföreningen menar med facklitteratur all allmänlitteratur som inte klassificeras som skönlitteratur eller litteratur för barn- och unga. Med andra ord innefattas inte heller här t.ex. läromedel.

Antalet nya titlar och nya utgåvor av svensk facklitteratur ligger strax under 1 000 stycken per år. Det finns en viss variation över tid men det är svårt att se någon långsiktig trend. De översatta titlarna är betydligt färre än de svenska originalen i denna kategori. Det kan noteras att antalet svenska original genomgående är mer än dubbelt så många som de översatta. De minskningar som kan iaktas för både svensk och översatt facklitteratur under de senaste åren har skett från en hög nivå och utgivningen förefaller totalt sett vara relativt stabil över tid.

Även för facklitteraturen kan det, sett över en längre tidsperiod, noteras att de tryckta volymerna successivt ökat, både totalt och per titel (se t.ex. bilaga 2, tabell 15). Upplagorna för till exempel reprint i pocket är dock inte alls lika stora som för de skön-

litterära böckerna, den genomsnittliga tryckta upplagan i detta format är ungefär hälften så stor för facklitteratur.

Som nämnts ovan kan man inte dra några slutsatser för specifika genrer av utvecklingen inom den utgivning som redovisas som facklitteratur. Detta beror bl.a. på att kategorin är för vid för att fånga något meningsfullt i detta avseende. Det beror också på att facklitteraturen utmärks av en omfattande utgivning, särskilt av kvalificerade titlar, på andra förlag än de som är medlemmar i Förläggareföreningen (se kapitel 8).

Att undersöka utgivningen på området närmare via Nationalbibliografin är också svårt eftersom titlarna fördelas på många olika ämnesområden. Vi har ändå följt utvecklingen för vissa kategorier som är, relativt sett, precisa och kan antas vara av kulturpolitiskt intresse då de innefattar sakprosa som ofta läses av en intresserad allmänhet. Ämnesområdena är filosofi och psykologi (D), litteraturvetenskap (G), konst, musik, teater och film (I), historia (K), biografi med genealogi (L) och samhälls- och rättsvetenskap (O).¹⁷

Ser man till dessa ämnesområden kan inga minskningar i registreringen noteras för den senaste tioårsperioden, varken vad gäller antalet nya verk eller upplagor. Snarare syns tendenser till ökning inom alla kategorier. Inom vissa ämnesområden, som kategorierna I och O, är ökningarna förvisso så pass stora att det snarast bör handla om ändrade registreringsrutiner. Även i andra kategorier går dock antalet titlar relativt stadigt upp. Det intressanta här är tendensen, inte de absoluta talen. Även om siffrorna ger vid handen att det ges ut ett relativt stort antal titlar inom respektive kategori så bör man hålla i minnet att det publiceras en stor andel doktorsavhandlingar inom flera av dessa områden.

Utgivning av barn- och ungdomslitteratur

När det gäller barn- och ungdomslitteraturen finns det mer precisa källor att tillgå än för skön- och facklitteraturen. Främst i form av Svenska barnboksinstitutets statistik. Inledningsvis är det dock av

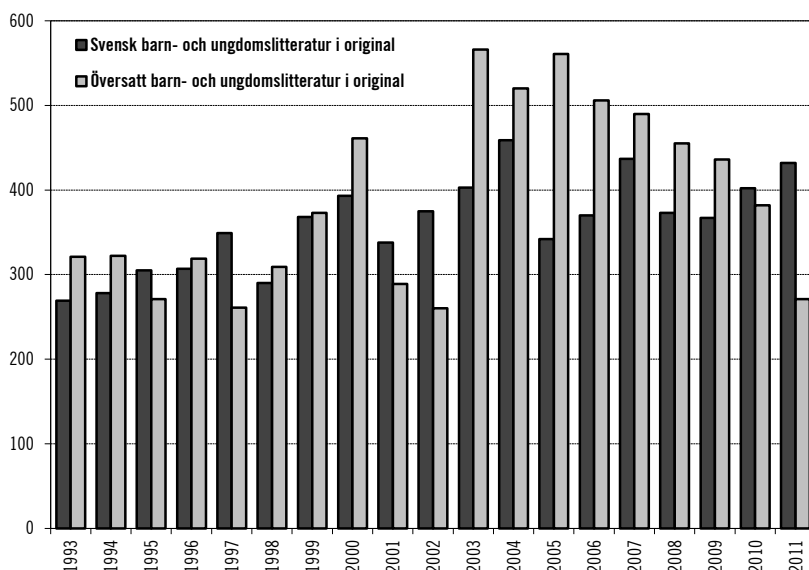
---

¹⁷ Se bilaga 2, tabell 5. Det är värt att påpeka att valet av kategorier naturligtvis inte betyder att det enbart är inom dessa ämnesområden som det finns en utgivning av värde för en läsande allmänhet. Detta urval ska snarare ses som ett stickprov inom några relevanta kategorier.

intresse att se till utgivningen hos Förläggareföreningens medlemsförlag under den senaste tjugoårsperioden.

Diagram 7.7 Barn- och ungdomslitteratur, utgivna titlar i original 1993–2011, Förläggareföreningens medlemsförlag

Källa: Svenska Förläggareföreningen. Se bilaga 2, tabell 16, för uppgifter om en längre tidsperiod.

Anm.: Föreningens siffror bör tolkas med försiktighet då de har påverkats relativt kraftigt av att förlag lämnat respektive gått med under den redovisade perioden (se bilaga 2, tabell 22). De kraftiga svängningar i antalet barn- och ungdomstitlar kan även förklaras av t.ex. Pixiböcker, dvs. små billiga böcker som vissa år ges ut i stora mängder.

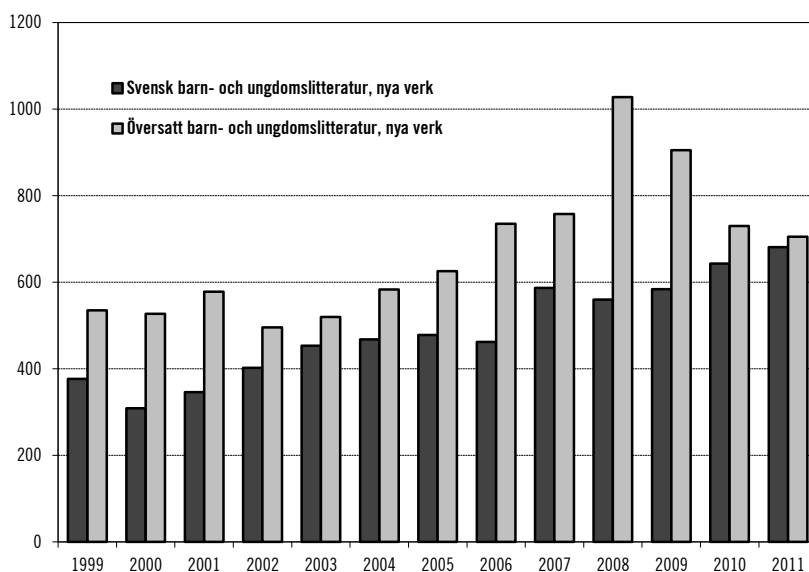
Förläggareföreningens medlemsförlag ger totalt sett ut fler titlar barn- och ungdomslitteratur i original i dag än på 1990-talet. Antalet utgivna svenska originaltitlar har under den senaste tjugoårsperioden trendmässigt ökat, även om svängningarna mellan år är relativt kraftiga (delvis beroende på det statistiska underlaget). En kraftig minskning kan noteras under de senaste åren för antalet titlar översatt barn- och ungdomslitteratur, dock från höga nivåer. Utgivningen av svenska original har de allra senaste åren vuxit sig större än utgivningen av översatta titlar.

Både det totala antalet tryckta volymer och den genomsnittliga upplagan per titel förefaller relativt stabil, om än ökande, sett över tid vad gäller barn- och ungdomslitteratur (se t.ex. bilaga 2, tabell

16). En förklaring till att volymerna inte ökat på samma sätt som för skönlitteratur är att barn- och ungdomslitteraturen inte har en lika omfattande pocketutgivning som skönlitteratur för vuxna.

Svenska barnboksinstitutet kartlägger i samband med den s.k. bokprovningsen varje år utgivningen av barn- och ungdomslitteratur under föregående år. Bortsett från ett visst bortfall beroende på sent inskickade böcker – uppskattningsvis kring 10 procent – är statistiken tämligen heltäckande.¹⁸ Statistiken sträcker sig delvis tillbaka till 1993 men är mer specifikt indelad sedan 1999.

Diagram 7.8 Barn- och ungdomslitteratur, antalet registrerade nya verk 1999–2011, Svenska barnboksinstitutet

Källa: Svenska barnboksinstitutet. Se bilaga 2, tabell 11.

Det är intressant att notera att siffrorna pekar mot samma allmänna trender som i Förläggareföreningens statistik. För det första bekräftas bilden av att det över tid successivt getts ut allt fler titlar. Vidare har kategorin översatt barn- och ungdomslitteratur även här

¹⁸ Barnboksinstitutet tillämpar varje år samma gräns, den 28 februari, för när boken ska vara inkommen för att räknas till ett visst år. Även i Barnboksinstitutets statistik utesluts läromedel. Dessutom tar man inte med de titlar som utgivits helt oförändrade under året.

ökat kraftigt under ett antal år på 2000-talet och sedan fallit tillbaka, för att i dag i princip vara lika stor som den svenska.

Barnboksinstitutets statistik visar en relativt stor och successiv ökning av utgivningen under det senaste decenniet, från totalt sett strax under 1 000 titlar i början av perioden till över 1 300 de senaste åren. Andelen översättningar har genomgående varit fler än de svenska originalen, ett mönster som funnits sedan 1970-talet. Främst rör det sig om titlar från de engelska språkområdena som översätts (se vidare kapitel 12). Den kraftiga övervikten för översatta titlar under ett antal år berodde dock främst på den starka mangaboom som sedermera ebbat ut. Förklaringar som anförts till den markanta ökningen av antalet utgivna titlar totalt sett under 2000-talet är den sänkta bokmomsen 2002, större barnkullar och just mangaboomen.¹⁹ Som Kjell Bohlund visat har också förlagens nettointäkter per exemplar av barn- och ungdomsböcker stigit till skillnad från annan utgivning.²⁰ Det senare bör ha bidragit till att det varit attraktivt att satsa på denna typ av utgivning.

Om man både räknar antalet nya verk och antalet nya upplagor tyder registreringen hos Barnboksinstitutet på att det årligen ges ut kring dubbelt så många titlar barn- och ungdomslitteratur som redovisas hos Förläggareföreningen. En förklaring är att det under det senaste decenniet etablerats en rad nya förlag som enbart eller delvis ger ut barn- och ungdomslitteratur. Det finns också tecken på att dessa uppstickare pressat de stora förlagen att hålla uppe utgivningstakten. Under de senaste åren har kring hälften av de titlar som registrerats av Barnboksinstitutet getts ut på mindre förlag (se nästa kapitel för en kategoriindelning av förlagen).²¹

Genrer inom barn- och ungdomslitteraturen

Svenska barnboksinstitutet har sedan bokprovningen inleddes kartlagt tendenser i utgivningen och institutet gör även vissa underindelningar av utgivningen som visar på viktigare trender. Utgivningen delas numera in i följande kategorier: bilderböcker,

---

¹⁹ För en analys av institutets statistik se Åsa Warnqvist, "Dragonball, LasseMaja och Twilight: Utgivningen av barn- och ungdomslitteratur i Sverige 2001–2010", i *Läsarnas marknad, marknadens läsare* (SOU 2012:10). Ökningen i total utgivning inom barn- och ungdomslitteraturen bekräftas i Kungl. bibliotekets statistik och syns särskilt tydligt om man jämför över en längre tidsperiod (se bilaga 2, tabell 2).

²⁰ Se Bohlund, *Bokmarknaden 2010*, s. 37–38.

²¹ Warnqvist, "Dragonball, LasseMaja och Twilight", s. 337 och 347–348.

kapitelböcker (för barn i åldern 6–9 år), mellanåldersböcker, ungdomsböcker, faktaböcker, tecknade serier, sagor, samlingar, poesi och sångböcker.

Bilderböcker är klart vanligast och står för kring 40 procent av titlarna. Därefter kommer kapitelböcker, mellanåldersböcker och ungdomsböcker – utgivningskategorier som alla ligger kring 250 titlar om året. Även faktaböcker och tecknade serier är relativt stora kategorier, med över hundra titlar om året i normalfallet. Mer ovanliga utgivningskategorier är sagor, samlingar av olika slag, sångböcker och poesi specifikt för barn och unga.

Denna indelning i underkategorier visar att de senare årens ökning i utgivningen hänförs till vissa delar av utgivningen.²² Utgivningen av bilderböcker har ökat med närmare 50 procent under perioden och flera nya förlag som satsat på sådana har etablerats under perioden. Även kapitelböckerna har ökat i antal, vilket är intressant mot bakgrund av att det tidigare framförts kritik mot att det funnits för få titlar riktade till barn i åldern 6–9 år. En viktig förklaring till denna ökning är den kraftiga uppgången för deckare inom barn- och ungdomslitteraturen. Dessa vänder sig ofta till nybörjarläsarna i denna ålderskategori.

Ungdomsböckerna har också ökat tydligt i antal under det senaste decenniet. En förklaring till det är att flera nya förlag satsat på böcker som befinner sig i gränslandet mellan ungdomsbok och vuxenbok. Den trend som fått störst genomslag i utgivningen är dock mangaboomen som innebar en ökning med flera hundra procent i kategorin tecknade serier. I dag är det dock få förlag som längre ger ut manga. Att denna utgivning fallit bort kan även förklara den nedgång i de totala siffrorna som kan noteras för de allra senaste åren.

Utgivning av litteratur på nationella minoritetsspråk

Sverige har fem nationella minoritetsspråk: samiska, meänkieli, finska, romani chib och jiddisch.²³ De nationella minoritetsspråken har olika förutsättningar för utgivning av litteratur, bl.a. varierar

²² För en närmare tolkning av utvecklingen se Warnqvist, "Dragonball, LasseMaja och Twilight", s. 337–341.

²³ Se språklagen (2009:600) och lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Följande allmänna information om minoritetsspråken är hämtad från Språkrådets webbplats, www.språkradet.se

antalet personer som talar respektive språk eller varietet av språket. Vidare är den skriftspråkliga kulturen olika utvecklad. Finska språket har på många sätt en särställning vad gäller litteratur genom tillgången till den finska bokmarknaden. Ett transnationellt litteraturutbyte finns i viss mån även på vissa av de andra minoritetsspråken, t.ex. samiska och jiddisch.

Samiska talas i de norra delarna av Norge, Sverige och Finland samt på Kolahalvön i Ryssland. I Sverige talas samiska av cirka 7 000 personer totalt sett. Samiska är inte ett enhetligt språk utan består av flera olika varieteter. Skillnaderna kan vara stora och nästan varje varietet har sitt eget skriftspråk. Den största varieteten i Sverige är nordsamiska som talas av cirka 6 000 personer i landet. Sydsamiska och lulesamiska talas av cirka 500 personer vardera.

Meänkieli (tornedalsfinska) talas främst i sex kommuner i Tornedalen: Haparanda, Övertorneå, Pajala, Kiruna, Gällivare och Kalix. I hela Norrbotten kan det enligt Språkrådet uppskattas att uppemot 75 000 personer talar meänkieli i någon utsträckning.

Finska talas av en stor grupp i Sverige. Efter andra världskriget har stora finska befolkningsgrupper bildats i storstäderna och på industriorter i södra och mellersta Sverige. Även Norrbotten har en betydande finskspråkig befolkning. Den finska som talas i Sverige är samma som i Finland. I dag talar cirka 300 000 personer i Sverige finska.

Romani chib i Sverige består av olika varieteter, bl.a. kale, lovari, svensk romani (resanderomani), kaldaras och arli. De olika varieteterna är ömsesidigt förståeliga i varierande grad. Under lång tid var romani chib i huvudsak ett muntligt språk. Skriven romani blir allt vanligare, men något helt enhetligt skriftspråk finns ännu inte. Någon form av romani talas i dag av cirka 40 000 svenskar.

Jiddisch är ett germanskt språk med inslag av hebreiska och slaviska språk. Jiddisch skrivs traditionellt med hebreiskt alfabet även om det i dag också förekommer med latinskt alfabet. Omkring 4 000 svenskar talar och förstår i dag jiddisch i olika utsträckning. För de allra flesta jiddischtalande i Sverige är det dock inte förstaspråk.

De nationella minoritetsspråken är svagt representerade i utgivningen i Sverige. De större förlagen har inte (med något undantag) gett ut litteratur på dessa språk och den utgivning som kommer till stånd sker på mindre specialiserade förlag, genom vissa organisationers försorg eller i form av egenutgivning.

Förlaget Podium, som grundades 1998 av Författarcentrum, har som en del i verksamheten att ge ut böcker på minoritetsspråk i original och översättning. Hittills har Podium gett ut böcker på romani (både på kalderas, lovari och resanderomani), jiddisch och samiska (både nordsamiska, lulesamiska och sydsamiska). Totalt rör det sig om ett tjugotal titlar i ett antal olika översättningar.

Vad gäller meänkieli kan konstateras att Bengt Pohjanens förlagsinitiativ stått för merparten av utgivningen på språket under den senaste tjugoårsperioden.²⁴ Förlagen Kaamos och Barents Publisher har tillsammans gett ut ett 50-tal titlar på meänkieli under perioden 1985–2011. Till detta kan läggas utgivningen av ett tjugotal titlar på Meänkielen förlaaki. I det senare fallet rör det sig dock främst om ordböcker.

För närvarande finns inga samiskt inriktade förlag i Sverige. Tidigare fanns förlaget Sámi girjjit, som under åren 1983–1997 gav ut totalt 46 böcker på företrädesvis nordsamiska.²⁵ Viss utgivning har också som nämnts på senare år kommit till stånd genom Podium. Annars är import från Norge den viktigaste vägen att tillgå samiskspråkig litteratur. I Norge finns flera förlag som får stöd från bl.a. det norska Sametinget för bokproduktion.

Situationen vad gäller litteratur på romani präglas av att de olika romska språken i liten utsträckning är standardiserade och kodifierade. Ansträngningar har gjorts under många år (bl.a. av Myndigheten för skolutveckling) för att åstadkomma läromedel på de olika varieteterna men den litterära utgivningen utöver det är nästan obefintlig.²⁶ Undantag utgör ungefär ett tiotal titlar som getts ut under de senaste trettio åren, bl.a. av Podium och bokförlaget Tranan.

7.4 Litteraturkategorierna i utgivningsstödet

Ett sätt att spegla utvecklingen inom olika litteraturkategorier är att se till de uppgifter som skapas i hanteringen av det statliga utgivningsstödet. Förändringar i antalet ansökningar kan tyda på

---

²⁴ För en närmare beskrivning se Jimmy Gärdemalm & Maria Öman, *Litteraturens villkor i Norrbotten – en kartläggning* (Norrbottens länsbibliotek, 2012), s. 19–21.

²⁵ Gärdemalm & Öman, *Litteraturens villkor i Norrbotten*, s. 22.

²⁶ Se Ellen Bijvoet & Kari Fraurud, *Det romska språket och romsk språkvård i Sverige 2007* (Institutet för språk och folkminnen, 2008), s. 54–55.

förändringar inom centrala delar av utgivningen, dvs. just de litteraturkategorier som kan komma ifråga för stöd.

Ser man till antalet ansökningar inom ny svensk skönlitteratur framgår det att de generellt legat kring 400 per år sedan 1990/91. En viss nedgång kan iakttas de senaste åren och antalet ansökningar var för första gången under 300 år 2010, även om det sedan åter ökade något 2011. Inom kategorin skönlitteratur översatt till svenska noteras under senare år en viss ökning av både ansökningar och bifall om man jämför ett antal år bakåt i tiden.²⁷

Inom facklitteraturen (svenska original och översättningar tillsammans) har antalet ansökningar och bifall legat relativt stabilt över den senaste tjugoårsperioden. Ansökningarna ligger genomgående mellan cirka 300 och 350 och antalet bifall en bit över 100, ofta närmare 150. 2011 inkom dock hela 407 ansökningar. Inga tydliga trender över tid kan urskiljas i de variationer som finns år från år.

I kategorin barn- och ungdomslitteratur (svenska original och översättningar tillsammans) har antalet ansökningar varierat kring 400 per år under hela perioden. Det var generellt sett något färre på 1990-talet då snittet är under 400. På 2000-talet ligger snittet över 400 per år. En påtaglig minskning har dock skett de senaste två redovisade åren, om än från en hög nivå. Antalet bifall har successivt ökat något över tid inom stödordningen.

Sammantaget ger detta få indikationer på dramatiska förändringar inom dessa delar av utgivningen. Snarare kan siffrorna tolkas som att andelen kvalificerad litteratur som kan komma ifråga för stöd är tämligen konstant över tid. Ett undantag är möjligen skönlitteratur där trenden är en minskning inom ny svensk skönlitteratur för vuxna men en ökning av den översatta. Denna utveckling kan bero på flera saker. En förklaring kan vara en minskning i utgivningen vad gäller svensk skönlitteratur hos de etablerade förlagen, samtidigt har upplagegränsen för stöd sänkts vilket innebär att något färre ansökningar skickas in. Att många små förlag numera har en kvalitetsutgivning av översatt litteratur kan ha bidragit till att antalet ansökningar inom översatt skönlitteratur samtidigt har ökat.²⁸

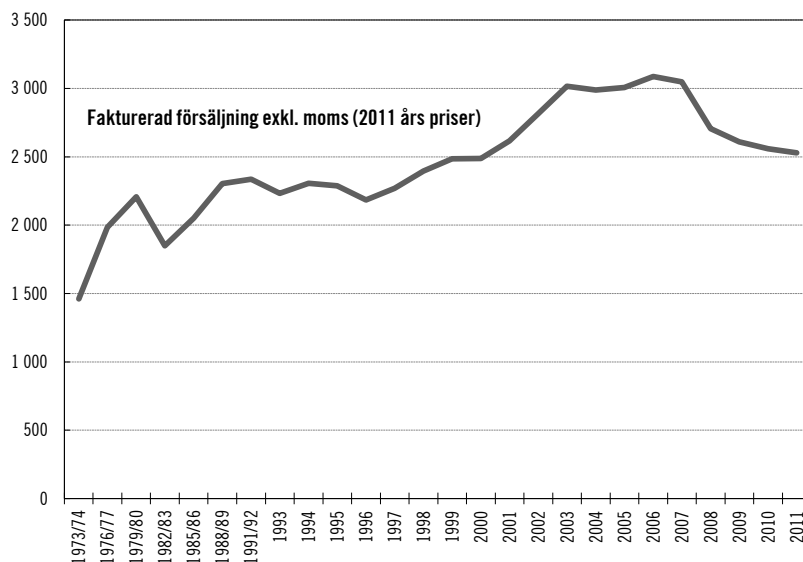
²⁷ En sammanställning av antalet ansökningar och bifall i några centrala litteraturkategorier finns i bilaga 2, tabell 30.

²⁸ Ny svensk skönlitteratur fick tidigare en mycket stor andel av det totala utgivningsstödet, något som förändrats på senare år (se kapitel 9). Som väntat framgår det också att bifallen minskat relativt kraftigt över tid. Det är knappast enbart relaterat till antalet ansökningar

7.5 Försäljning av allmänlitteratur

När det gäller försäljningen per litteraturkategori finns i princip enbart Förläggareföreningens statistik att tillgå. De utanförstående förlag som är verksamma på allmänlitteraturmarknaden har i dag en omsättning som enligt föreningen själv uppskattningsvis motsvarar 30 procent av marknaden. Det bör hållas i minnet när man tolkar de tillgängliga uppgifterna.

Diagram 7.9 Försäljning av allmänlitteratur i fasta priser 1973–2011, Förläggareföreningens medlemsförlag (miljoner kronor)

Källa: Svenska Förläggareföreningen. Se bilaga 2, tabell 18.

Anm.: Förlagen redovisar nettointäkter vid försäljning till återförsäljare och konsumentpriser vid direktförsäljning. Från och med 2010 ingår inte försäljning från bokklubb i statistiken, vilket var fallet t.o.m. 2009. I stället ingår försäljning till bokklubb. Det innebär att siffrorna för de senaste åren inte är helt jämförbara bakåt i tid. Försäljning till februarirean ingår fr.o.m. 2010 vilket den inte gjort tidigare.

Marknaden för allmänlitteratur har enligt föreningens statistik vuxit betydligt sedan 1970-talet och 1980-talet. En påtaglig uppgång under 2000-talets första år är också tydlig och bakom den

---

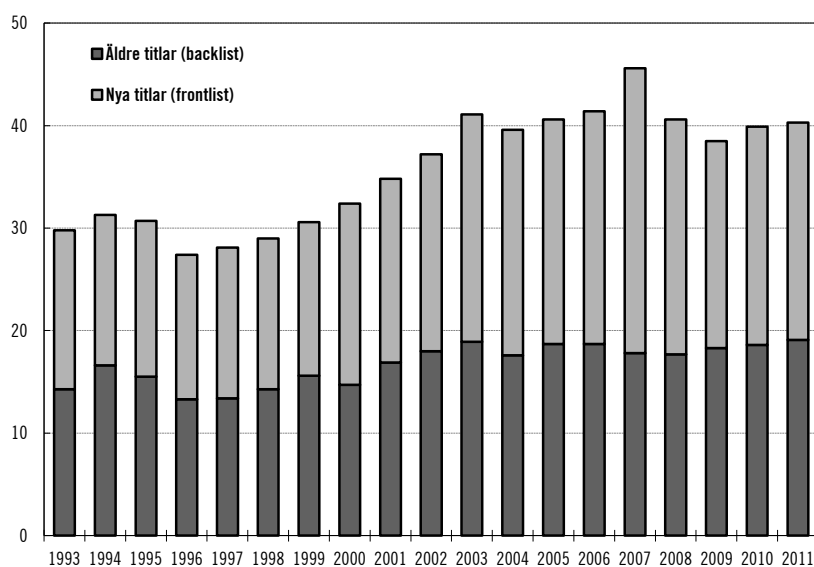
eller kvaliteten på ansökningarna, utan även ett uttryck för förändringar i policy vad gäller stödet till just ny svensk skönlitteratur.

starka uppgången kan man bl.a. se effekten av momssänkningen 2002. De ekonomiskt sett bästa åren hittills var 2003–2007 med en total försäljning per år på över tre miljarder kronor i dagens penningvärde. Därefter har försäljningen åter gått ner och ligger i dag på ungefär samma nivå som år 2000. Från 2000 till 2007 växte försäljningen i takt med eller till och med snabbare än den privata konsumtionen, därefter har gapet mellan dessa åter ökat då konsumtionen fortsatt stiga samtidigt som förlagens försäljning sjunkit.²⁹

I följande diagram presenteras det totala antalet sålda volymer per år uppdelat på nya titlar (frontlist) och äldre titlar (backlist) för Förläggareföreningens medlemsförlag.

Diagram 7.10 Antal sålda volymer 1993–2011, Förläggareföreningens medlemsförlag (miljoner exemplar)

Källa: Svenska Förläggareföreningen. Se bilaga 2, tabell 21, för uppgifter om en längre tidsperiod.

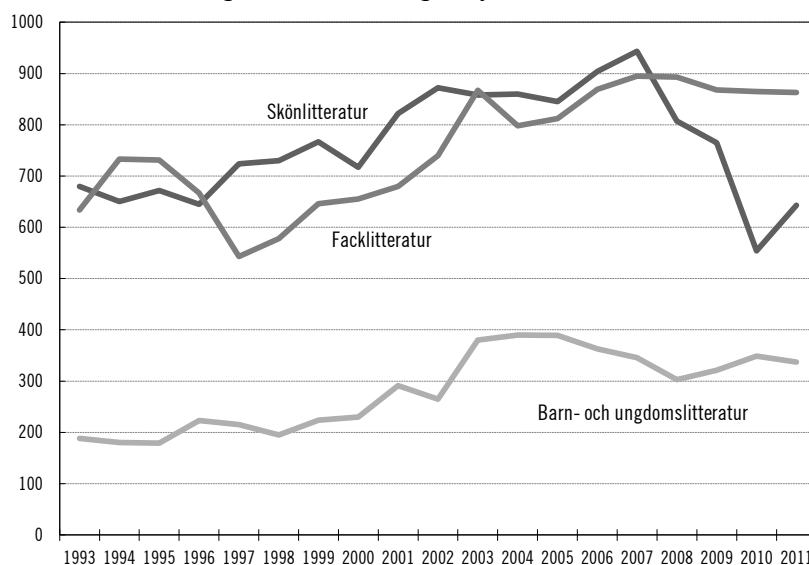
²⁹ Som Kjell Bohlund påpekat sätter denna utveckling press på branschstrukturen då kostnaderna för förlagen kan förväntas öka snabbare än försäljningen. Se *Bokmarknaden 2010*, s. 17 f. Det är även intressant att notera att försäljningen till utlandet ökat under senare år hos Förläggareföreningens medlemsförlag (se vidare kapitel 12).

Som framgår av diagrammet har antalet sålda volymer ökat relativt kraftigt under det senaste decenniet jämfört med föregående. Ett intressant faktum är att antalet sålda backlistvolymer förvisso visar en tendens att öka om man jämför 1990-talet och 2000-talet, men ökningen är svagare än för nya titlar. Antalet sålda backlisttitlar är intressant eftersom denna försäljning är mycket viktig för förlagens ekonomi. Många har förväntat sig att internethandelns expansion under senare år skulle få till följd att äldre titlar skulle komma att stå för en större andel av försäljningen. Dessa siffror pekar dock inte på en sådan tendens: den stora ökningen i totalt antal sålda volymer förklaras av de nya titlarna och andelen sålda volymer nya titlar av det totala antalet ligger i dag något högre än på 1990-talet.

Försäljningen per litteraturkategori

Förläggareföreningens statistik medger också en uppdelning av försäljningen på litteraturkategorier. I följande diagram presenteras siffrorna för den senaste tjugoårsperioden.

Diagram 7.11 Försäljning per litteraturkategori 1993–2011, Förläggareföreningens medlemsförlag (miljoner kronor)

Källa: Svenska Förläggareföreningen. Se bilaga 2, tabell 18, för uppgifter om en längre tidsperiod.

Anm.: Försäljning uppdelat per litteraturkategori understiger total försäljning då förlagen inte alltid redovisat med denna detaljeringsgrad. Försäljningssiffrorna påverkas av förändringar i medlemsförlagens sammansättning. Ökningen 2003 för barn- och ungdomslitteratur och facklitteratur beror t.ex. till stor del på tillkommande förlag. Se vidare bilaga 2, tabell 22.

Efter en stabil utveckling under 1990-talet ökade försäljningen av skönlitteratur relativt starkt från momssänkningen fram till 2007. Därefter har den sjunkit kraftigt. Minskningen är anmärkningsvärd och gäller som det verkar både svensk och översatt skönlitteratur även om den översatta minskat mer (den skarpa nedgången kan förvisso ha förstärkts av frånvaron av en utländsk bästsäljande författare som Dan Brown de senaste åren).³⁰ I reala termer ligger den totala försäljningen av skönlitteratur i dag på samma nivå som i mitten på 1980-talet.

Försäljningen av facklitteratur har, sett över längre tid, ökat relativt starkt. Ovanstående diagram illustrerar facklitteraturens ökade betydelse för Förläggareföreningens medlemsförlag; efter att skönlitteraturen minskat på senare år är detta numera den största litteraturkategorin försäljningsmässigt. Detta är intressant mot bakgrund av det ibland har antagits att informationskällor på internet skulle komma att ersätta många facklitterära böcker och att läsningen av facklitteratur ser ut att minska.³¹

Barn- och ungdomslitteraturen har haft en jämnare utvecklingskurva än de andra kategorierna, även om de s.k. Harry Potter-åren från 1999 och framåt kan ses i en stigande försäljning. En relativt stabil försäljning över tid är påtaglig i denna kategori.

7.6 Utgivning och försäljning i särskilda format

Läsarnas tillgång till litteratur är inte bara beroende av vad som ges ut utan också av i vilket format tillgängliggörandet sker. Av särskilt intresse ur denna synvinkel är dels utvecklingen för billighetsformat som pocketboken och fenomen som ljudboken, men kanske framför allt e-boken som är på frammarsch.

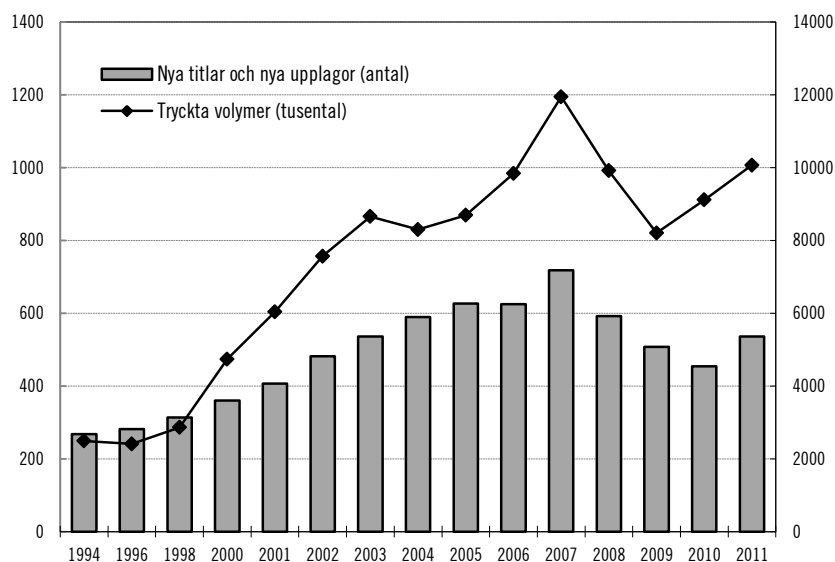
³⁰ Uppgifter om försäljningens fördelning på svensk och översatt litteratur samlas bara in för det föreningen benämner original vilket gör att en fullständig uppdelning av siffrorna på svensk och översatt skönlitteratur inte är görlig.

³¹ Till del är dessa till synes motstridiga tendenser med all säkerhet en effekt av statistikens utformning. När facklitteratur beskrivs i läsvaneundersökningarna innefattas bl.a. läromedel som inte är med i Förläggareföreningens försäljningsstatistik.

Pocketbokens utveckling

Den billiga pocketboken har kommit starkt under den senaste femtonårsperioden. Utvecklingen speglas t.ex. i statistiken från Förläggareföreningen. Samtidigt bör det noteras att pocketbokens första stora uppsving var redan på 1960-talet.³² Under den första pocketboomen stod originalpocket för en större andel av utgivningen än vad fallet är i dag då formatet oftast utnyttjas för reprint.

Diagram 7.12 Utgivningen av pocketböcker 1994–2011

Källa: Svenska Förläggareföreningen. Se bilaga 2, tabell 17.

Diagrammet visar tydligt hur pocketboken ökat starkt sedan mitten av 1990-talet. Antalet nya titlar och upplagor hos medlemsförlagen ökade kraftigt fram till 2007, sedan följer en nedgång, även om utgivningen åter ökat något. Försäljningsmässigt har pocketformatet gått mycket starkt sedan 1990-talets slut. Försäljningen har enligt Förläggareföreningens siffror i det närmaste tredubblats över en femtonårsperiod (se bilaga 2, tabell 18).

³² Se t.ex. Ann Steiner, *I litteraturens mittfåra: Månadens bok och svensk bokmarknad under 1970-talet* (Makadam förlag, 2006), s. 44.

Ser man till antalet tryckta volymer per titel framgår det att medelupplagan i det närmaste har fördubblats under perioden. Den stora ökningen av medelupplagan sker i början av 2000-talet. Under några år efter momssänkningen ökade sedan titelantalet samtidigt som volymerna i princip var oförändrade. Kurvorna följer i övrigt varandra grovt sett och medelupplagan ligger kvar på höga nivåer.

Pocketbokens starka utveckling är naturligtvis betydelsefull ur ett tillgänglighetsperspektiv. I ovanstående siffror kan det förvisso inte utläsas vilken litteratur som ges ut i detta format. Det är dock väl känt att skönlitteraturen står stark i pocketutgivningen medan facklitteratur och barn- och ungdomslitteratur i mindre utsträckning ges ut i detta format. Förläggareföreningens medlemsförlag gav t.ex. 2011 ut 368 skönlitterära titlar i pocket, 117 facklitterära och 51 barn- och ungdomsböcker. Det är viktigt att understryka att den pocketutgivning som i dag är tillgänglig i handeln ofta innefattar både smalare titlar, klassiker och bred underhållningslitteratur.³³ De höga snittvolymerna pekar dock på att pocketformatet har särskilt stor betydelse för titlar som ges ut i stora volymer och bästsäljare.

Vad är en elektronisk bok?

Både termen e-bok och termen ljudbok är förknippade med olika definitionsproblem.³⁴ Dessa hänger inte så mycket samman med att de kan förekomma i olika filformat (e-böcker har ofta filformatet ePub och ljudböcker mp3 men även andra förekommer), eller att de både kan distribueras på fysiska bärare (t.ex. på minneskort eller cd-skiva) och via internet som strömmade eller nedladdningsbara filer. Problemet med att slå fast vad en e-bok eller ljudbok är ligger snarare i det faktum att det i den digitala miljön uppstår en mängd möjligheter att skapa nya framställningsformer som blandar text, bild och ljud på ett sätt som inte längre liknar de fysiska förlagorna. Det kan i detta läge bli svårt att på ett konsekvent sätt skilja böcker från andra elektroniska tjänster eller intermediala produkter.

---

³³ Detta till skillnad mot situationen på t.ex. 1970-talet där den s.k. massmarknadslitteraturen var mer dominerande i dagligvaruhandeln. Jfr *En bok om böcker: Litteraturutredningens branschstudier* (SOU 1972:80), kapitel 11 och 12.

³⁴ Se Rasmus Fleischer, *Boken och biblioteket* (Stockholm, 2011), särskilt vol. 1, för en intressant diskussion av denna problematik.

Även om man bör vara medveten om dessa problem så kan det konstateras att liknande gränsöverskridande fenomen även förekommer i fysisk form.³⁵ Vidare saluförs på den reguljära bokmarknaden än så länge ofta e-produkter som följer fysiska förlagor tämligen nära. Eftersom det är denna del av det litterära systemet som är i fokus här har vi också använt en enkel definition som utgår från att det finns en fysisk förlaga. Med e-bok avses således i det följande huvudsakligen en elektronisk version av en tryckt bok som är avsedd att läsas med hjälp av en dator, smartphone eller annat mobilt läsverktyg (iPad, Kindle m.m.).³⁶ Med en liknande definition kan en ljudbok förstås som en inläsning av en befintlig bok som är avsedd att spelas upp med hjälp av en dator, musik-anläggning eller något mobilt uppspelningsverktyg.

Det är dock viktigt att påpeka att s.k. utvidgade e-böcker också förekommer i handeln (t.ex. som appar för läsplattor och smarta telefoner), om än i begränsad skala på den svenska marknaden än så länge. I en utvidgad e-bok har textinnehållet utökats genom att andra medier bäddats in i produkten (t.ex. ljud- eller videofiler) eller genom att webbtjänster som Google Maps eller Spotify integrerats.³⁷ Framgångsrika exempel på hur tekniken kan användas för att skapa mervärde för den litterärt intresserade konsumenten står det engelska förlaget Faber & Faber och företaget Touch Press för med sina utökade lyrikutgåvor.³⁸

Även om beskrivningen i det följande fokuserar på e-boken, och ljudboken, på marknaden så bör det redan här även påpekas att det vid sidan av detta även finns en viktig utveckling mot att tillgängliggöra främst äldre litteratur fritt via nätet. Detta sker ofta genom att offentliga institutioner, främst bibliotek, digitaliserar samlingar som inte längre är upphovsrättsligt skyddade. Även andra initiativ förekommer, t.ex. Svenska Akademiens klassikerutgivning på nätet. På forskningsområdet har Open Access-

³⁵ Något som ibland förekommer är t.ex. att barnböcker produceras i form av leksaker med ett visst textinnehåll. Bortsett från i statistiska sammanhang är dessa produkter främst ett problem när det gäller vilken momsats som ska tillämpas.

³⁶ Se Kungl. biblioteket & Svensk biblioteksforening, *När kommer boomen? En kartläggning av e-boken i Sverige ur ett biblioteksperspektiv* (2011), s. 5.

³⁷ Kungl. biblioteket & Svensk biblioteksforening, *När kommer boomen?*, s. 6 f. Som påpekas i rapporten har även läromedelsförlagen i vissa fall gått relativt långt i upplösningen av boken som självständig enhet genom att skapa s.k. lärande e-miljöer med interaktiva inslag och en kombination av olika medier.

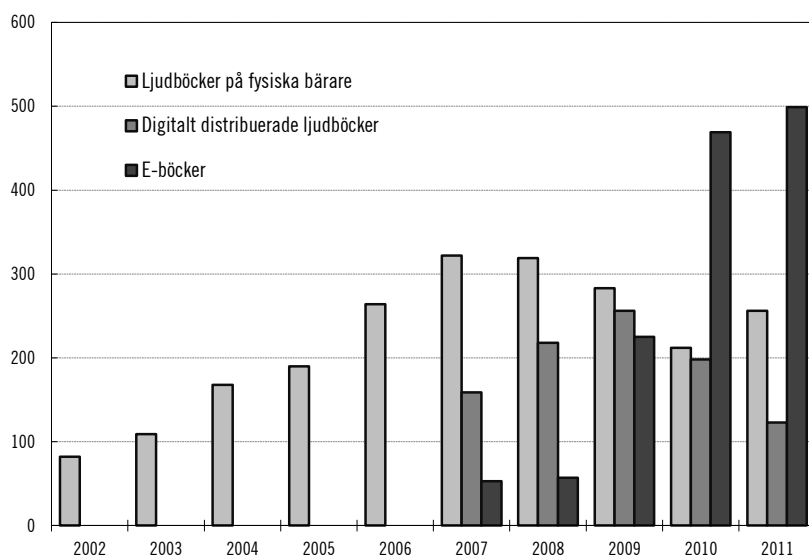
³⁸ Både Shakespears sonetter och T.S. Eliots *The Waste Land* har getts ut som ambitiösa appar för iPad. Utgåvorna innefattar dels texterna med utförliga kommentarer, dels uppläsningar som synkroniseras med texten, relaterade bilder och filmat kringmaterial.

publicering också ökat under senare år. Utvecklingen mot tillgängliggörande av t.ex. samlingar av litteratur är en trend som drivs på av affärsmodeller som bygger på att tillhandahålla stora informationsmängder. Det kändaste, och kanske mest kontroversiella exemplet, är Google Books. Hur dessa olika trender kan förväntas påverka bokmarknaden återkommer vi till i kapitel 14.

Utgivning och försäljning av e-böcker

I utgivningen har e-boken, i den form som beskrivits ovan, kommit relativt starkt under framför allt de senaste tre åren även om den fortfarande står för en liten del av omsättningen på bokmarknaden. Utvecklingen speglas främst i Förläggareföreningens siffror och i siffror från distributören Elib. I följande diagram redovisas antalet titlar som (också) getts ut i formaten fysisk ljudbok, strömmad eller nedladdningsbar ljudbok och e-bok av Förläggareföreningens medlemmar.

Diagram 7.13 Antal utgivna titlar i särskilda format 2002–2011, Förläggareföreningens medlemsförlag

Källa: Svenska Förläggareföreningen. Se bilaga 2, tabell 17.

Av diagrammet framgår att e-boksutgivningen de senaste åren tagit fart och att den nu uppgår till cirka 500 titlar per år bland medlemsförlagen. Kurvan pekar uppåt, om än från tidigare mycket låga nivåer och utan större ökning 2011. Dessa siffror kan jämföras med de s.k. veckolistorna vid Kungl. biblioteket. Där registrerades 2010 ungefär dubbelt så många e-böcker samma år, 972 stycken. Som när det gäller utgivningen av fysiska böcker pekar detta på att det finns en stor utgivning utanför Förläggareföreningen: på läromedelsidan, bland egenutgivare och hos mindre förlag.

Benägenheten att ge ut litteratur elektroniskt varierar beroende på vilken typ av bok det rör sig om. På den allmänlitterära marknaden är det oftast nya titlar som ges ut som e-bok parallellt med en fysisk publicering. Äldre titlar som inte ursprungligen framställt i digital form utan måste digitaliseras utifrån en tryckt förlaga är mindre vanliga. Detta beror främst på att arbetet med att digitalisera de fysiska förlagorna är tids- och kostnadskrävande samtidigt som avkastningen fortfarande är osäker.³⁹

De större förlagen parallellpublicerar däremot i dag regelmässigt ny svensk skönlitteratur och en stor del ny sakprosa. Viss typ av kurslitteratur och framför allt professionell litteratur ges även ut digitalt i stor omfattning.⁴⁰ Däremot har översättningar inom olika kategorier varit mindre vanligt att ge ut som e-böcker. Detta beror främst på att översättningsrättigheterna vållat problem.⁴¹ Den låga andelen översättningar och den långsamma backlistdigitaliseringen är viktiga orsaker till att det ännu saknas ett fullödigt utbud av svenskspråkiga titlar på marknaden.

Vad gäller de stora allmänlitterära kategorierna är barnböcker annars särskilt intressanta. Hittills har främst textböcker getts ut som e-böcker inom denna kategori enligt Svenska barnboks-institutet. De få bilderböcker som kommit ut är mestadels böcker på teckenspråk. Det ligger dock nära till hands att anta att det i dessa produktioner även finns stor potential att utveckla själva formatet i multimedial riktning. Under 2010 introducerades också

---

³⁹ Jfr i detta sammanhang den promemoria som vi lämnade i oktober 2011, *Förslag till fördelning av medel för budgetåret 2012* (Ku2011:04/2011/19).

⁴⁰ Vilket också är ett exempel på att det finns en stor e-utgivning som inte syns i ovanstående statistik. Förlaget Studentlitteratur är t.ex. inte med i någon av branschföreningarna.

⁴¹ Förläggareföreningen och Författarförbundet kom dock i december 2011 överens om ett nytt ramavtal för prosaöversättning av skön- och facklitteratur där översättningsrättigheter för digitala format ingår. Tidigare översättaravtal har inte gällt rättigheterna för digital publicering. En tryckt bok översatt till svenska har av förlagen därför inte kunnat publiceras som e-bok utan ett tidsödande arbete med enskilda avtal.

de första barnboksapparna för iPhone och iPad. Genom apparna kombineras möjligheter att läsa med pyssel- och spelfunktioner.

Någon stabil marknad har ännu inte etablerats för e-böcker i Sverige. Försäljningen av allmänlitteratur i elektronisk form har varit låg, bortsett från att biblioteken betalat för tillgång till e-böcker för sina låntagare. Åren 2007 till 2009 redovisade Förläggareföreningens medlemsförlag en försäljning på under en miljon kronor per år. År 2010 steg försäljningen till 3,4 miljoner kronor och det senast redovisade året, 2011, hade detta ökat till 7,3 miljoner kronor, vilket fortfarande är en liten summa i sammanhanget (se bilaga 2, tabell 18).

Trots relativt sett låga intäkter finns det tecken på att försäljningen direkt till allmänheten under den senaste tiden även tagit fart i Sverige. Båda de större aktörerna på den digitala försäljningsidan, Bonniersfärens nätbokhandel Adlibris och KF Media med Akademibokhandeln/Bokus, förefaller nu också satsa mer målriktat på e-bokförsäljning. Bland annat görs nya försök att sälja dedikerade läsplatlor kopplade till digitala försäljningskanaler. Enligt uppgift från företaget Elib, som för närvarande är den dominerande distributören av e-böcker i Sverige, ökade försäljningen räknat i antal nedladdningar kraftigt under 2011 jämfört med föregående år. Denna trend har hållit i sig under inledningen av 2012.

Tabell 7.1 Elibs distribution av e-böcker, genomsnitt per månad 2010–2012 (antal nedladdningar)

	2010	2011	t.o.m. mars 2012
Sålda per månad (butik)	1 916	5 068	7 786
Lån per månad (bibliotek)	12 485	32 507	63 807
Totalt per månad	14 401	37 575	71 593

Källa: Ulrika Facht, "Aktuell statistik om e-böcker", i Ulla Carlsson & Jenny Johannisson, red., *Läsarnas marknad, marknadens läsare: En forskningsantologi utarbetad för Litteraturutredningen* (Nordicom-Sverige, 2012), s. 235.

Som framgår av tabellen dominerar bibliotekslånen kraftigt i Sverige vad gäller hur e-böcker tillgängliggörs. Proportionerna är grovt sett en försäljning per åtta utlån, att jämföra med fysiska böcker där relationen är ungefär ett till ett. Till den försäljning av e-böcker som redovisas av Elib bör även vissa andra distributörer läggas, även om de står för en mindre andel av de sålda e-böckerna i Sverige. Företaget Publit redovisade kring 1 500 försäljningar per

månad under de första månaderna 2012.⁴² Den verkliga försäljningen av e-böcker kan utifrån detta uppskattas vara något högre än vad tabellen ger sken av. Fortfarande är dock förhållandena mellan för användarna fritt tillgängliggjorda e-böcker via biblioteken och andelen sålda anmärkningsvärda. Om det ska kunna etableras en uthållig kommersiell marknad för detta format är det rimligt att anta att dessa proportioner måste förändras.

Utgivning och försäljning av ljudböcker

Under det tidiga 2000-talet var ljudboken på stark frammarsch. Den inlästa boken gick från att främst vara en produkt för läshandikappade – talboken – till att finna en allmän publik i ljudboken.⁴³ Fortfarande ges ett stort antal populära böcker ut som ljudbok. Av diagram 7.13 ovan framgår dock att utgivningen av ljudböcker minskat något de senaste åren. Det gäller både ljudböcker på fysiska bärare (cd-skivor eller andra portabla minnesenheter) och de som är möjliga att strömma eller ladda ner via nätet. Den minskade utgivningen är dock, om man räknar ihop de fysiska och de digitala formaten, inte så kraftig sett över tid.

Att utgivningen ändå minskar förklaras ofta med krympande marginaler för förlagen på denna försäljning, även om andra faktorer också sägs spela in. I form av mp3-filer är ljudböckerna den del av utgivningen som så här långt har utsatts för illegal fildelning på ett sätt som liknar musikfiler. Ljudbokens potentiella problem visar sig också i de försäljningssiffror som Förläggareföreningens medlemsförlag redovisat (se bilaga 2, tabell 18). Intäkterna av ljudboksförsäljning var som högst runt 2007 och har därefter successivt minskat. Den nedåtgående försäljningstrenden har fortsatt under ett flertal år. Det är värt att notera att den går hand i hand med en minskad utgivning. Utifrån dessa siffror är det dock svårt att avgöra vad som orsakar vad i denna utveckling.

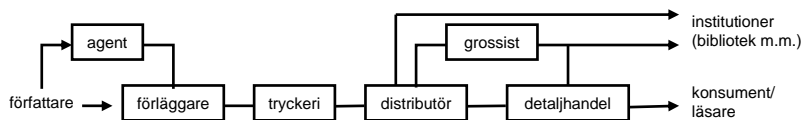
⁴² Ulrika Facht, ”Aktuell statistik om e-böcker”, i Ulla Carlsson & Jenny Johannisson, red., *Läsarnas marknad, marknadens läsare: En forskningsantologi utarbetad för Litteraturutredningen* (Nordicom-Sverige, 2012), s. 236.

⁴³ Man skiljer vanligen på ljudböcker och talböcker. De senare är avsedda för läshandikappade. Denna distinktion rör främst hur böckerna produceras och tillgängliggörs.

8 Bokmarknadens aktörer

I föregående kapitel beskrevs utgivning och försäljning av litteratur fördelat på kategorier och format. Som fortsättning på analysen av bokmarknaden behandlas i detta kapitel branschens aktörer. Bokmarknaden kan förenklat beskrivas i en modell, ibland kallad bokkedjan, som anger de steg som en traditionell bok genomgår från författare till konsument.

Figur 8.1. Bokens väg från författare till konsument

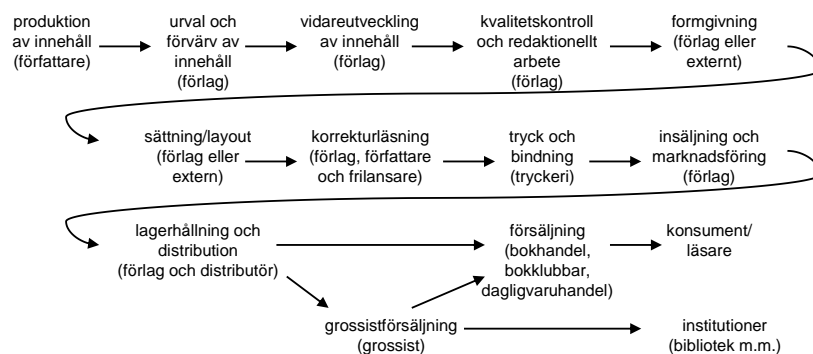
Källa: John B. Thompson, *Merchants of Culture*. Bearbetning.

Modellen pekar ut de aktörer som normalt befattar sig med produkten/boken på bokmarknaden.¹ Naturligtvis finns det undantag från denna modell: vissa led kan hoppas över, andra kan tillkomma i enskilda fall. Detta är dock en idealtypisk beskrivning som på ett bra sätt sammanfattar de viktigare aktörerna. I detta kapitel behandlas några av de viktigare aktörerna på bokmarknaden om man undantar det första och sista ledet, dvs. förutom upphovsmännen och läsarna. Det rör sig alltså om aktörer som alla i någon mening kan beskrivas som mellanled, även om detta på många sätt är en missvisande beteckning.

¹ Modellen är hämtad från John B. Thompson, *Merchants of Culture: The Publishing Business in the Twenty-First Century* (Polity Press, 2010), se s. 14–22. Diskussionen i det följande bygger också i hög utsträckning på Thompsons bok. För svenska jämförelser se Jan-Erik Pettersson, *Vad gör de på bokförlagen?* (Svenska Förläggareföreningen, 2011) och Gunilla Widengren Hammar skiöld & Lars E. Pettersson, *Förlagsboken* (Ordfront förlag, 2001).

Det intressanta med den ovan beskrivna bokkedjan är att den också implicerar en värdekedja. Varje aktör tillför genom sitt agerande ett visst värde i processen. I en kommersiell miljö innebär det att varje aktör utför någonting som någon annan är villig att betala för. Om så inte är fallet kommer ”mellanledet” med all säkerhet att så småningom rationaliseras bort. Värdekedjan kan beskrivas som i följande figur.

Figur 8.2. Bokbranschens värdekedja

Källa: John B. Thompson, *Merchants of Culture*. Bearbetning.

De värdeskapande aktiviteter som beskrivits i modellen är kontinuerligt föremål för omförhandling och vissa led i denna kedja är i dag utsatta för press bl.a. på grund av den digitala utvecklingen. En trend är att nya aktörer tar över uppgifter som traditionellt var förlagens, både genom att dessa lägger ut fler uppgifter externt och genom att andra aktörer själva börjar ge ut böcker.

Nedan behandlas de viktigare aktörerna i denna bokkedja utifrån tillgängliga ekonomiska och organisatoriska uppgifter. Inledningsvis behandlas förlag och andra utgivare. Sedan följer en mer översiktlig beskrivning av distributörer och grossister. Vidare beskrivs utvecklingen i återförsäljarledet och särskilt i bokhandeln. Kapitlet avslutas med ett avsnitt om ägarstruktur och vertikal integration.

8.1 Från förlagskoncerner till egenutgivare

Förlagsbranschen är kanske mer fragmenterad än någon annan mediebransch och en stor mängd mycket små förlag konkurrerar med ett antal stora förlagskoncerner.² Någon fullständig bild av förlagsledet på den svenska bokmarknaden är inte lätt att presentera eftersom gränsen ibland är flytande för vad som ska räknas som förlagsverksamhet. Det finns framför allt ett stort antal mindre utgivare som mer sporadiskt ger ut böcker.³ Ett annat gränsdragningsproblem är att företag som förvisso har en stor och regelbunden utgivning också bedriver andra verksamheter inom ramen för samma organisation.

I det följande beskrivs förlagsbranschen med utgångspunkt i uppgifter branschtidningen Svensk bokhandel sammanställt.⁴ Tidningen uppskattar att det totala antalet aktörer som sysslar med bokutgivning i Sverige är ett tusental. Av dessa är kring 400 organiserade i aktiebolagsform. I huvudsak är det dessa företag som ligger till grund för beskrivningen nedan men i vissa fall har hänsyn även tagits till andra utgivare.

I det följande delas förlag och andra typer av utgivare in i fyra kategorier, främst baserat på omsättning. Syftet är att särskilja ett antal grupper med i grunden olika förutsättningar på marknaden.

- Stora förlag/förlagskoncerner: omsättning över 100 miljoner kronor per år eller tillhörighet till en förlagskoncern som omsätter mer än detta.
- Mellanstora förlag: omsättning mellan 10 och 99 miljoner kronor per år.
- Små förlag: omsättning mellan 1 och 9 miljoner kronor per år.
- Mikroförlag/tillfälliga utgivare: omsättning under 1 miljon kronor per år eller sporadisk bokutgivning inom ramen för annan verksamhet.

---

² För en översikt se Staffan Sundin, "Ökad integration och koncentration: Den svenska bokmarknaden i förändring", i *Läsarnas marknad, marknadens läsare* (SOU 2012:10).

³ Dessa förhållanden gör också att allmänna urvalsprinciper, som de s.k. SNI-koderna, ofta träffar fel då de inkluderar ett stort antal företag som bara har sporadisk utgivning.

⁴ Tidningen Svensk bokhandel och ekonomen Leif Olsson har haft vänligheten att ställa underlaget till utredningens förfogande. Det har möjliggjort en egen granskning och i vissa fall har anpassningar gjorts jämfört med hur materialet använts i tidningen.

Bokförlagens omsättning och marknadsandelar

Sett över längre tid utmärks bokbranschen av stor kontinuitet och flera av de ledande aktörerna härstammar från företag som grundades under 1800-talet. Vid förra sekelskiftet dominerades marknaden av två stora förlag, Albert Bonniers och Norstedts. Vid sidan av dessa fanns ett antal medelstora förlag som vanligen var specialiserade på någon nisch. Branschen behöll i stort sett denna struktur in på 1980-talet. Sedan dess har det funnits en tendens mot polarisering på bokmarknaden: de stora förlagskoncernerna har blivit större, samtidigt har antalet små förlag växt betydligt. De medelstora förlagen har i flera fall införlivats i de stora förlagsgrupperna, t.ex. Tiden, LT, Prisma och Askild & Kärnekull (Legenda).

Enligt bearbetade uppgifter från Svensk bokhandel uppgick den totala omsättningen i förlagsbranschen till uppskattningsvis 6,8 miljarder kronor 2010.⁵ Denna skattning utgår från förlagens årsredovisningar och innefattar främst uppgifter om aktiebolag som bedriver förlagsverksamhet i Sverige. Den innehåller däremot bara uppgifter om vissa av de mindre utgivarna då många av dessa bedriver sin verksamhet i form av enskilda firmor, föreningar osv. Vad gäller de stora förlagen torde underlaget dock vara tämligen fullständigt och det har dessutom kompletterats med vissa större förlag som är stiftelser eller kommanditbolag.

I denna uppskattning av den totala omsättningen i förlagsbranschen ingår också viss verksamhet i annat än förlagsledet. Bland annat innefattas i flera fall försäljning av litteratur från förlagen direkt till konsument, t.ex. genom bokklubbar, och viss distributionsverksamhet. Olika typer av direktförsäljning förekommer i förlag av alla storlekar och kan uppgå till försvarliga summor när det gäller ett antal av de större aktörerna.⁶

Utifrån den uppdelning av förlagen/utgivarna som presenterats ovan kan det konstateras att av den totala omsättningen stod de stora förlagen 2010 för ungefär 4,5 miljarder kronor, de medelstora för 1,6 miljarder kronor och de små för 609 miljoner kronor.

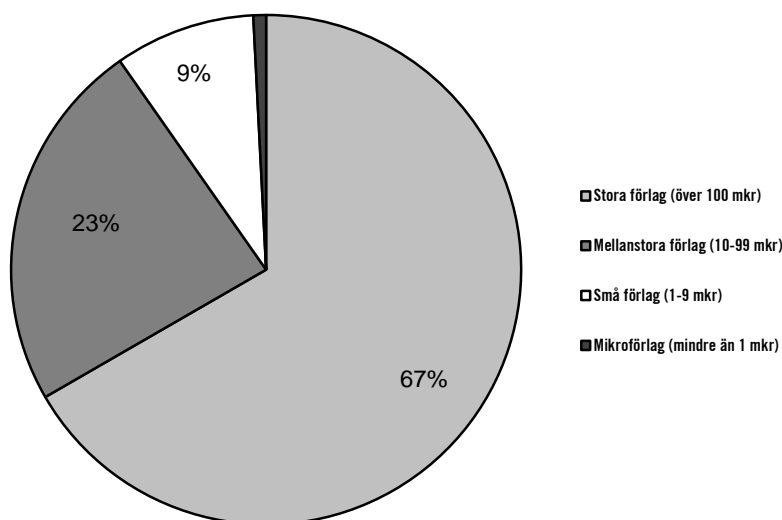
---

⁵ En viktigare modifiering av Svensk bokhandels siffror som gjorts är att ett uppskattat värde på bokverksamheten inom Egmont Kärnan AB använts snarare än hela omsättningen.

⁶ Den omsättning som inkluderats här innefattar bl.a. Bonnierförlagens olika bokklubbar och Böckernas klubb som tillhör Norstedts förlagsgrupp. De fristående bokklubbar som ägs till viss del av olika förlag, t.ex. de bokklubbar Norstedts har ägarintressen i, innefattas dock inte i dessa siffror.

Mikroförlagen representerar här inte mer än cirka 59 miljoner kronor i omsättning.

Diagram 8.1 Andel av omsättningen i förlagsbranschen 2010 efter företagsstorlek (procent)

Källa: Tidningen Svensk bokhandel och Leif Olsson. Data från företagens årsredovisningar.

Anm.: I underlaget ingår företag som bedriver förlagsverksamhet i form av aktiebolag samt ett antal större stiftelser och kommanditbolag som är verksamma i branschen (t.ex. Natur & Kultur och Atlas). En stor mängd mindre utgivare saknas däremot.

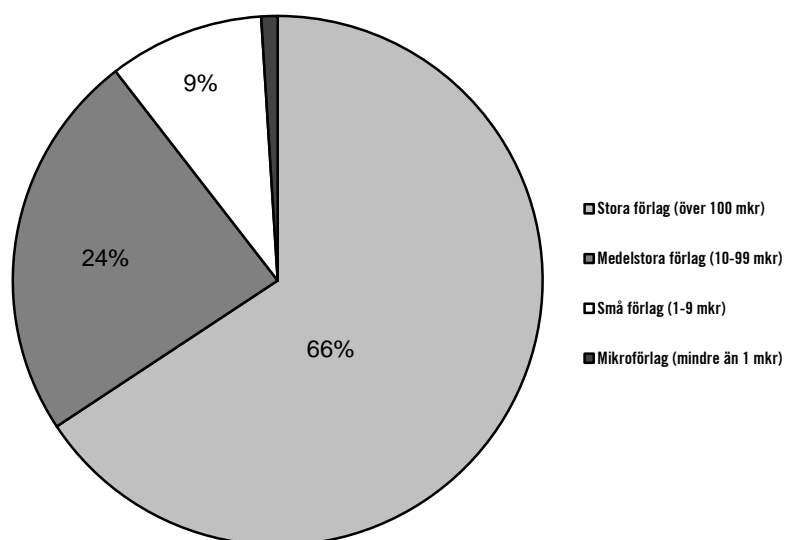
Av diagrammet framgår att de stora förlagen har en stor marknadsandel mätt i total omsättning. En relativt stor andel av omsättningen kan dock även hänföras till medelstora och små förlag, sammantaget ungefär en tredjedel. Mikroförlagen står däremot inte för mer än cirka 1 procent i detta diagram. Denna uppskattning är, som nämnts, baserad på ett begränsat urval små utgivare då dessa i många fall inte är aktiebolag. Å andra sidan kan det förutsättas att de utgivare som inte driver sin verksamhet i aktiebolagsform generellt sett representerar en mycket liten omsättning och att uppgifter om dessa inte nämnvärt skulle förändra helhetsbilden.

Denna allmänna beskrivning av bokmarknaden innefattar företag som är verksamma på olika delmarknader. I ovanstående ingår, förutom utgivare av olika typer av allmänlitteratur, bl.a. läromedelsförlag, utgivare av professionell litteratur för företag och

förvaltningar, utgivare av lexikon och almanacksförlag. På dessa områden säljs produkterna ofta genom andra kanaler och till andra kundgrupper än vad som gäller för allmänlitteratur. Om man utesluter företag specialiserade inom områden som läromedel, notutgivning, almanackor, lexikon och uppdragstryck samt professionellt inriktad utgivning inom data, ekonomi, juridik och medicin (där fokus är institutionella kunder) får man en mer precis bild av den marknad som är av intresse.

Den allmänlitterära marknaden kan i detta led uppskattas till cirka 3,6 miljarder kronor 2010. Av detta stod de stora förlagen eller förlagskoncernerna för kring 2,4 miljarder kronor, de medelstora för cirka 792 miljoner kronor och de små för cirka 342 miljoner kronor. Mikroförlagen omsatte inte mer än 36 miljoner kronor i denna beräkning, men då gäller samma reservation som ovan.

Diagram 8.2 Andelar av omsättningen på marknaden för allmänlitteratur 2010 efter företagsstorlek (procent)

Källa: Tidningen Svensk bokhandel och Leif Olsson. Data från företagens årsredovisningar.

Anm.: I underlaget ingår företag som bedriver förlagsverksamhet i form av aktieföretag samt ett antal större stiftelser och kommanditbolag (t.ex. Natur & Kultur och Atlas). En stor mängd mindre utgivare saknas däremot. I denna beräkning av allmänlitteraturmarknaden ingår inte förlag specialiserade på läromedel, notutgivning, almanackor, lexikon och uppdragstryck. Inte heller ingår rena trafikförlag eller utgivare inriktade på professionell utgivning inom ekonomi, juridik och medicin. För att få en rättvisande bild har även vissa justeringar av omsättningen för större förlag som sysslar med flera typer av utgivning gjorts. Till exempel har Natur & Kulturs och Bonnierförlagens uppskattade omsättning på läromedelsidan räknats bort och Bonnier Business Publishing uteslutits.

Av diagrammet framgår att andelarna 2010 för olika förlagskategorier var ungefär desamma som på marknaden i dess helhet. Ett relativt stort antal medelstora och små förlag försvinner jämfört med hela marknaden, samtidigt bortfaller vissa större läromedelsförlag och en viss del av omsättningen som kommer från läromedel hos de stora allmänutgivande förlagen. Sammantaget har vi räknat med 244 företag som är verksamma på denna marknad. Till detta kommer sedan mindre utgivare som inte driver verksamhet i aktiebolagsform.

Stora förlag/förlagskoncerner på marknaden för allmänlitteratur

I Sverige finns i dag fyra stora allmänutgivande förlag eller förlagsgrupper: Bonnierförlagen, Norstedts förlagsgrupp, Forma Books och Natur & Kultur. På barnbokssidan finns också det stora förlaget Egmont Kärnan. Företagen är i flera fall delar av större koncerner med verksamhet på andra medieområden och även integrerade med verksamheter i andra affärsled inom bokbranschen. Klart störst av dessa aktörer är Bonnier AB med Bonnierförlagen, därefter kommer KF Media med Norstedts förlagsgrupp.

Bonnier AB och Bonnierförlagen

Det största nordiska medieföretaget, Bonnier AB, har de senaste åren omsatt kring 30 miljarder kronor totalt sett. Affärsområdet inriktat på böcker, Bonnier Books, omfattar bokförlag, bokklubbar samt bokhandel i fysisk form och på nätet. Koncernen har stora förlag inte bara i Sverige, utan också i Finland, Norge, Frankrike, Storbritannien, USA, Australien och Tyskland. Affärsområdet är organiserat i flera delar: bl.a. Bonnierförlagen i Sverige, Bonnier Publishing, Bonnier Media Deutschland, förlagskoncernen Cappelen Damm i Norge och Bonnier Books i Finland. Bonnier AB omsatte 2010 totalt 2,6 miljarder kronor på bokmarknaden i Sverige. I koncernen ingår dock även verksamhet i annat än förlagsledet, bl.a. flera stora bokklubbar, Pocketgrossisten, Samdistribution, Nordens största nätbokhandel Adlibris samt, efter ett köp 2012, butikskedjan Pocketshop.

Bonnierförlagen är Sveriges största förlagsgrupp med utgivning av främst allmänlitteratur (tidigare även läromedel) och en lång

historia på den svenska bokmarknaden genom flera klassiska förlagshus. Under 2000-talet har Bonnierförlagen inte i någon större utsträckning ändrat sin förlagsstruktur.⁷ Basen har under det senaste decenniet varit de tre allmänlitterära förlagen, Albert Bonniers Förlag, Wahlström & Widstrand och Forum samt barn- och ungdomsförlaget Bonnier Carlsen.

Utgivningen av illustrerade fackböcker är sedan 2008 samlad i det nybildade förlaget Bonnier Fakta. Ljudboksutgivningen bedrivs sedan millennieskiftet i Bonnier Audio. Semic, med ursprung i Bonnierkoncernens jul- och serietidningsutgivning, har en bred utgivning av fackböcker till låga priser. Rebus vänder sig till förskolebarn med pek- och pysselböcker. Max Ström, som Bonnierförlagen förvärvade 2001, är specialiserat på utgivning av fotografiska böcker. Serieförlaget Kartago köptes 2009. Två nya nischade förlag startades 2011, Mix inriktad på läsare mellan 17 och 27 år, samt förlaget 2244 med utgivning av kvalificerad litteratur från länderna kring Svarta Havet. År 2012 startades massmarknadsförlaget Fenix, som ger ut pocketböcker inom bl.a. romantik och spänning. Koncernen är med åtta bokklubbar dominerande på denna marknad.⁸

Bonnierförlagen ändrade 2008 sin organisation på förlagsområdet. Tidigare fungerade de enskilda förlagen som självständiga enheter med egen ledning samt marknadsavdelning och förlagen konkurrerade med varandra. Moderbolaget Bonnierförlagen hade en del samordnade koncernfunktioner för till exempel ekonomi, bokklubbar och personal. Denna decentraliserade struktur ersattes 2008 av en ny centraliserad organisationsform. De fyra allmänlitterära förlagen Albert Bonniers Förlag, Wahlström & Widstrand, Forum och Bonnier Carlsen fick en gemensam vd. Fackboks-förlagen Bonnier Fakta och Semic fördes samman i en grupp med en gemensam vd. Marknads- och informationsavdelningarna blev gemensamma för samtliga förlag utom Max Ström och Semic.

Bonnierförlagen inklusive Bonnier Audio och Max Ström omsatte totalt cirka 1,5 miljarder 2010. I detta ingår dock verksamhet i försäljningsledet i form av flera stora bokklubbar. Omsättningen

---

⁷ Förutom en försäljning av den tidigare läromedelsverksamheten, Bonnier Utbildning till finska Sanoma hösten 2011. Förlaget har nu ändrat namn till Sanoma Utbildning. Se Sundin, "Ökad integration och koncentration", s. 290–291. Följande stycke bygger i stor utsträckning på Sundins artikel.

⁸ Bokklubsverksamheten består av Bonniers Bokklubb, Bokklubben Svalan, Gondol, Spänningszonen, Stora Romanklubben, Lyssnarklubben samt Månadens Bok (som ägs till 70 procent).

för dessa uppgick uppskattningsvis till strax under 500 miljoner kronor samma år.⁹ Förlagsdelen av verksamheten omsatte således kring 1 miljard kronor 2010.

KF Media och Norstedts förlagsgrupp

Norstedts förlagsgrupp ingår i KF Media som är ett helägt dotterbolag till Kooperativa Förbundet. I KF Media ingår även verksamhet i försäljningsledet, främst genom Akademibokhandeln och Bokus. KF Media omsatte närmare 2 miljarder kronor 2010. Till detta ska läggas bokförsäljning genom Coop-butikerna. KF förde 2010 samman hela sin verksamhet på bokmarknaden. Norstedts förlagsgrupp, Akademibokhandelsgruppen, Bokus samt Coops bokförsäljning samlades i en organisation med gemensam ledning. Den uttalade målsättningen var att nå samordningsvinster.

Norstedts Förlagsgrupp består först och främst av det anrika Norstedts förlag med en bred allmänlitterär utgivning. År 1997 förvärvade KF Media Norstedts förlag från Liber och året därpå sammanfördes Rabénförlagen och Norstedts förlag i en ny koncern, först under namnet P. A. Norstedt & Söner, senare ändrat till Norstedts förlagsgrupp. Rabén & Sjögren är i dag namnet på gruppens barn- och ungdomsboksutgivning. Genom tidigare köp har förlaget Tiden inlemmats i Rabén & Sjögren. I mitten av 2000-talet växte Rabén & Sjögren ytterligare genom köpen av Gammafon (2005) och Eriksson & Lindgren (2006).

Norstedts förlagsgrupp omsatte cirka 553 miljoner kronor 2010. Till detta kan läggas en bokklubbsverksamhet som omsätter kring 23 miljoner kronor.¹⁰

Forma Publishing Group och Forma Books

Forma Books är en del av Forma Publishing Group AB. Forma Publishing Group har verksamheter i Sverige, Finland och Baltikum och ägs av Hakon Invest AB. Forma Publishing Group bedriver medieverksamheter inom tre affärsområden genom dotterbolagen Forma Books, Forma Contract och Forma Magazines. Koncernen omsätter årligen cirka 900 miljoner kronor.

⁹ Lars Schmidt, "Bokklubbar minskar", svb.se, 17 februari 2012.

¹⁰ Förlagsgruppen driver fyra helägda bokklubbar och är delägare i tre större klubbar, Barnens Bokklubb, Clio och Månadens Bok.

I Forma Books ingår B. Wahlströms Bokförlag med populärt hållna barn- och ungdomsböcker, Damm Förlag med underhållningslitteratur, ICA Bokförlag med fackböcker (som kokböcker och praktiska handböcker för hemmet) och Ponto Pocket med pocketböcker. Forma Books driver även bokklubbarna Skaparglädje för hobbyböcker och LivsEnergi & Vitalis inriktad på new age-böcker. I företaget ingår även agentverksamheten Forma Books Agency och viss tidningsutgivning.

Forma Books omsatte 224 miljoner kronor på bokområdet 2010.¹¹

Stiftelsen Natur & Kultur

Bokförlaget Natur & Kultur grundades 1922 och ger ut både allmänlitteratur och läromedel. 1947 bildades stiftelsen Natur & Kultur. I stiftelsens stadgar står att den ska motverka totalitära idéer och statskick samt främja ekonomisk och politisk frihet, vilket också tar sig uttryck i förlagets utgivningslinje. Stiftelsen äger även fastigheter, som dock förvaltas separat från förlaget.

Natur & Kultur har genom åren förvärvat flera andra förlagsverksamheter, bl.a. Biblioteks-förlaget, Askild & Kärnekull (senare Legenda) och LT förlag. Natur & Kultur äger även ljudboksförlaget Storyside. Under det senaste decenniet har stiftelsen Natur & Kultur engagerat sig på flera områden på bokmarknaden utanför förlagsledet, som distribution och bokhandel.

Natur & Kultur omsatte cirka 295 miljoner kronor 2010. Läromedelsutgivningen uppges stå för cirka 60 procent av omsättningen och allmänlitteraturen kan således förutsättas representera cirka 118 miljoner detta år.¹²

Egmont International och Egmont Kärnan AB

Egmont Kärnan AB är en del av den internationella mediekoncernen Egmont International som ger ut medier i över 30 länder och omsätter kring 1,4 miljarder euro. Egmont Kärnan omsatte totalt 530 miljoner i Sverige 2010.

Egmont Kärnan är inriktad på barn- och ungdomsmedia samt leksaker, spel och pussel. Egmont har rättigheterna till populära

---

¹¹ Se "Förlagsspecial", *Svensk bokhandel*, nr 19 2011.

¹² Se "Förlagsspecial", *Svensk bokhandel*, nr 19 2011.

karaktärer från t.ex. Disney, Mattel, Warner, TV4, och SVT. En viktig del i utgivningen är serietidningar som Kalle Anka & Co, Fantomen, 91:an, Min Häst och Bamse samt ett 70-tal andra barn- och specialtidningar.

Vidare producerar Egmont Kärnan målar- och pysselböcker samt barnböcker. Förlagsverksamheten särredovisas inte men kan uppskattas till cirka 150 miljoner kronor 2010.¹³

Medelstora förlag på marknaden för allmänlitteratur

Enligt den indelning som redovisats ovan kan de medelstora förlagens andel av omsättningen på allmänlitteraturmarknaden uppskattas till en fjärdedel, eller ungefär 500 miljoner kronor. Gruppen består av ett trettiotal företag, varav de flesta följaktligen har en omsättning i den nedre delen av intervallet 10–99 miljoner kronor. Uttrycket medelstor betecknar därför i vissa fall företag som egentligen är ganska små. I denna del av marknaden sker också snabba förändringar och de relativa storleksförhållandena mellan förlag skiftar över tid.

De största medelstora förlagen var 2010 Pocketförlaget som är ett renodlat reprint-förlag (omsatte 79,7 miljoner) och Piratförlaget inriktat på skönlitteratur (omsatte 72,9 miljoner).¹⁴ Därefter kom förlaget Harlequin med massmarknadslitteratur (omsatte 65,3 miljoner i Sverige), Svenska Historiska Media inriktat på historisk litteratur (omsatte 52,3 miljoner), Goboken – Sandviks förlag inriktat på populära barnböcker (omsatte 45,2 miljoner) och Tukanen AB med illustrerade böcker för barn och vuxna (omsatte 35,1 miljoner).

I segmentet under dessa återfinns flera viktiga kvalitetsutgivande förlag. Dessa är genomgående väsentligt mindre än de föregående men omsätter fortfarande tillräckligt för att kunna kvalificeras som medelstora så som marknaden ser ut. I gruppen återfanns 2010 bl.a. följande förlag: SNS-förlag, Alfabeta Bokförlag, Ordfront Förlag (numera ägt av Alfabeta Media AB), Bokförlaget Lind & Co, Brombergs Bokförlag, Bokförlaget Opal, Leopard Förlag, Bokförlaget Atlantis, Earbooks, Berghs Förlag, Bazar Förlag, Kabusa Böcker och Schibsted Förlag.

¹³ Se Sundin, "Ökad integration och koncentration", s. 311.

¹⁴ Piratförlaget äger också en stor minoritetsandel i Pocketförlaget. Detsamma gör Norstedts förlagsgrupp sedan 2010.

Små förlag och mikroförlag

Enligt den beräkning vi gjort omfattar gruppen små förlag på marknaden för allmänlitteratur drygt 100 företag som tillsammans står för en omsättning som motsvarar cirka 10 procent av marknaden. Gruppen mikroförlag och övriga utgivare består också av cirka 100 företag och representerar under 1 procent av omsättningen.

Detta kan jämföras med antalet medlemmar i Nordiska oberoende förlags förening (NOFF), som hade 217 svenska medlemmar i maj 2012. Antalet medlemmar har ökat kraftigt under senare år. Enligt en intern undersökning NOFF genomfört hade ungefär 32 procent av medlemmarna en omsättning per år mellan 1 och 10 miljoner och kan alltså klassificeras som små förlag. Totalt 65 procent hade en omsättning under 1 miljon kronor och kan klassificeras som mikroförlag.¹⁵

Trots att dessa grupper av mindre förlag står för en liten del av omsättningen på marknaden finns det här ett stort antal företag som är kulturellt sett mycket viktiga. Bland de små förlagen finns förlag som Brutus Östlings Bokförlag, Svante Weyler Bokförlag, Daidalos, Modernista, Ersatz, Bakhåll, Nya Doxa, Vertigo, Ellerströms och Tranan & Trasten. Även bland mikroförlagen, med mycket låg omsättning, återfinns välkända exempel på kvalitetsutgivare som Elisabeth Grate Bokförlag och h:ström – Text & Kultur.

Från mikroförlag till egenutgivning

Att enbart verksamheter som bedrivs i företagsform behandlats ovan gör att en viktig utvecklingstrend under senare år inte speglas i dessa siffror, nämligen att egenutgivningen och den sporadiska utgivningen av böcker har ökat över tid. Egentligen är gränsen inte heller särskilt skarp mellan mer eller mindre ideellt drivna mikroförlag och många egenutgivare (inom NOFF talar man t.ex. ibland om "självpublisheringsförlag").

Den ökade egenutgivningen och att det blivit enklare att producera och ge ut en bok speglas bl.a. i att nya självpubliceringsföretag vuxit fram. Det mest kända exemplet är företaget Vulkan,

---

¹⁵ Fem stycken (kring 3 procent) hade en omsättning över 10 miljoner kronor. I siffrorna utesluts företag som också är med i Förläggareföreningen. Se skrivelsen av den 25 maj 2012 från NOFF till utredningen (Ku2011:04/2012/10).

andra är Recito och Publit.¹⁶ Liksom det tidigare startade Författares bokmaskin har dessa som idé att bistå skribenter i utgivningen av egna texter. Ett annat exempel är Författarförbundets tjänst Dejavu för återutgivning av titlar som upphovsmännen tagit tillbaka rättigheterna till. Även institutioner och föreningar av olika slag har fått allt lättare att ge ut böcker.

Ett tecken på att antalet mindre utgivare ökar är antalet ISBN-nummer som fördelas av Kungl. biblioteket (KB).¹⁷ Stora utgivare får sig tilldelade långa nummerserier medan enstaka nummer och kortare serier används för utgivare som enbart kan förväntas ge ut någon eller några titlar.

Tabell 8.1 Antal utdelade ISBN-nummer i vissa serier, 1999–2011

	1999	2001	2003	2005	2007	2009	2011
Enstaka nummer	1 435	1 470	1 487	1 779	1 943	2 135	2 113
10-sviter	225	267	467	546	649	716	715

Källa: Kungl. biblioteket. Se även bilaga 2, tabell 10.

Av tabellen framgår att antalet enstaka nummer ökat påtagligt över tid. Bibliografiska avdelningen vid KB menar också att man tar emot alltmer egenutgiven litteratur för registrering. Den ändå relativt måttliga ökningen i antalet tilldelade enstaka ISBN-nummer beror troligen på att egenutgivningen i stor utsträckning även sker via olika självpubliceringstjänster; de företag som står för dessa erhåller långa nummerserier då de sammantaget publicerar ett stort antal titlar.

Intressant är utvecklingen för de serier om tio nummer som redovisas i tabellen. Tillväxten har här varit kraftig och antalet är tre gånger så stort i dag som jämfört med för tio år sedan. Det tyder på att det finns ett ökande antal mindre utgivare vilka planerar att ge ut ett par titlar om året. Det är utifrån dessa siffror rimligt att anta att antalet små utgivare, mikroförlag och nystartade förlag har ökat under den senaste tioårsperioden.

¹⁶ Vulkan omsatte 3,9 miljoner kronor 2010 och skulle kunna ses som ett litet förlag.

¹⁷ ISBN står för International Standard Book Number och är en unik identifikator för monografiska publikationer och kartor som är utgivna för allmän spridning. Syftet är att underlätta återsökbarheten av skrifter vid beställning och distribution av böcker. Numren delas i Sverige ut av ISBN-centralen vid Kungl. biblioteket.

Förlagens betydelse för mångfald och kvalitet – en analys av utgivningsstödet

Det är naturligtvis svårt att exakt slå fast vilken typ av förlag som står för utgivningen av den kvalificerade litteraturen. Utifrån en analys av hur utgivningsstödet fördelats kan man dock dra vissa slutsatser om vilken typ av aktörer som står för en utgivning av hög kvalitet och som är särskilt viktiga för mångfalden. Används uppgifterna aggregerat försvinner enskilda avgöranden i mängden och tendenser som återkommer år från år kan förutsättas spegla verkliga förhållanden.

Eftersom i princip alla svenska förlag av betydenhet – och ett stort antal mer sporadiska utgivare av litteratur – ansöker om utgivningsstöd hos Statens kulturråd behandlas över 1 500 enskilda titlar av Kulturrådets arbetsgrupper varje år. Med andra ord genomförs varje år en bedömning av en stor andel av den svenska utgivningen inom de, i detta sammanhang, viktigaste utgivningskategorierna. De titlar som bedöms kan också förväntas vara de som förlagen själva bedömer håller hög litterär kvalitet eller står för något nytt och därför skickar in.

Det ska dock sägas att detta sätt att beskriva saken naturligtvis är en förenkling och ett sätt att uppskatta något som är svårt att mäta. Det bygger också på vissa förutsättningar som det finns skäl att nämna. Till exempel förutsätter det att de flesta förlag skickar in *relevanta* titlar för bedömning i ungefär samma utsträckning. Det är inte givet men enligt Kulturrådet kan man inte se att det skulle finnas aktörer som avviker nämnvärt från det allmänna mönstret.¹⁸

För att få en översiktlig bild av förlagskategoriernas betydelse för den kvalificerade utgivningen anges nedan hur utgivningsstödet fördelats inom de viktigaste stödordningarna: svensk skönlitteratur i original, skönlitteratur översatt till svenska, facklitteratur samt barn- och ungdomslitteratur.¹⁹ I följande tabell visas hur stor andel

---

¹⁸ Ett förhållande som något kan snedvrída representativiteten är gränsen för hur stor förstaupplagan får vara. Större förlag kan förväntas ha fler titlar som ges ut i en för stor förstaupplaga för att de ska kunna få utgivningsstöd. Gränsen är dock relativt hög och det är inte många titlar totalt per år som skulle kunna vara aktuella.

¹⁹ De förändringar över tid vad gäller antalet mottagare som kan noteras inom dessa stödordningar verkar huvudsakligen hänga ihop med hur stora resurser som tilldelats respektive kategori. Under senare år har kring 50 förlag per år fått stöd för svensk skönlitteratur. Det är något färre än under tidigare decennier. Antalet mottagare för översatt skönlitteratur ligger också på denna nivå, vilket dock är en ökning jämfört med tidigare. Antalet mottagare av utgivningsstöd för facklitteratur har förändrats mycket lite över tid och har också sedan länge legat runt 50 stycken per år. Antalet mottagare av utgivningsstöd för barn- och ungdomslitteratur har de senaste åren legat strax under 40 per år. Detta är något fler än tidigare.

av utgivningsstödet inom dessa stödordningar som åren 2009–2011 gått till utgivare av olika storlek och typ (se även bilaga 2 med mottaget stöd per förlag 2011).

Tabell 8.2 Andel av utgivningsstödet fördelat på litteraturkategori och förlagsstorlek, 2009–2011 (procent)

Svensk skönlitteratur i original				
	2009	2010	2011	Medel
Stora förlag	43	38	43	41
Medelstora förlag	6	9	13	9
Små förlag	27	26	20	24
Mikroförlag/övriga	23	27	25	25
Skönlitteratur översatt till svenska				
	2009	2010	2011	Medel
Stora förlag	24	26	20	23
Medelstora förlag	14	18	10	14
Små förlag	34	34	40	36
Mikroförlag/övriga	29	22	30	27
Facklitteratur (svensk och översatt)				
	2009	2010	2011	Medel
Stora förlag	12	11	15	13
Medelstora förlag	35	34	37	35
Små förlag	36	33	30	33
Mikroförlag/övriga	18	22	18	19
Barn- och ungdomslitteratur (svensk och översatt)				
	2009	2010	2011	Medel
Stora förlag	43	40	41	41
Medelstora förlag	23	26	30	26
Små förlag	19	22	14	18
Mikroförlag/övriga	14	12	15	14

Anm.: I de fall mottagaren kan förutsättas vara en egenutgivare, förening eller institution som mer sporadiskt ger ut böcker inom ramen för annan verksamhet har de hänförs till kategori mikro-förlag och övriga utan att omsättningen undersökts närmare.

Tabellen ger vid handen att de stora förlagen är mycket viktiga vad gäller utgivningen av kvalificerad svensk skönlitteratur i original. Här är det Albert Bonniers Förlag och Norstedts som står för merparten. Vid jämförelse bakåt i tiden stärks denna allmänna bild. År 2005 gick hela 44 procent av stödet till de stora förlagen inom denna kategori. De medelstora förlagen har en påfallande liten

andel inom denna kategori, bara 9 procent i genomsnitt. De hade på någon procentenhet när samma andel 2005. De små förlagen står däremot för närmare en fjärdedel av stödet och mikroförlag och övriga utgivare för ungefär lika mycket. Ungefär så såg det ut också 2005 fast andelarna var något lägre. Viktiga bland de små förlagen är t.ex. Ellerströms, Gidlunds, Svante Weyler och Symposion. I den sista kategorin syns mikroförlag som Lejd och h:ström men också andra utgivare som kulturföreningen Pequod.

Bilden förändras när det kommer till den till svenska översatta skönlitteraturen. De stora förlagens andel minskar här påtagligt. De stora förlagen har i genomsnitt inte fått mer än 23 procent av stödet i denna kategori. Andelen har också minskat om man jämför med 2005. Bland de stora står Albert Bonniers och Norstedts även här för en stor andel. De medelstora förlagen har i snitt en andel på 14 procent och flera medelstora utgivare får betydande summor. Det gäller bl.a. Atlantis, Brombergs, Leopard och Ordfront. Särskilt markant är dock den höga andelen små förlag i denna kategori. Det finns flera små förlag som är mycket aktiva inom den översatta skönlitteraturen. Utmärker sig gör bl.a. Bakhåll, Ersatz, Modernista, Sekwa och Tranan.²⁰ Även mikroförlag och övriga utgivare står för en stor andel av den översatta skönlitteratur som får stöd. Som vanligt utgörs denna kategori av en mängd olika mottagare, men vissa återkommer regelbundet, bl.a. Elisabeth Grate och Råmus.²¹ Mikroförlagen har ökat sin andel jämfört med 2005.

Det är påtagligt hur liten andel de stora förlagen har av stödet inom kategorin facklitteratur. Bland de större förlagen är Albert Bonniers Förlag och Norstedts fortfarande representerade men inte i samma utsträckning som i andra kategorier. Även Bonnier Fakta får en viss andel. De mellanstora förlagen har här den allra största andelen, i snitt 35 procent av stödet. Större andelar än de stora förlagen har både Atlantis, Historiska media, Leopard och Ordfront. Även de små förlagen får en stor andel av det facklitterära stödet. Det finns också flera mer eller mindre utpräglade fackboksutgivare i denna kategori, bl.a. Atlas, Carlsson,

---

²⁰ Som exempel kan nämnas att Tranan sedan 1992 publicerat över 200 titlar, främst översatt skönlitteratur från språkområden som är dåligt representerade på den svenska bokmarknaden. Med en utgivningstakt på i dag cirka 25 nya böcker om året påverkar de tillgången till litteratur från mindre vanliga språkområden. Det nyare förlaget Sekwa har mellan 2007 och 2010 gett ut 29 titlar översatta från franska.

²¹ Som exempel kan nämnas att Elisabeth Grate sedan starten 2002 gett ut ungefär 50 titlar, mestadels översatta från franska.

Daidalos och Symposion. Andelen för mikroförlag och andra utgivare är strax under en femtedel. Här återfinns flera viktiga utgivare av fackböcker med mer teoretisk inriktning, vilka vissa år fått ungefär lika stor andel av stödet som de allra största. Det gäller bl.a. Tankekraft och kulturföreningen Glänta. Nästan alla andelar var snarlika 2005. Enda skillnaden är några procent mer till de stora förlagen och någon procentenhet mindre i andra kategorier.

Det är noterbart att de stora förlagen får en stor andel av stödet inom kategorin barn- och ungdomslitteratur, hela 41 procent i genomsnitt under dessa tre år. De förlag som står för denna andel är Rabén & Sjögren, B. Wahlströms, Bonnier Carlsen och Natur & Kultur. De stora förlagen hade en ännu högre andel av stödet 2005, hela 46 procent. De mellanstora och små förlagen står tillsammans för ungefär hälften av stödet inom barn- och ungdomslitteraturen och det finns flera viktiga mottagare inom respektive grupp. De mellanstora förlagen är här fyra stycken: Alfabet, Berghs, Opal och Kabusa Böcker. Mer prominenta stödmottagare bland de små förlagen är bl.a. Tranan och Trasten, X Publishing och Gilla böcker. De små och medelstora förlagen hade en något lägre andel av stödet 2005. Påfallande i ovanstående diagram är också att mikroförlag och övriga utgivare tar emot en förhållandevis liten andel av stödet till barn- och ungdomslitteratur, inte mer än 14 procent i snitt. Återkommande stödmottagare är t.ex. Hjulet och Alvina. Mikroförlagen låg på samma låga nivå 2005.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att de stora förlagen enligt dessa uppgifter är fortsatt mycket viktiga för den kvalificerade inhemska skönlitteraturen för vuxna. Mellanstora förlag är däremot påfallande frånvarande i denna kategori, medan små förlag och framför allt mikroförlag är väl representerade. Uppgifterna tyder på en viss polarisering mot de båda extremerna inom denna kategori: de klassiska förlagshusen ger ut mycket kvalificerad skönlitteratur, det gör också de små förlagen. Däremellan är det totalt sett sämre ställt.

Vad gäller den översatta skönlitteraturen för vuxna är de stora förlagen också representerade med cirka en fjärdedel av stödet. Här står dock de medelstora förlagen starkare och framför allt finns det många små förlag med en viktig utgivning. Mikroförlagen är även här av stor betydelse. Sammantaget får man en bild av att de större förlagshusen fortfarande ger ut kvalificerade översättningar, men att den stora andelen totalt sett tillkommer på annat håll.

De stora förlagen är betydligt mindre betydelsefulla inom facklitteraturen än inom övriga kategorier. I stället är mellanstora och små förlag dominerande i denna del. En förklaring är troligen att den sakprosa som premieras i Kulturrådets fördelning ofta har mer teoretisk karaktär eller är mer inriktad på samhällsdebatt. Det finns en mängd mindre utgivare specialiserade på denna typ av utgivning och de stora förlagen ger ofta ut mer populärt hållna fackböcker.

Vad gäller barn- och ungdomslitteraturen kan det sammantaget konstateras att bilden skiljer sig en del från vuxenboksutgivningen. Till att börja med är det generellt sett färre mottagare inom denna kategori. Detta speglar en situation med relativt få utgivare. De stora förlagen – vilket i detta fall alltså innefattar ytterligare en förlagskoncern, Forma Books – är mycket viktiga för utgivningen inom denna kategori. Den låga andelen för mikroförlag och övriga utgivare är ett uttryck för att det finns färre små utgivare verkssamma inom barn- och ungdomslitteraturen. Det kan också vara ett uttryck för att utgivningen inom denna kategori kan löna sig bättre än andra delar av bokutgivningen, vilket i sin tur medför att mindre förlag som är specialiserade på barn- och ungdomslitteratur oftare omsätter över en miljon kronor.

8.2 Distributörer, grossister och andra mellanhänder

Vägen från förlag till butik (och i förlängningen till konsument) går ofta via olika intermediära aktörer. Det rör sig bl.a. om distributörer och andra mellanhänder inriktade på logistik och t.ex. katalogisering. Viktigare aktörer på denna del av marknaden beskrivs i det följande.

Distributörer av böcker

De dominerande distributörerna av allmänlitteratur är i dagsläget Förlagssystem och Bonnierförlagens distributör Samdistribution. Därutöver finns vissa mindre fristående aktörer, som Stjärndistribution AB, som anlitas av ett antal förlag. De senare står dock för en mycket liten del av distributionen på den allmänlitterära marknaden.

Samdistribution ägs av Bonnierförlagen och står för lagerhållning och distribution för koncernens olika förlag och bok-

klubbar samt för Pocketgrossisten. Företaget har inga externa kunder. Förlagssystem är den viktigaste distributören för andra förlag på allmänlitteraturmarknaden. Det gäller både mindre, medelstora och stora förlag. Sedan 2011 sköter de t.ex. all distribution åt Norstedts förlagsgrupp. Företaget tillhandahåller logistikjänster åt sammantaget cirka 400 bokförlag, bokklubbar och bokhandlar. Förlagssystem är också grossist och återförsäljare av böcker med cirka 50 000 svenska och 7 000 engelska titlar i lager från ett stort antal förlag.²²

Förlagssystem förvärvade 2006 den anrika grossisten Seelig, som också stod för distributionen för många mindre förlag. År 2007 köpte stiftelsen Natur & Kultur 40 procent av aktierna i Förlagssystem från J. A. Lindblads Bokförlag AB och 2008 övertog Förlagssystem också distributionsrörelsen Förlagsdistribution i Kallhäll från Natur & Kultur. År 2011 övertogs Liber Distribution som främst var inriktat på läromedel men även på allmänlitteratur. Förlagssystem beräknas stå för kring två tredjedelar av all distribution av allmänlitteratur i Sverige.²³ Företaget omsatte cirka 285 miljoner kronor 2010.

Grossister specialiserade på dagligvaruhandeln

På bokmarknaden finns ett antal företag som fungerar som grossister, dvs. köper in böcker som de säljer vidare till andra företag. Av särskild betydelse i detta sammanhang är de aktörer som utöver ren grossistverksamhet specialiserat sig på helhetslösningar för bokförsäljning i dagligvaruhandeln, främst Pocketgrossisten och Pocketstället. Företagen erbjuder butiksanpassade avdelningar och sortiment, vilket gjort det möjligt för kiosker och dagligvaruhandel att starta bokförsäljning utan egen kunskap eller större risk.

Pocketgrossisten AB startades för att hantera inköp och lager för Pocketshop. Sedan i mars 2010 ingår Pocketgrossisten i Bonnierförlagen och omsätter i dag i storleksordningen 100 miljoner kronor per år. Huvudfokus är pocketböcker men Pocketgrossisten tillhandahåller också inbundna böcker.

---

²² Det innebär dels att Förlagssystem lagerför titlar från de förlag som har distribution via företaget, dels att de köper in svenska och engelska titlar från förlag som inte har sin distribution där.

²³ Sundin, "Ökad integration och koncentration", s. 298.

Pocketstället startade 1998 med affärsidén att erbjuda ett urval pocketböcker för dagligvaruhandeln. Företaget är fristående från de stora förlagskoncernerna och omsatte 2010 cirka 90 miljoner kronor. I dag arbetar Pocketstället också med inbundna böcker och större bokavdelningar i dagligvaruhandeln.

Utöver dessa företag finns även mindre aktörer som Select Audio Books som ägs av Kraft & Kultur. Företaget hade 2010 en omsättning på cirka 53 miljoner kronor. Affärsinriktningen är främst ljudboksdistribution men de tillhandahåller även shop-in-shop-lösningar för t.ex. pocketboksförsäljning.

Distributörer av digitala produkter

Den viktigaste distributören av elektroniska förlagsprodukter i Sverige är för närvarande Elib. Företaget grundades år 2000 och ägs gemensamt av Bonnierförlagen, Natur & Kultur, Norstedts förlagsgrupp och Piratförlaget. Elib är även verksamt i de andra nordiska länderna och omsatte 2010 cirka 22 miljoner kronor.

Elib arbetar både med produktion och distribution av digitala böcker i olika former (e-böcker, mp3-böcker och strömmande ljudböcker). Elib är ett B2B-företag som förmedlar elektroniska böcker till både internetbokhandel och bibliotek. I produktionsdelen arbetar man med att konvertera fysiska böcker till digitala format och t.ex. med att skapa kopieringsskyddade eller vattenmärkta elektroniska filer och filer med licenskryptering.

För närvarande är Elib i princip helt dominerande vad gäller att tillhandahålla elektronisk litteratur för de svenska folkbiblioteken (e-böcker och strömmade ljudböcker). Det har skett genom ett eget system för utlån som gjort det enkelt för bibliotek att låna ut e-böcker och e-ljudböcker genom att länka från sina egna webbplatser till sidor som drivs av Elib. Biblioteken betalar sedan en fast summa till Elib per nedladdning.

Utöver Elib finns ett antal andra distributörer av e-böcker och e-ljudböcker. Publit är ett print-on-demand-företag som även arbetar med att konvertera och distribuera e-böcker, antingen till detaljhandel (t.ex. iTunes) eller andra distributörer för vidareförmedling. Därtill tillhandhålls lösningar för försäljning direkt till slutkund i form av en s.k. widgetshop som kan integreras i en egen hemsida men drivs av Publit. Publit anlitas av både egenutgivare och ett antal förlag.

Bokrondellen

Bokrondellen startades 2004 och ägs gemensamt och till lika delar av Bonnierförlagen, Norstedts förlagsgrupp, Förlagssystem och Natur & Kultur. Syftet med verksamheten är att via en artikel-databas förmedla bokinformation för handeln.

Tjänsten Bokrondellen är en databas där förlagen kan lägga upp information om utgivning, priser och lager som nyttjas av i princip alla svenska bokhandlar (både fysiska och på nätet). Bokrondellen förmedlar order från bokhandeln, själva distributionen sköts dock av andra. I databasen finns omslagsbilder och presentationstexter om böckerna som kan användas av handlarna. Bokrondellen kompletterar också förlagens uppgifter med ämnesord och klassificering. Bokrondellen arbetar även med att skapa standarder för bokinformation i Sverige, t.ex. vad gäller filformat och begrepp.

8.3 Bokhandel och annan detaljhandel med böcker

Antalet fysiska bokhandlar i Sverige har länge legat omkring 400 stycken. Det exakta antalet beror dock på hur man räknar mindre handlare som ofta har ett litet boksortiment och specialbokhandel inriktad på vissa nischer.

En stor skillnad mot tidigare decennier är att bokhandeln i dag har en annan spridning än vad som traditionellt varit fallet. Små kommuner med vikande befolkningsunderlag har ofta tappat sin enda bokhandel medan antalet ökat i storstäderna (se bilaga 5 för en närmare beskrivning). År 1970 innan fastprissystemet avskaffades saknade 27 kommuner en bokhandel. År 2012 hade denna siffra stigit till 101 kommuner. Var tredje kommun är nu således utan bokhandel. Det är oftast i kommunerna i glesbygdslänen det inte längre finns någon bokhandel. Det innebär att om man tar hänsyn till befolkningsfördelningen saknar i dag kring 10 procent av landets invånare bokhandel på hemortskommunen.

Efter att tidigare överenskommelser på marknaden – som bl.a. reglerade sortimentet och rabattvillkoren – försvunnit har det utvecklats en rad kedjor av bokhandlare i Sverige. Syftet har framför allt varit att förhandla sig till bättre inköpsvillkor från förlag och grossister. Ytterligare samgåenden pågår för närvarande. Fortfarande finns dock ett visst antal obundna bokhandlare kvar. Ett skäl till kedjebildningen har varit rabattsystemet i bok-

branschen. Det bygger i hög grad på att inköp av stora volymer av en titel premieras genom rabatter och marknadsföringsstöd. Normalt har det krävts att en handlare köper kring 1 000 exemplar av en titel för att få de bästa villkoren.²⁴ Internetbokhandeln har dock fått förlagen att tumma på dessa principer eftersom beställningsstrukturen där snarare är få exemplar åt gången.

Den stora förändring som skett de senaste tio åren är nämligen näthandelns uppkomst och starka utveckling. De båda nätbokhandlarna Adlibris och Bokus har tagit en stor andel av marknaden; en marknad som förvisso samtidigt växt totalt sett. Särskilt kraftig har övergången till näthandel varit inom segment som kurslitteratur. Vidare har dagligvaruhandeln fortsatt öka sin andel av bokförsäljningen och då primärt den lättsålda delen av sortimentet. Sammantaget har det inneburit en stark press på den traditionella bokhandeln.

Bokhandelns aktörer

För närvarande kan bokhandelns aktörer delas in i följande grupper och kategorier. Annan detaljhandel som säljer böcker som en mindre del av verksamheten innefattas inte i denna beskrivning av aktörerna (se dock nedan).

Akademibokhandeln

Akademibokhandeln bildades 1992 genom en sammanslagning av Academus och Esselte Bokhandel och ingår sedan år 1998 i KF Media. Akademibokhandeln är en centralt ägd bokhandelskedja. I Akademibokhandelsgruppen AB ingår både Akademibokhandeln med 66 fysiska butiker och nätbokhandeln Bokus. Akademibokhandeln har både större butiker med ett bredare sortiment och mindre butiker med inriktning på snabb försäljning. Inköpen för butikerna görs centralt.

---

²⁴ Olof Grahn, *Kartläggning och förslag till en mer effektiv försäljningsprocess mellan förlag och bokhandel* (Svenska Förläggareföreningen & Svenska Bokhandlareföreningen, 2007), s. 24.

Bokia

Bokhandelskedjan Bokia bildades 1986 och har i dag 76 butiker runt om i landet samt nätbokhandeln bokia.se. Kedjan bestod fram till 2006 av enskilt ägda bokhandlar som drev butiker under namnet Bokia och samverkade kring inköp, datasystem och marknadsföring. Sedan 2006 har Bokia köpt upp enskilda medlemmar och på detta sätt gått mot en centralt ägd kedja. Detta har finansierats genom ett delägarskap med Natur & Kultur som nu äger cirka 40 procent av Bokia AB. Bokias centralt ägda butiker utgör i dag cirka en tredjedel av kedjans totala omsättning.

JB-gruppen

JB-gruppen består av fristående bokhandelsföretag som verkar i eget namn men samarbetar kring inköp och marknadsföring. JB-gruppen har funnits sedan 1988 och producerar årligen ett antal kataloger där centralt inköpta produkter marknadsförs gemensamt. JB-gruppen är snarare ett nätverk än en bokhandelskedja och de centrala inköpen är lägre än hos t.ex. Bokia. Gruppen består av 32 företag med 44 butiker.

Ugglan

Ugglan är en bokhandelskedja med enskilt ägda bokhandlar som består av ett 50-tal butiker. Ursprungligen var Ugglan en kedja för små boklädor på mindre orter men de senaste åren har kedjan även rekryterat nya medlemmar från Bokia och JB-gruppen. En relativt stor andel av inköpen sköts centralt och medlemmarna profilerar sig med den gemensamma kedjebeteckningen.

Pocket Shop

Pocket Shop är en bokhandelskedja med centralt ägda butiker som grundades 1989. Företaget driver välsorterad pocketbokhandel i framför allt trafikorienterade butikslägen och har i dag 16 butiker i Sverige (varav 11 i Stockholm). Pocket Shop köptes av Bonnierförlagen i april 2012.

Obundna allmänbokhandlar

De obundna allmänbokhandlarna har valt att stå utanför de olika grupperingarna och sköter inköp, marknadsföring m.m. individuellt. Gruppen obundna bokhandlar består av ett 60-tal företag. Här finns flera kända bokhandelsföretag med brett utbud och en kvalitativ inriktning som profilerar sig under eget namn, t.ex. Hedengrens, NK-Bokhandel och Söderbokhandeln Hansson & Bruce.

Special- och kursbokhandel

Förutom de aktörer som har beskrivits ovan finns det ett antal special- och kursbokhandlar av olika slag. Specialbokhandlarna, som är viktiga också för den allmänlitterära delen av marknaden, är inriktade på olika nischer och är totalt kring 40 stycken. Inom denna grupp kan företag som SF-Bokhandeln och Papercut och barnboklådor som Bokspindeln och Barnens bokhandel nämnas.

Nätbokhandeln

I näthandeln med förlagsnya böcker är Adlibris och Bokus dominerande på marknaden. Det finns även andra aktörer men de står för en mycket liten del av den totala omsättningen. Till exempel driver Bokia en egen näthandelsplats.²⁵

Adlibris är en renodlad nätbokhandel och grundades 1997. Företaget är verksamt i flera nordiska länder. Sedan 2005 har Adlibris successivt köpts upp av Bonnierförlagen. Bokus startades 1997 och köptes redan 1998 av KF Media. 2000 förvärvade den tyska mediekoncernen Bertelsmann hälften av bolaget och Bokus bytte namn till Bol. KF Media köpte dock tillbaka den andel man sålt, tog tillbaka det gamla namnet och renodlade verksamheten till bokförsäljning via nätet igen. Bokus ingår nu i Akademibokhandelsgruppen AB.

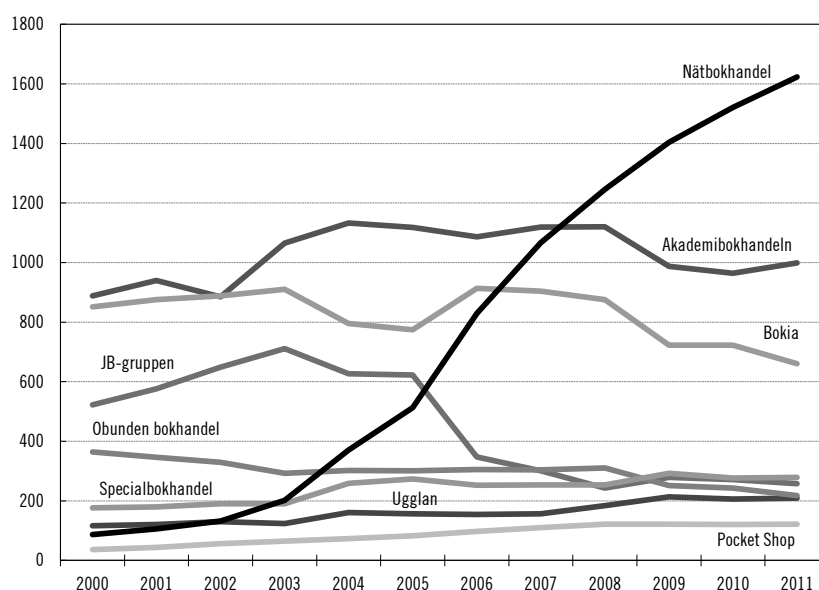
²⁵ Böcker kan även köpas från ett flertal återförsäljare som har böcker som en mindre del av sitt sortiment, t.ex. CDON.

Försäljningsutvecklingen i bokhandeln

Den fysiska bokhandeln i Sverige är utsatt för ett hårt konkurrens-tryck, framför allt från nätbokhandeln men även från försäljning i dagligvaruhandeln. Sedan 2000 har omsättningen i bokhandelsledet totalt ökat med kring 1,3 miljarder kronor eller cirka 40 procent (se bilaga 5). Det är dock nätbokhandeln som står för ökningen då denna – sedd för sig – ökade med ungefär 1,5 miljarder under samma period. Exkluderas nätbokhandeln minskar alltså omsättningen totalt med över 200 miljoner.

I följande diagram återges en sammanställning av bokhandelns omsättningsutveckling under det senaste decenniet uppdelat på företag/kedjor respektive obunden bokhandel och specialbokhandel. Även försäljningen av sidosortimentet (pappers- och kontorsvaror m.m.) innefattas i dessa omsättningssiffror. Av diagrammet framgår tydligt nätbokhandelns exceptionella utveckling, liksom den svaga utvecklingen för flera av kedjorna för fysisk bokhandel under senare år. Undantag är framför allt Pocket Shop som ökat sin omsättning successivt under perioden.

Diagram 8.3 Omsättningsutveckling i bokhandeln exkl. kursbokhandeln, 2000–2011 (miljoner kronor)

Källa: Årsredovisningar/Leif Olsson. Se bilaga 5.

Anm.: Det är viktigt att notera att förändringar i omsättningen också beror på förändringar i medlemsunderlaget i olika kedjor under perioden. Ett exempel är Bokies förvärv av Wettergrens bokhandelskedja i Göteborg 2005 som tidigare var medlem i JB-gruppen. Akademibokhandelns expansion under 2003–2008 kan delvis förklaras med förvärv av privat bokhandel från framför allt Bokia. Ugglans goda tillväxt har en förklaring i att många medlemmar från såväl Bokia som JB-gruppen i stället har valt Ugglan som kedjepartner.

Om man räknar om dessa omsättningssiffror till andelar av den totala bokhandelsmarknaden – som alltså ökat väsentligt totalt sett under denna tioårsperiod – kan samma trend även beskrivas på ett annat sätt. Nätbokhandeln har gått från en andel på ett par procent i början av perioden till en marknadsandel på cirka 37 procent 2011 (då har hänsyn dock inte tagits till försäljning i bl.a. varuhus och dagligvaruhandel).

Nätbokhandelns framgångar och den fysiska bokhandelns problem kan också ses i lönsamheten (se bilaga 5). Allmänbokhandeln hade en god lönsamhet fram till 2004, ett förhållande som momssänkningen 2002 bidrog till. Genomsnittet år 2002–2004 på över 3 procent var extremt goda. Sedan faller lönsamheten drastiskt till stor del beroende på att Akademibokhandeln går ned skarpt

men även på grund av att flera andra kedjor har problem, liksom den oberoende bokhandeln.

Nätbokhandeln har haft den motsatta utvecklingen. Bokus hade förvisso länge både stora förluster och lönsamhetsproblem men har gått bättre på senare år. Adlibris har löpande haft mycket goda resultat. Nätbokhandlarnas affärsidé och konkurrensfördel har varit ett mycket brett sortiment, möjlighet att hålla ett lågt pris och en effektiv leveransprocess med korta ledtider. Särskilt Adlibris är omtalat för att ha förmått utveckla en effektiv egen logistik.

Nätbokhandlarna säljer i dag inte enbart till privatkunder utan har också tagit stora delar av den institutionella marknaden och försäljningen till företag. Litteraturkategorier som i stor utsträckning tagits över av näthandeln är kurslitteratur och utländska böcker. Kulturpolitiskt är det även viktigt att notera att många bibliotek gått över till internetbokhandeln.²⁶

Bokförsäljningens utveckling i bokhandeln

Då bokhandeln vid sidan av böcker även har en inte oväsentlig försäljning av andra varugrupper såsom pappers- och kontorsvaror, presentartiklar, musik etc. har utredningen låtit SCB ta fram uppgifter om utvalda bokhandlars momstaxering sedan 2002 när bokmomsen infördes. På detta sätt kan bokomsättningen särskiljas relativt precist. Ekonomen Leif Olsson har sammanställt och analyserat dessa uppgifter (se bilaga 6).

Momsanalysen visar tydligt att efter 2006, då den allmänt positiva trenden för den fysiska allmänbokhandeln bryts, kan nedgången i omsättning förklaras av ett brant fall i just bokförsäljningen. Tendensen är densamma i alla de kedjor som är med i analysen (Bokia, Ugglan, JB) och för de obundna bokhandlarna. Allra sämst har det gått för de små boklådorna med en omsättning understigande 3 miljoner kronor. De har totalt förlorat nästan 40 procent av sin bokförsäljning under perioden 2002–2011.

Det är även intressant att se till bokförsäljningens andel av den totala omsättningen. Andel omsättning som härrör från bokförsäljning är ett tydligt tecken på både utbud och ambitionsnivå i den enskilda bokhandeln. De obundna bokhandlarna är den grupp

---

²⁶ Särskilt Adlibris sköter i dag inköp för ett stort antal svenska folkbibliotek, kring 200 stycken. För vissa av dessa arbetar Adlibris med s.k. profilinköp, där företaget utifrån en överskommen profil väljer ut böcker åt biblioteken.

som har den högsta andelen bokomsättning. Här finns flera stora tongivande boklådor med en stark kulturell profil. År 2002 låg andelen bokomsättning på 74 procent i denna grupp. Den har sedermera minskat något under den undersökta perioden men ligger kvar på höga 72 procent 2011. De Bokia-butiker som ingick i undersökningen hade den näst högsta andelen bokförsäljning och gick från 66 procent 2002 till 61 procent 2011. Handlarna i JB-gruppen redovisar den största minskningen under den undersökta perioden. Andelen av omsättningen som härrör från bokförsäljning sjunker under dessa år med nästan 10 procent till 54 procent 2011. Ugglan-butikerna hade redan i utgångsläget den lägsta andelen bokomsättning. Från 52 procent 2002 faller andelen i denna grupp till 45 procent 2011.

Ugglans generellt låga andel beror främst på att kedjans boklådor i huvudsak ligger i mindre kommuner. Uppdelningen i kommuntyper visar nämligen ett klart samband. Ju större kommuner desto högre andel försäljning av böcker i bokhandeln. Detsamma gäller en uppdelning i omsättningsklasser. Ju högre total omsättning desto större andel bokförsäljning. Generellt har alltså bokhandel med låg omsättning i små kommuner enligt undersökningen en mycket liten andel försäljning av böcker. Denna andel har också minskat under den undersökta perioden.

Den låga andelen försäljning av böcker hos de små handlarna innebär risker för ytterligare minskad bokförsäljning då dessa handlare kan komma att helt prioritera andra varugrupper för att klara sig. Samtidigt är det de bokhandlare som prioriterar ett brett sortiment, ofta lokaliserade i städerna, som är mest utsatta när just bokförsäljningen viker.

Varuhus och dagligvaruhandel

Vid sidan av bokhandeln finns en omfattande försäljning av böcker genom annan detaljhandel. Denna försäljning började på 1980-talet med att Åhléns och andra varuhus började sälja böcker och då framför allt volymtitlar av bästsäljartyp. I dag säljs böcker inom nästan alla varuhus, livsmedelsbutiker och på stormarknader. Vidare har Pressbyrån och annan servicehandel successivt utökat sitt sortiment av pocketböcker och gått från att främst saluföra massmarknadslitteratur till att även ta in ett urval kvalitetspocket.

Dagligvaruhandeln och varuhusen har en rad fördelar som gör att de kan pressa priserna på de böcker de är intresserade av. För dessa kedjor är boken utbytbar mot andra produkter, vilket gör att de via sina inköpsorganisationer kan ställa tuffa villkor. Vidare har dagligvaruhandeln och varuhusen ofta en väl utbyggd hantering med centrallager och liknande som medför lägre kostnader.²⁷ Både i varuhus och dagligvaruhandel har utvecklingen även drivits på av att ett antal grossister kommit att tillhandahålla helhetslösningar som underlättar för handlarna (se ovan).

Vid 2000-talets början uppgick den sammanlagda bokförsäljningen enligt en uppskattning till cirka 400 miljoner kronor i varuhus och dagligvaruhandel (se bilaga 5). Efter sänkningen av momsen ökade omsättningen markant främst genom en ökad försäljning i allt fler dagligvarubutiker. 2008 beräknades den totala försäljningen uppgå till 900 miljoner kronor. De senaste åren har försäljningen sannolikt haft en viss avmattning varför volymen 2011 kan uppskattas till drygt 800 miljoner kronor.

Dessa siffror bör sättas i relation till en total marknad som även innefattar traditionell bokhandel och nätbokhandel. En sådan jämförelse ger vid handen att varuhus och annan detaljhandel har stärkt sin position under den senaste tioårsperioden och kan uppskattas ha ökat sin marknadsandel från 17 till 24 procent. Den stora vinnaren är dock fortfarande näthandeln som erövat en fjärdedel av den uppskattade totala marknaden under den senaste tioårsperioden. Den traditionella bokhandeln kan uppskattas ha minskat sin andel från drygt 80 procent till 50 procent.

Direktförsäljning och bokklubbar

En fråga som länge diskuterades intensivt inom bokbranschen var förlagens försäljning till konsument via egna bokklubbar. Särskilt bokhandlarna kände en press från förlagens bokklubbsförsäljning där priserna var låga. Frågan är dock inte längre av samma dignitet då försäljningen denna väg avstannat och andra typer av priskonkurrens istället blivit viktigare. Sammantaget kan det sägas att bokklubbarnas betydelse sjunkit i Sverige över tid, men inte så kraftigt som i många andra länder.

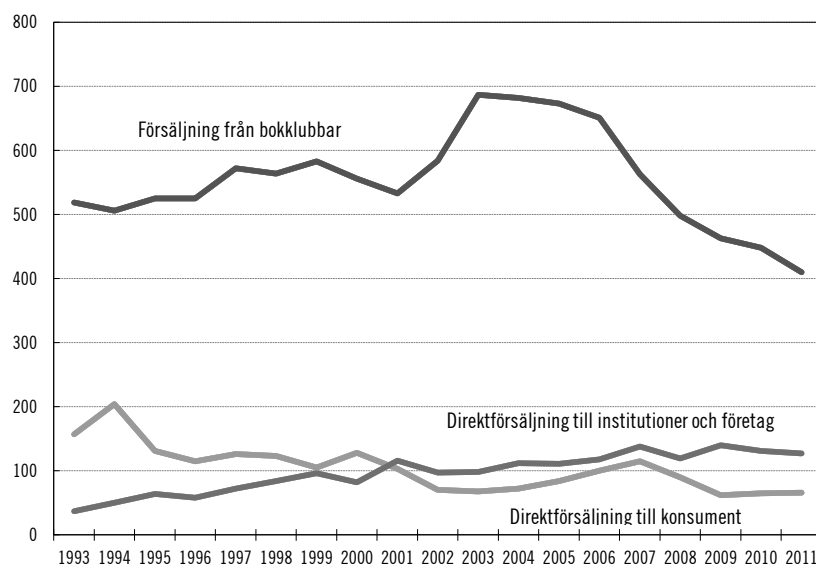
En indikation på utvecklingen under den senaste tjugoårsperioden ger Förläggareföreningens statistik. I diagrammet nedan

---

²⁷ Grahn, *Kartläggning och förslag*, s. 14–15.

presenteras förlagens direktförsäljning och bokklubbeförsäljning till konsument hos medlemsföretagen.

Diagram 8.4 Bokklubbs- och direktförsäljning, Förläggareföreningens medlemsföretag, 1993–2011 (miljoner kronor)

Källa: Svenska Förläggareföreningen. Se bilaga 2, tabell 20.

Anm.: Diagrammet kan inte utan vidare tolkas som en faktisk avspiegling av bokklubbeförsäljningen. Utvecklingen förklaras också av förändringar i medlemsförlagens sammansättning. Richters förlag (senare Damm) blev medlem i föreningen 2003 och tillförde en relativt stor bokklubbeförsäljning. Stora delar av den har senare försvunnit när Egmont sålde delar av sin svenska verksamhet till Forma.

Av tabellen framgår att medlemsförlagens bokklubbar, trots en tämligen kraftig nedgång i statistiken, fortfarande säljer för stora belopp direkt till konsument. Flera stora bokklubbar hör dock inte till Förläggareföreningens medlemsföretag och ingår därför inte i denna statistik. Det gäller bl.a. Barnens Bokklubb och Böckernas Klubb. Enligt en uppskattning står de för en försäljning på ytterligare cirka 250 miljoner kronor. Sammantaget har det uppskattats att detta ger bokklubbarna en andel på cirka 10 procent av den totala bokförsäljningen i konsumentledet. Totalt och sett över en tioårsperiod kan bokklubbarna uppskattas ha minskat sin

försäljning med 20 procent.²⁸ Det är en påtaglig tillbakagång men inte i närheten av vad som skett i vissa andra länder.

Som framgår av ovanstående diagram finns det inte några tecken på att förlagens övriga direktförsäljning har ökat under de senaste 15 åren. Det är värt att notera då internet skulle kunna tänkas göra det enklare för medlemsförlagen att sälja direkt till konsument. Denna typ av försäljning är dock förmodligen betydligt vanligare hos små förlag medan de stora vanligen länkar konsumenten vidare till de i vissa fall egenägda nätbokhandlarna.

Antikvarisk bokhandel och försäljning av begagnade böcker

När nybokhandeln minskat sina lager och andelen böcker i butikerna har antikvariaten och försäljningen av begagnade böcker fått en delvis ny roll. Den konsument som vill ha en titel som är äldre eller inte längre finns på förlaget får vända sig till begagnatmarknaden. Denna har traditionellt utgjorts av antikvariaten som sett till att livslängden för böcker, tidskrifter och andra tryckta medier förlängts och att kretsloppet fungerat.

De klassiska antikvariaten har haft olika inriktning och ofta varit specialiserade på områden som barnlitteratur, historia, konst eller äldre värdefulla böcker. Därmed har de bl.a. kommit att spela en stor roll för de vetenskapliga bibliotekens förvärv. Vid sidan av dessa finns också antikvariat med ett brett kulturhistoriskt bestånd som även bedriver en uppskattad evenemangsverksamhet. Under senare år har digital teknik kommit att användas vilket medfört att tillgängligheten för begagnade böcker ökat. En begagnatbransch för mindre värdefulla böcker, inte sällan kursböcker, som till stor del bärs upp av privata säljare har också vuxit fram.

Svenska Antikvariatföreningen (SVAF), som organiserar de antikvariska bokhandlarna, hade 2012 totalt 62 medlemmar. De flesta av dessa har en fysisk försäljningsplats men några säljer enbart via internet. Många antikvariat har också under senare år lämnat stadskärnorna på grund av ökade lokalkostnader och bättre möjligheter att sälja via nätet.

SVAF startade sajten Antikvariat.net kring år 2000 i syfte att underlätta för medlemmarna att sälja via nätet. Webbplatsen är gemensam för de skandinaviska antikvariat som är medlemmar i International League of Antiquarian Booksellers (ILAB). Totalt var

---

²⁸ Kjell Bohlund, *Bokmarknaden 2010* (Svenska Förläggareföreningen, 2010), s. 15.

97 antikvariat anslutna i maj 2012. Syftet är att de professionella antikvariater denna väg ska kunna annonsera böcker beskrivna enligt den praxis som gäller i branschen.

Bokbörsen startade strax efter Antikvariat.net och är i dag en stor handelsplats för begagnade böcker mätt i antalet annonser.²⁹ Under 2011 var företagets omsättning cirka 2 miljoner kronor. Majoriteten av säljarna är privatpersoner men även företag annonserar. Inriktningen på Bokbörsen är inte i samma utsträckning som Antikvariat.net äldre och rara böcker. De privatpersoner som säljer via sajten verkar delvis under andra villkor än företagssäljarna eftersom de varken betalar moms eller andra skatter.³⁰

8.4 Marknadens utveckling och vertikal integration

Allmänt kan sägas att mediemarknaden i Sverige under 2000-talet genomgått stora förändringar. Flera fusioner har ägt rum som stärkt ägarkoncentrationen på nordisk nivå men i flera fall ökat konkurrensen på nationell nivå.³¹ Utmärkande för marknaden i stort är att den domineras av inhemska och nordiska företag; medieföretag från andra delar av världen är av mer marginell betydelse. Detta gäller även bokbranschen specifikt.

Som visats ovan har förlagsledet på marknaden för allmänlitteratur genomgått en viss polarisering sett över tid. De största företagen har blivit större, i flera fall genom köp av mindre aktörer, samtidigt som antalet riktigt små förlag och andra utgivare ökat. De största koncernerna har också centraliserat och samordnat sina organisationer vilket i flera fall inneburit att frihetsgraderna för traditionellt sett relativt självständiga dotterbolag kan förutsättas ha minskat.

Den mest påtagliga utvecklingen under den senaste tioårsperioden är dock en utveckling mot vertikal integration på marknaden. Flera av de stora förlagen och koncernerna har under perioden gått in i andra led på marknaden, främst distributions- och återförsäljarledet. Utvecklingen har lett till en periodvis

²⁹ Bonniers investmentbolag B. Media Invest köpte 2011 en minoritetspost i Bokbörsen. Med köpet tog Bonnierkoncernen ett kliv in på den växande nätmarknaden för begagnade böcker.

³⁰ Utöver de specialiserade webbplatser som nämnts här finns naturligtvis även en, ibland relativt omfattande, bokförsäljning via sidor som Tradera och eBay.

³¹ Se Staffan Sundins rapporter *Den svenska mediemarknaden 2009*, *MedieNotiser* nr 3 2009 (Nordicom-Sverige), och *Den svenska mediemarknaden 2006*, *MedieNotiser* nr 3 2006 (Nordicom-Sverige).

intensiv debatt i media. Även inom Svenska Förläggareföreningen och från Svenska Bokhandlareföreningen har det höjts röster för att situationen kan komma att hämma konkurrensen på marknaden och snedvrیدا prisbilden samt hindra mindre aktörer från att nå ut med sina produkter till konsumenterna.³²

Tabell 8.3 Större aktörers verksamhetsområden på bokmarknaden

	Utgivning		Distribution		Försäljning			
	Allmänt	Läromedel	Förlagssys.	Samdistrib.	Bokhandel	Näthandel	Bokklubb	Varuhus
Bonnier	X			X	x	X	X	X
KF Media	X		(X)		X	X	X	X
Natur & Kultur	X	X	[X]		[X]		x	
Forma Books	X						x	

X = Ledande aktör X = Stor aktör x = Liten aktör

[X] = Stor minoritetspost i ledande aktör (X) = Styrelsepost i ledande aktör

Anm.: Tabellen är en bearbetning av en tabell i Sundin, "Ökad integration och koncentration", s. 288, som även innefattar företag som huvudsakligen är verksamma på läromedelsområdet.

Bonnierkoncernen, sedan länge ägare av Sveriges största förlagsgrupp, startade efter att de fasta priserna på böcker avskaffades tidigt bokklubbar för försäljning direkt till konsument. Koncernens förlag har även en egen distributör i Samdistribution. Bortsett från bokklubbarna hade koncernen dock under 1980- och 1990-talet inga direkta ägarintressen i försäljningsledet. Detta har förändrats under senare år, främst genom att aktiemajoriteten i Adlibris övertogs 2005. Adlibris har sedan dess expanderat kraftigt och är nu den ledande aktören vad gäller näthandel med böcker. Sedan 2010 ingår även en av de båda större grossisterna för dagligvaruhandel och varuhus, Pocketgrossisten, i Bonnierförlagen. Pocketgrossisten tog i sin tur 2011 bl.a. över bokhanteringen vid Åhléns varuhus. År 2012 köptes även Pocket Shop av Bonnierförlagen och företaget är numera verksamt i alla delar av försäljningsledet.

³² Se Förläggareföreningens skrivelse till Kulturdepartementet (Ku2011/1085/KV) och Bokhandlareföreningens skrivelse till utredningen (Ku2011:04/2011/18).

KF Media, ägare till bl.a. Norstedts förlagsgrupp, inrättade tidigt bokavdelningar i sina egna varuhus och är fortfarande en av de ledande aktörerna vad gäller försäljning denna väg. Norstedts förlag startade liksom Bonniers tidigt även bokklubbar. Det är en verksamhet som fortsatt och den tidigare delägda Böckernas klubb övertogs t.ex. helt 2010. KF förvärvade 1987 Akademibokhandeln och 1998 även nätbokhandeln Bokus. Akademibokhandeln är trots stora förluster fortfarande Sveriges största kedja för fysisk bokhandel. Bokus är tillsammans med Adlibris dominerande i näthandeln med böcker. I samband med att Liber Distribution, med bl.a. Liber och KF Medias förlag som kunder, såldes till Förlagssystem 2011 erhöll även KF Media en plats i styrelsen.

Stiftelsen Natur & Kultur, som ger ut både allmänlitteratur och läromedel, hade tidigt en minoritetspost i Adlibris som dock sålts. Natur & Kultur förvärvade 2007 en stor minoritetsandel i Förlagssystem. Stiftelsen deltog året därpå i en nyemission i bokhandelskedjan Bokia och äger i dag en stor minoritetsandel. I en avsiktsförklaring som ingåtts våren 2012 har huvudägarna för Akademibokhandeln och Bokia Butik AB enats om ett samgående i ett nytt självständigt bolag. Affären ska prövas av Konkursverket men om den genomförs kommer koncentrationen i bokhandelsledet att öka genom att de två största kedjorna går samman. Det kan även förväntas leda till butiksnedläggningar på orter där både Bokia och Akademibokhandeln i dag finns representerade.

Hakon Invest, huvudägare i ICA AB, är genom sitt helägda dotterbolag Forma Publishing Group en av de större aktörerna på mediemarknaden, framför allt genom ett antal stora kundtidningar. Utöver förlagsledet har man även bokklubbsverksamhet. Hakon Invest har aviserat att Forma Publishing Group ska säljas. Det återstår att se om någon av de andra större aktörerna på denna marknad kommer att förvärva verksamheten och koncentrationen på så vis öka.

9 Stöd till utgivning och distribution av litteratur

I det följande behandlas de större statliga stödordningar som är inriktade på utgivning och distribution av litteratur. Fokus är på insatsernas utformning i dag men i vissa fall är det relevant att även ta med en kort historik över stödets framväxt och förändring över en längre period. Kapitlet inleds med utgivningsstödet. Därefter följer avsnitt som behandlar olika distributionsstöd och de tidigare stöden till bokhandeln. Vidare behandlas tidigare stöd till förlagsverksamhet och stöd till utgivning av klassiker för skolbruk.

9.1 Statsbidrag till utgivning av litteratur

Riksdagen beslutade 1975 att ett statligt stöd till bokutgivningen skulle införas. Riksdagsbeslutet byggde på de förslag som lämnats av 1968 års litteraturutredning. Den nya stödordningen var tämligen unik och det var enbart Norge som hade något liknande vid tiden. I många delar består detta stödsystem till i dag, även om det successivt modifierats på olika sätt.

Statsbidraget till utgivning av litteratur (utgivningsstödet) är den viktigaste statliga insatsen för att stödja utgivning av litteratur och stödordningen behandlas tämligen utförligt nedan. Utöver detta bidrag finns dock även vissa andra statliga bidrag som kan sökas för utgivning och sådant som tryckkostnader. Ett exempel är att Vetenskapsrådet och andra forskningsfinansiärer kan bevilja bidrag för vetenskaplig facklitteratur. Till detta ska även läggas att flera myndigheter finansierar utgivning av olika typer av facklitteratur som anknyter till de egna uppdragen. Särskilt gäller detta många kulturmyndigheter.

Förslag om ett utgivningsstöd – en kort historik

En bakgrund till 1968 års litteraturutredning var en pågående debatt om en förlagskris i Sverige med minskad lönsamhet för företagen. Detta efter ett antal goda år under 1960-talet där både utgivning och priser ökat kontinuerligt. Ett problem som diskuterades vid tiden var att förlagen bedrev en allt restriktivare utgivningspolitik inom vissa kategorier.

Litteraturutredningen såg det dock som naturligt att förlagen, som verksamma på en kommersiell marknad, var tvungna att anpassa sin kostnadsstruktur till förändrad efterfrågan och svängningar i konjunkturen. Man betraktade inte heller förlagens problem som en konsekvens av försämrade villkor för bokutgivningen som sådan. Snarare hade "utbildningssamhället" ett allt större behov av litteratur. Utredningen ville snarare tala om en kris för vissa utgivningskategorier. Massmarknadslitteraturen expanderade på den mer kvalificerade litteraturens bekostnad; barn- och ungdomslitteraturen var det tydligaste exemplet, där hade massproducerade titlar vunnit mark och konstnärligt intressantare utgivning minskat. Drabbade var även olönsamma kategorier som kvalificerade prosaöversättningar och svensk lyrik. Den s.k. kiosk-litteraturen ansågs ha stärkt sin ställning.

Mot bakgrund av de brister inom utgivning och spridning av litteratur som utredningen sett, fann man det nödvändigt att stat och kommun tog ett väsentligt större ansvar för denna kultursektor. Utredningen presenterade flera olika modeller för statligt stöd till utgivningen, både "generella" och "selektiva".¹ Bland generella stöd behandlades en momsbefrielse på böcker och införandet av en ersättning till förlagen, motsvarande biblioteksersättningen till upphovsmännen, för den litteratur som folkbiblioteken köper in. Utredningen behandlade även den s.k. norska inköpsordningen som innebar att staten erbjöd inköpsgarantier inom vissa trängda litteraturkategorier, för att sedan distribuera de på så vis inköpta böckerna utan kostnad till folkbiblioteken.

Dessa stöd avvisades på olika grunder. Bland annat anfördes kostnadsmissiga invändningar, en momsbefrielse skulle t.ex. bli mycket dyr. Framför allt var invändningen dock att de inte ansågs ge en tillfredställande stimulans åt sådan litteratur som hade svårigheter på marknaden, dvs. träffsäkerheten var dålig. Den norska

---

¹För förslagen i sin helhet, se *Boken: Litteraturutredningens huvudbetänkande* (SOU 1974:5), s. 288–321 och 370–377.

inköpsordningen avvisades eftersom den ansågs innebära risk för prismanipulation från förlagens sida och minskade inköpsanslag på kommunal nivå. I stället bestämde sig utredningen för en modell med huvudsakligen selektiva stöd men med vissa generella inslag.

Selektiva stödformer innebär att någon typ av bedömning görs i det enskilda fallet och att stödet därigenom kan fördelas till den del av utgivningen som behöver stöd eller som det av andra skäl anses önskvärt att belöna. Litteraturutredningen ansåg att sådana stöd var att föredra men att problem kunde uppstå med otillbörlig styrning genom att statens beslut blev direkt avgörande för enskilda utgivningsbeslut. Utredningen menade därför att selektiva stöd borde bedömas och fördelas av sakkunniga *i efterhand*, dvs. på grundval av de redan utgivna verken. Gick inte det var det bättre med generella stöd som fördelades i förhand efter automatiskt verkande regler.

Förslagen i utredningen blev en kombination av olika principer. Utredningen föreslog att ny svensk skönlitteratur skulle garanteras stöd på förhand som skulle fördelas enligt automatiskt verkande regler. Stödet skulle baseras på bokens tjocklek (kallat arkersättning) och inte på priset, vilket förlagen kunde manipulera för att erhålla högre stöd. För denna utgivningskategori skulle alltså ett generellt stöd tillämpas.

Ett selektivt efterhandsstöd som bedömdes av sakkunniga föreslogs dock för barn- och ungdomslitteratur och för översättningar av skönlitteratur för vuxna. Till klassikerutgivning skulle stöd också fördelas av en sakkunnig nämnd, men i förhand. Nämnden skulle till och med kunna ge förlag i uppdrag att ge ut ett visst efterfrågat verk. Att styra utgivningen av äldre titlar var således inte lika känsligt.² I mycket liknade förslaget till stöd till översättning av facklitteratur de villkor som angavs för klassikerstödet. Inte heller här ansågs styrningsproblematiken alltför betydande.

Utredningen övervägde även vilka möjligheter som fanns att inom ramen för stödordningarna förhindra en alltför stark dominans av vissa förlag. Olika spärregler diskuterades och utredningen föreslog t.ex. att inget förlag fick erhålla mer än 20 procent av det stöd som utgick för ny svensk skönlitteratur, oavsett storleken på förlagets utgivning.

---

² Ett särskilt lagerstöd föreslogs också med ersättning per exemplar och år för lagerhållning av klassiker.

Beslutet om utgivningsstöd och stödets successiva förändringar

Riksdagen beslutade 1975 att ett statligt stöd till utgivning av böcker skulle införas (prop. 1975:20, bet. KrU 1975:12, rskr. 1975:201). Det beslut som fattades följde i många delar de förslag som litteraturutredningen presenterat. Några saker ändrades dock. Bland annat hade idén om ett generellt stöd till utgivningen av skönlitteratur för vuxna strukits. I stället infördes selektiva stöd till enskilda titlar inom alla kategorier: ny svensk skönlitteratur, översättningar, svenska och utländska klassiker, viss facklitteratur samt barn- och ungdomslitteratur. Stödet till den svenska skönlitteraturen gavs dock en sådan omfattning att det i praktiken kom att omfatta merparten av den nya svenska skönlitteratur som gavs ut. För att, så långt som möjligt, undvika statlig styrning av utgivningen konstruerades större delen av stödet som ett efterhandsstöd. Till klassisk litteratur och viss facklitteratur fick stödet dock lämnas i förhand i form av produktionsstöd. Stödet till barn- och ungdomslitteratur utformades dels som ett förhandsstöd men även som stödköp.

I samband med riksdagens beslut om litteraturstödet framhöll kulturutskottet att stödet borde ha försökskaraktär och att den närmare utformningen av stödet fortlöpande måste övervägas och vid behov korrigeras. Utgivningsstödet har efter 1975 också reformerats och justerats i olika omgångar. Den viktigaste förändringen har varit att en utbyggnad skett och att stöden inom alla kategorier anpassats alltmer till reglerna för efterhandsstöd.

Stödet kompletterades första gången redan 1977, då riksdagen beslutade om en särskild stödordning för litteratur på invandrar- och minoritetsspråk. Det stöd som infördes var ett allmänt förlagsstöd och inte ett titelstöd. Samma år genomfördes också en första större översyn av stödet av den s.k. litteraturstödsutredningen.³ Syfte var att förenkla modellen men förslagen blev utsatta för kritik av remissinstanserna och några genomgripande förändringar föreslogs inte i den efterföljande propositionen, som däremot innebar att litteraturstödet blev permanent. Vissa reformer genomfördes dock för att stödformerna skulle bli mer enhetliga och stödet fördelas jämnare mellan olika litteraturkategorier, bl.a. ökade stödet kraftigt till facklitteratur.⁴

³ Utredningen överlämnade betänkandet *Statligt litteraturstöd* (Ds U 1977:14).

⁴ En anpassning till reglerna för efterhandsstöd genomfördes också för facklitteratur samt barn- och ungdomslitteratur. Ett projektstöd i förhand för särskilt kostnadskrävande utgivning inrättades där bl.a. tecknade serier skulle uppmärksammas.

Redan 1980 sågs stödordningen över igen. Översynen gjordes av 1980 års bokbranschutredning som dock huvudsakligen hade andra uppgifter och denna gång resulterade det inte i några beslut om ändringar.⁵ När en bred bokutredning tillsattes 1982 innefattade uppdraget återigen att se över litteraturstödet. En kritik som framförts mot utgivningsstödet var att storsäljande titlar fick stöd. 1982 års bokutredning föreslog därför bl.a. att en upplagespär skulle införas. Förslaget antogs dock inte den gången och grunderna för stödet behölls även i övrigt oförändrade.⁶

Under resten av 1980-talet och större delen av 1990-talet förblev litteraturstödet i stort sett oförändrat. Vissa mindre förändringar genomfördes dock under perioden. Bland annat gjordes stödet till klassikerutgivning om. Det gick från att vara ett produktionsstöd i förhand som beslutades av en särskild arbetsgrupp till att införlivas i de andra arbetsgrupperna. År 1996 tillkallades återigen en utredare för att göra en bred översyn av de statliga insatserna på litteraturområdet. Utredaren föreslog (SOU 1997:141) återigen en upplagespär samt ett särskilt distributionsstöd för de litteraturstödda titlarna (se vidare nedan). Utredaren lämnade annars inte några mer genomgripande förslag om förändringar utan stödet bedömdes fungera bra och vara viktigt särskilt för mindre förlag. Till följd av förslagen beslutades det 1998 bl.a. att en avtrappningsregel skulle införas som innebar att stödbeloppet halverades vid en viss upplaga. Stödet för litteratur på invandrar- och minoritetsspråk förändrades också från att ett allmänt förlagsstöd till ett titelstöd.⁷

Utgivningsstödet i dag

Sin nuvarande reglering fick utgivningsstödet 2010. I Kulturutredningen (SOU 2009:16) föreslogs bl.a. att litteraturstödet skulle göras om till ett allmänt stöd för insatser inom hela litteratur- och biblioteksområdet.⁸ Det nya stödet skulle fördelas av en särskild myndighet för konstarna som skulle skapas genom

---

⁵ Särskilda förslag om utgivningsstödet lämnades i betänkandet *Stöd till bokutgivning och bokförlag* (Ds U 1981:5).

⁶ En annan fråga som särskilt diskuterades i sammanhanget var om stödet även fortsättningsvis skulle vara villkorat med att boken inte var dyrare än ett visst högsta förslagsnettopris, den s.k. prispresen. Se *Läs mera! Slutbetänkande av 1982 års bokutredning* (SOU 1984:30).

⁷ Ett stöd för provöversättning av litteratur på invandrar- och minoritetsspråk inrättades också och Statens kulturråd fick i uppdrag att marknadsföra utgivningsstödda titlar.

⁸ Se *Kulturpolitikens arkitektur* (SOU 2009:16), kapitel 17.

en sammanslagning av Sveriges författarfond, Konstnärnämnden och delar av Statens kulturråd. Regeringen gjorde dock bedömningen att Kulturutredningens förslag om en sammanslagning av Sveriges författarfond, Konstnärnämnden och delar av Statens kulturråd inte borde genomföras. I stället aviserades att de detaljerade bidragsförordningarna på litteratur- och tidskriftsområdet skulle ersättas av en generell förordning.⁹

Denna förändring har genomförts genom en ny förordning, förordningen (2010:1058) om statsbidrag till utgivning av litteratur, kulturtidskrifter och läsfrämjande insatser. I förordningen definieras bl.a. vilken litteratur som kan få stöd (litteratur på originalspråk eller i översättning till svenska eller något av de nationella minoritetsspråken) samt vem som är berättigad att söka stöd (den som bedriver utgivningsverksamhet av professionell art i Sverige).

De huvudsakliga bestämmelserna om själva stödordningens utformning finns samlade i förordningens 7 §. Där anges bl.a. att statsbidrag till utgivning av litteratur lämnas till enskilda titlar i efterhand. Statsbidrag får dock även lämnas i förhand till planerad utgivning. Bidrag får endast ges till första upplagan av en boktitel, om det inte rör sig om titlar som är att betrakta som klassisk litteratur där även återutgivning kan ges stöd. Genom en förändring till följd av ett förslag som denna utredning lämnade i september 2011 kan även stöd lämnas för viss elektronisk litteratur.¹⁰ I 7 § förordningen anges även att Statens kulturråd, som villkor för stöd, får ange att en boktitel ska ges ut i en upplaga som inte över- eller understiger ett visst antal exemplar.

Den största förändringen med den nya förordningen är att det införts en möjlighet att lämna stöd i förhand till planerad utgivning. Vissa tidigare bestämmelser, t.ex. om högsta tillåtet förlagsnettopris har också utgått. Vidare innebär förordningen att ansvaret för stödets närmare utformning i stor utsträckning delegerats till Statens kulturråd. Det innebär dock inte att tidigare uppdelning i kategorier m.m. upphört, utan enbart att dessa mer detaljerade villkor kan fastställas av Kulturrådet. Detta gör dock systemet betydligt lättare att förändra.

Av Statens kulturråds föreskrifter om statsbidrag till litteratur, kulturtidskrifter och läsfrämjande insatser (KRFS 2010:1) framgår att stöd till utgivning av litteratur lämnas för barn- och ungdoms-

⁹ Se *Tid för kultur* (prop. 2009/10:3).

¹⁰ Jfr *Förslag till fördelning av medel för budgetåret 2012* (Ku2011:04/2011/19).

litteratur, skönlitteratur, facklitteratur, serier och grafiska romaner samt bildverk. Stöd beviljas inte för läromedel. Stöd till utgivning av litteratur i efterhand beviljas för enskilda boktitlar och beräknas utifrån det antal sidor som boken omfattar i form av sidersättning.¹¹ Stöd till utgivning av litteratur i efterhand beviljas enbart för en enskild boktitel som har ett svenskt ISBN-nummer och för vilken stöd söks senast 6 månader efter bokens utgivningsdatum.¹² I föreskrifterna sägs att stöd till planerad utgivning ges för litteratur inom ett avgränsat område och som bedöms ha särskilt behov av sådant stöd. Ansökan om bidrag i förhand för planerad utgivning av litteratur ska bl.a. innehålla en beskrivning av utgivningen och vad stödet ska användas till samt en budget.

Fördelningen av statsbidraget för utgivning av litteratur

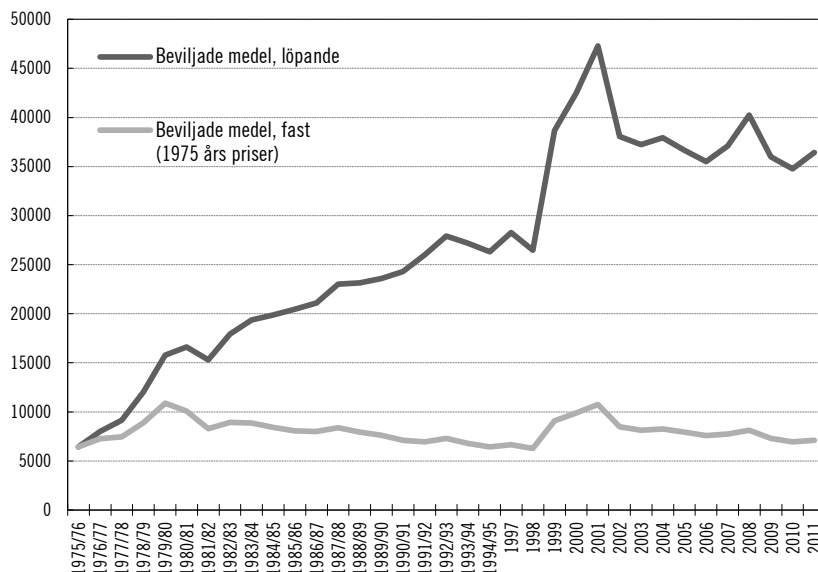
För att ge en överskådlig bild av statsbidragets utveckling beskrivs fördelningen i ett antal diagram. Inledningsvis är det av intresse att se hur stödet har utvecklats totalt sett i ekonomiska termer.

---

¹¹ Statens kulturråd fastställer ersättningen efter en bedömning av vad som anses skäligt för utgivning av normalutgåvor.

¹² I 6 § anges även vilka uppgifter ansökan ska innehålla, bl.a. förlagsnettopris, eventuellt annat statligt bidrag, samt kostnaderna för att framställa boken om ansökan avser stöd för bildverk, genomillustrerad facklitteratur och/eller elektroniskt utgiven litteratur.

Diagram 9.1 Utgivningsstödet, fasta och löpande priser 1975–2011

Källa: Statens kulturråd. Se bilaga 2, tabell 28.

Anm.: De fasta priserna har beräknats utifrån SCB:s uppgifter om KPI-utvecklingen med 1975 som basår.

Av diagrammet kan konstateras att stödet i reala termer har legat på ungefär samma nivå, om än minskat något, sedan det inrättades. Två större reformer har ökat stödet realt sett för en tid men dessa toppar har sedan antingen ätits upp av kostnadsutvecklingen eller, som på senare år, av omprioriteringar. Den första reformen skedde kring 1980 då stödet permanentas och tillfördes stora summor, den andra 1999 då distributionsstödet infördes efter den förra litteraturutredningen.

Fördelningen av stödet kan beskrivas på flera olika sätt. För det första kan den åskådliggöras i kronor över tid till respektive kategori. En sådan beskrivning ges i diagrammen 9.2 och 9.3 nedan. För att respektive kategori ska kunna urskiljas presenteras kategorierna uppdelade i två olika diagram. I det första presenteras de största bidragskategorierna: skönlitteratur (uppdelat på översatt och svenska original), facklitteratur och barn- och ungdomslitteratur. I det andra några bidragskategorier som är mindre till total storlek: klassisk litteratur, bildverk och serier.

Diagram 9.2 Utgivningsstöd: de större litteraturkategorierna, 1975–2011
(tusen kronor)

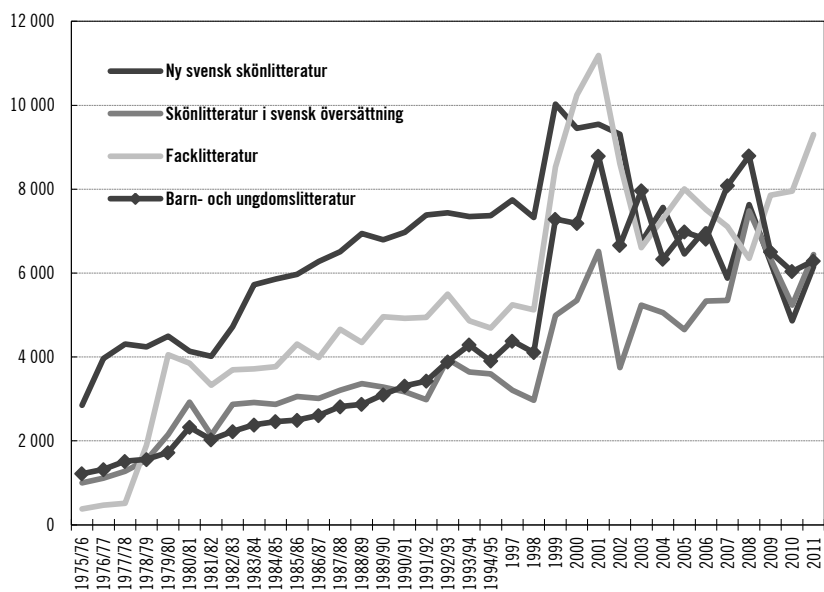
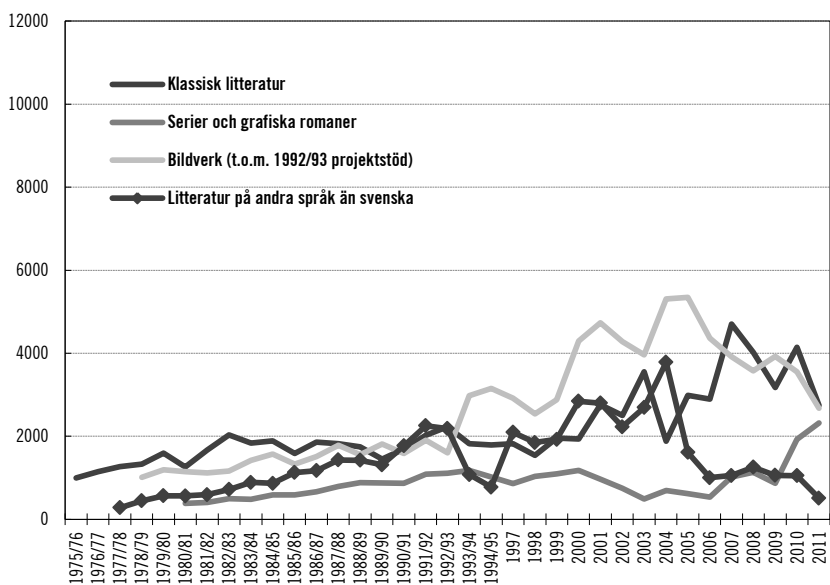

Diagram 9.3 Utgivningsstöd: de mindre litteraturkategorierna, 1975–2011
(tusen kronor)

Källa: Statens kulturråd. Se bilaga 2, tabell 29.

I diagrammen syns vissa större kulturpolitiska förändringar som skett sedan utgivningsstödet tillkom. Bland annat ökar den totala stödvolymen för de större kategorierna kraftigt 1999 genom införandet av distributionsstödet. Detsamma gäller för klassisk litteratur och stödet till bildverk, även om effekten där är mer begränsad då det rör sig om färre titlar. Intressant att notera är också den skillnad i kurvornas form som kan noteras från början av 2000-talet. När regeringens tidigare detaljstyrning av beloppen inom respektive kategori tas bort öppnar det upp för omprioriteringar av Statens kulturråd år för år. Det återspeglas i betydligt mer föränderliga kurvor.

Det kan noteras att ny svensk skönlitteratur länge var den enskilt största kategorin (diagram 9.2). Detta har förändrats under 2000-talet och de fyra stora litteraturkategorierna är numera alla i ungefär samma storleksordning. Både facklitteratur och barn- och ungdomslitteratur har under det senaste decenniet generellt sett legat på en högre nivå. Detsamma gäller i viss mån översättningar av skönlitteratur.

Stödet till klassiker låg länge kring 2 miljoner per år. Under 2000-talet har det generellt sett fördelats större summor än så, även om det varierar kraftigt år från år (diagram 9.3). Sedan det särskilda projektstödet infördes i samband med att utgivningsstödet permanentades i slutet på 1970-talet gick det huvudsakligen till kostsam utgivning av bildverk. När det avskaffades och bildverk i början av 1990-talet blev en egen kategori ökade de belopp som användes för ändamålet. Stödet till serier har legat relativt konstant under den tid det funnits, kring 1 miljon kronor. De senaste åren har det dock ökat betydligt.

Särskilt om stöd till litteratur på andra språk än svenska

Det finns två typer av stöd till utgivningen av litteratur på andra språk än svenska. Dels ett stöd till utgivningen på något av de fem nationella minoritetsspråken (samiska, finska, meänkieli, romani chib och jiddisch). Dels ett stöd till "litteratur på andra språk än svenska", vilket i det här sammanhanget avser övriga språk i världen förutom engelska, franska och tyska.¹³

---

¹³ Avgränsningen till andra språk än dessa har att göra med att stödet införts med sikte på i Sverige stora invandrargrupper. Det kallades också tidigare ett stöd till "invandrar- och minoritetsspråk".

Stödet till "litteratur på andra språk än svenska" budgeteras och fördelas inom ramen för utgivningsstödet. Som framgår av diagram 9.3 fördelades under 2000-talets början generellt sett över 2 miljoner per år för ändamålet. Detta har successivt minskat under senare år och 2011 var det inte mer än cirka 500 000 kronor. En förklaring till det är att kraven för att kunna söka har höjts och att det numera bl.a. krävs översättning till svenska av delar av det verk för vilka stöd söks.¹⁴ Sedan september 2010 bedöms ansökningar på annat originalspråk än svenska inom respektive genre i någon av de fyra arbetsgrupperna inom litteraturområdet. Tidigare bedömdes ansökningarna av en särskild arbetsgrupp.

Vad gäller stödet till utgivning av litteratur på de nationella minoritetsspråken så fördelas det efter bedömning i referensgruppen för nationella minoriteter. Kulturrådet ger både bidrag till utgivning av litteratur på de nationella minoritetsspråken och litteratur på svenska som bedöms ha betydelse för de nationella minoriteterna. Totalt fördelades 2011 cirka 500 000 kronor i bidrag på litteraturområdet riktat till de nationella minoritetsgrupperna.¹⁵

Förutom utgivningsstödet vid Kulturrådet finns på statlig nivå även viss möjlighet att få stöd från Institutet för språk och folkminnen för utgivningen av litteratur på minoritetsspråk. År 2011 hade institutet totalt 3,5 miljoner kronor att fördela till insatser för att revitalisera de nationella minoritetsspråken. Syftet med bidraget är att ge enskilda personer bättre förutsättningar att tillägna sig och använda sitt nationella minoritetsspråk. Insatser som riktas till barn och ungdomar stöds särskilt. Även om det är möjligt att få stöd för utgivning av olika typer av litteratur på eller om minoritetsspråken (inklusive läromedel) går bidragen från Institutet för språk och folkminnen dock huvudsakligen till aktiviteter förknippade med språkträning, som t.ex. språkläger för barn och unga.¹⁶

---

¹⁴ Sedan oktober 2011 ska bidragssökande förlag komplettera ansökan med en översättning till svenska om minst tio sidor av den bok de söker bidrag för. Översättningen ska vara ett komplement till lektörsutlåtanden och underlätta för arbetsgrupperna att fatta välgrundade beslut samt öka möjligheterna till översättning för i Sverige boende författare som skriver på andra språk än svenska.

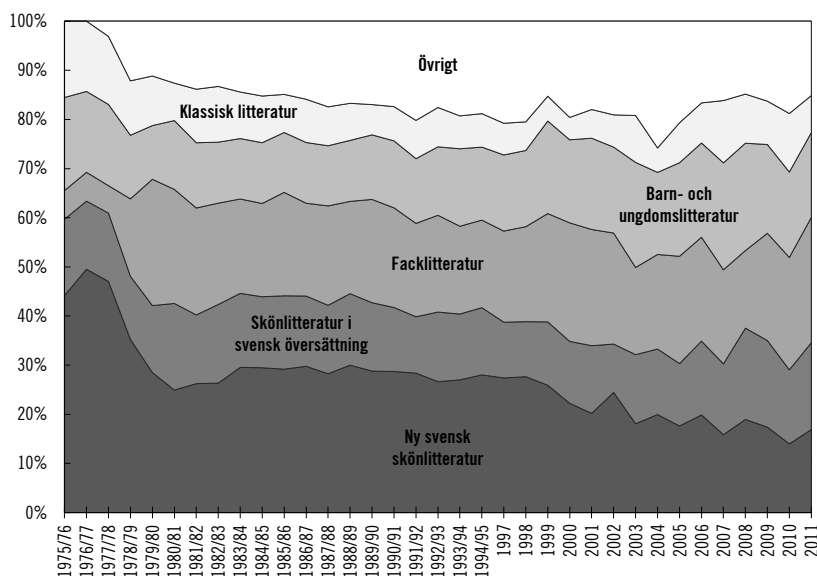
¹⁵ Statens kulturråd fördelar årligen totalt cirka 9 miljoner kronor i bidrag till de nationella minoritetsgrupperna. Merparten av dessa medel ligger på en särskild anslagspost (1.2, ap.3) där även vissa institutioner, som t.ex. bibliotek, pekas ut.

¹⁶ Se den redovisning av anslaget 7:1, ap. 16, för 2011 som finns tillgänglig på Institutet för språk och folkminnens hemsida: www.sofi.se

Den relativa fördelningen mellan olika kategorier

Ett annat sätt att beskriva fördelningen av utgivningsstödet är att se till den relativa fördelningen mellan olika litteraturkategorier. Detta kan åskådliggöras i andelar av det totala stödet år för år. För överskådlighetens skull har några av de mindre stödformerna lagts samman i kategorin övrigt.

Diagram 9.4 Andel av utgivningsstödet per litteraturkategori, 1975–2011

Källa: Statens kulturråd. Se bilaga 2, tabell 29.

Anm.: I kategorin övrigt ingår serier och grafiska romaner, projektstöd/bildverk och litteratur på andra språk än svenska.

Av diagrammet framgår att den andel av de tillgängliga resurserna som använts för respektive litteraturkategori till viss del förändrats över tid. Under försöksskedet på 1970-talet dominerade den svenska skönlitteraturen i original stort, med uppemot 50 procent av det totala stödet. I samband med permanentandet några år senare tillfördes främst facklitteraturen betydande resurser och blev en stödordning mer lik de andra. I detta läge inrättas också stöd till litteratur på "invandrarspråk", vilket i detta diagram återspeglar sig i att kategorin övrigt börjar synas.

Den fördelning som etableras vid denna tid har i stort hållit i sig till i dag. Vissa förskjutningar kan dock noteras. För det första har andelen till svensk skönlitteratur i original minskat i etapper. Under 2000-talet har kring 20 procent av utgivningsstödet använts för ändamålet. Under senare år har dock de skönlitterära översättningarna till svenska tagit en något större andel än tidigare. Sammantaget är skönlitteratur för vuxna således fortfarande den största litteraturkategorin i utgivningsstödet. Barn- och ungdomslitteraturen har dock ökat sin andel under framför allt 2000-talet om man jämför med tidigare. Facklitteraturens andel har generellt sett varit relativt stabil under den senaste tjugoårsperioden. Andelen av utgivningsstödet som gick till klassisk litteratur minskade under ett antal år på 1990-talet, i dag fördelas återigen en större andel till denna kategori.

Utgivningsstödet värde för mottagande förlag

Så här långt har totalsiffror redovisats. För att säga något om stödets betydelse för de sökande krävs en uppfattning om stödets fördelning per titel i genomsnitt. För att få fram detta har vi valt att mer i detalj analysera några utvalda år.

I det följande redovisas bl.a. det genomsnittliga stödbeloppet i fasta priser inom kategorierna svensk skönlitteratur (original och översatt), facklitteratur (original och översatt) samt barn- och ungdomslitteratur (original och översatt). De år som tagits med nedan i tabell 9.1 är 1987/88, 1997, året innan distributionsstödet infördes, 2001, när reformen fått genomslag, samt de tre senast redovisade åren. Även antalet ansökningar samt andel beviljade ansökningar anges.

Stödets storlek till en enskild titel beror av anslaget storlek likväl som antalet beviljade ansökningar och indirekt även av söktrycket. Av tabellerna framgår att det genomsnittliga stödet till en enskild titel minskat i reala termer över tid inom alla kategorier. Det ökade dock tillfälligt åren efter att distributionsstödet infördes. Just distributionsstödet måste man dock ta hänsyn till i tolkningen av resultaten; siffrorna under 2000-talet innefattar även detta stöd och det förutsätter således en prestation från förlagets sida (dvs. de titlar som skickas ut till biblioteken). Tar man hänsyn till detta kan det konstateras att det ursprungliga stödet per titel är betydligt mindre i reala termer i dag än på 1980-talet.

Tabell 9.1 Ansökningar och genomsnittligt stöd inom vissa litteraturkategorier, 1987–2011

Skönlitteratur (original och översatt)						
	1987/88	1997	2001	2009	2010	2011
Antal ansökningar	649	576	552	597	532	587
Andel beviljade (%)	56	58	46	43	43	52
Stöd i snitt (kr, löpande)	27 000	32 900	64 000	45 300	48 600	41 400
Stöd i snitt (kr, fast)	27 000	21 400	40 000	25 200	26 700	22 200
Facklitteratur (original och översatt)						
	1987/88	1997	2001	2009	2010	2011
Antal ansökningar	242	315	397	320	326	407
Andel beviljade (%)	56	44	47	44	43	40
Stöd i snitt (kr, löpande)	34 300	38 000	59 800	56 900	56 900	56 700
Stöd i snitt (kr, fast)	34 300	24 700	37 400	31 700	31 300	30 400
Barn- och ungdomslitteratur (original och översatt)						
	1987/88	1997	2001	2009	2010	2011
Antal ansökningar	337	343	404	444	367	391
Andel beviljade (%)	41	49	58	34	46	47
Stöd i snitt (kr, löpande)	20 300	26 100	37 500	34 600	34 000	34 600
Stöd i snitt (kr, fast)	20 300	16 900	23 500	19 300	18 700	18 600

Källa: Statens kulturråd. Jfr tabell 29 och tabell 30 i bilaga 2.

Anm.: De fasta priserna har beräknats utifrån SCB:s uppgifter om KPI-utvecklingen med 1987 som basår.

9.2 Statliga stöd till bokhandeln

Sedan 1970-talet har bokhandeln varit föremål för kulturpolitiska insatser av olika slag. Inte minst har det handlat om insatser för att upprätthålla eller vidga sortimentet i den fysiska bokhandeln och att säkra tillgången till böcker på mindre orter. Stödet till bokhandeln har innefattat en rad växlande stödformer: lån till investeringar, distributionsstöd och sortimentsstöd, stöd till utbildning och rådgivning samt stöd för datoriserade kataloger. Dessa olika stöd har sedermera upphört. För sammanhangets skull redovisas utvecklingen dock kortfattat nedan.

Tidiga förslag om stöd till bokhandeln

Redan 1968 års litteraturutredning diskuterade olika stöd till bokhandeln. Utredningen anförde bl.a. att boken är en viktig kulturprodukt, att ägandet av böcker stimulerar läsande och att fackbokhandeln är bäst lämpad att sälja böcker och tillhandahålla ett brett sortiment. Det var alltså kulturpolitiskt viktigt med en geografiskt spridd fackbokhandel och motiverat att stödja denna.

Utredningen menade förvisso att kommunerna hade huvudansvaret för att främja att det fanns en fungerande kommersiell bokförsörjning på orten. De föreslog samtidigt statligt stöd på två vis. Dels i form av friexemplar av litteraturstödda titlar till bokhandeln, och dels genom att staten bidrog till en planerad lånefond med syftet att främja bokhandelns utveckling. Dessa medel skulle användas till nyetableringar, övertagande av befintliga boklådor, ombyggnader etc.

I regeringens efterföljande proposition togs dock inte frågorna om bokhandeln upp. I stället tillsattes Bokhandelsutredningen som kom att föreslå kreditstöd, stöd till kompletteringslager, fraktstöd, särskilda utbildningsinsatser och försök med postorderförsäljning av böcker via bibliotek.¹⁷ Mot denna bakgrund beslutade riksdagen 1977 om en försöksverksamhet med statligt stöd till bokhandeln, som skulle pågå i tre år. Stödet utgjordes främst av ett kreditstöd till fullsorterade boklådor på mindre och medelstora orter (s.k. A-boklådor).¹⁸ Statligt bidrag kom även att utgå till det kompletteringslager som fanns hos distributionsföretaget Seelig & Co. Vidare gavs statligt stöd till utbildning av företagsledare inom bokhandelsbranschen. Däremot avvisades utredningens förslag om ett särskilt fraktstöd riktat främst till boklådor i Norrland för att utjämna deras högre fraktkostnader.

Det statliga kreditstödet och företagsledarutbildningen kom att skötas av Bokbranschens Finansieringsinstitut AB (BFI), ett bolag med Svenska Förläggareföreningen som ägare. BFI följde och redovisade också med vissa intervall utvecklingen inom bokdistribution och handel med böcker.

---

¹⁷ Se betänkandet *Stöd till bokhandeln* (Ds U 1976:16).

¹⁸ Det statliga kreditstödet utgjordes dels av kreditgarantier, dels av investeringslån och avskrivningslån.

Fackbokhandelsavtalet och distributionsstödet

Efter att de fasta bokpriserna och kommissionssystemet avskaffats 1970, enades parterna på bokmarknaden om ett branschavtal som reglerade villkoren för bokhandelns abonnemang på nyheter från förlagen. I avtalet reglerades rabatt-, kredit- och returregler. Syftet från förlagens sida var att säkra att utgivningen fanns tillgänglig i bokhandeln och bokhandlarnas intresse var att säkra bra ekonomiska villkor. Avtalet omförhandlades upprepade gånger och olika delar förändrades successivt. Förhandlingarna strandade dock 1979 och bokhandlarna sade upp avtalet.¹⁹

Regeringen beslutade 1980 att tillkalla en särskild utredare med uppgift att biträda bokhandeln och förlagen i deras pågående överläggningar om ett fackbokhandelsavtal.²⁰ Senare samma år beslutades att även det statliga stödet till bokhandeln skulle utvärderas. Uppdraget anförtroddes samma utredning vilket gjorde att de statliga åtagandena kunde bli en del i förhandlingen.

Med utredarens hjälp lyckades parterna åstadkomma ett nytt fackbokhandelsavtal. I avtalet reglerades som tidigare abonnemangsvillkor, rabatter och realisationsvillkor. En nyhet var att det i avtalet stadgades att förlagen skulle beakta bokhandelns centrala ställning som återförsäljare av böcker och inte missgynna bokhandeln i förhållande till andra kanaler. Bestämmelsen syftade främst på bokklubbarna som vid tiden ansågs få alltför förmånliga villkor i förhållande till bokhandeln. En viktig del i avtalet var ett förslag av utredningen om ett distributionsstöd som staten skulle bekosta. Förslaget var att staten skulle stå för en del av abonnemangsrabatten på de litteraturstödda titlarna. I det nya fackbokhandelsavtalet förutsattes följaktligen att staten finansierade två tredjedelar av rabatten på dessa titlar.²¹

Riksdagen beslutade också om ett distributionsstöd enligt dessa principer. Det distributionsstöd som inrättades utgick som en del

---

¹⁹ För en kort framställning av branschavtalens utveckling se P. Jonas Sjögren, "Från branschavtal till fri marknad", i *Bokbranschen i Sverige: Utvecklingen mellan 1973 och 2003*, (Svenska Bokhandlareföreningen & Svenska Förläggareföreningen, 2003).

²⁰ 1980 års bokbranschutredning lämnade sina förslag i betänkandet *Samverkan i bokbranschen* (Ds U 1980:11).

²¹ Genom fackbokhandelsavtalet kunde staten stödja detta mot att parterna gjorde motprestationer; bokhandeln åtog sig att ta emot titlarna i abonnemanget, förlagen att lämna en rabatt. Tanken på ett sammanhängande system för stöd till både utgivning och distribution hade aktualiserats redan av 1968 års litteraturutredning, som föreslog att bokhandeln skulle erhålla ett exemplar gratis av varje boktitel som fått statligt stöd. I litteraturstödsutredningen från 1977 föreslogs en modell som avsåg att vara både ett lager- och ett prestationsstöd till bokhandeln. Inget av dessa förslag hade dock genomförts.

av den rabatt som förlagen lämnade på de litteraturstödda titlar som ingick i bokhandlarnas abonnemang. Det innebar alltså att stödet utgick till de titlar som fått litteraturstöd *och* som distribuerades via abonnemanget, dvs. enbart en viss andel av de litteraturstödda titlarna. Stödet fördelades av Statens kulturråd och gick till såväl fackbokhandeln som till det utgivande förlaget enligt vissa procentsatser. Under budgetåret 1987/88 fördelades 2,1 miljoner kronor i distributionsstöd, varav 1,2 miljoner kronor till bokhandeln och 900 000 kronor till förlagen. Samtliga 245 fackbokhandlar fick del av stödet. Antalet titlar med distributionsstöd var 509, dvs. 68 procent av de 747 litteraturstödda titlarna.

Bedömningen vid tiden var att detta distributionsstöd bidrog till att vidmakthålla en fortsatt avtalsbunden bokdistribution, vilket i sin tur gjorde det möjligt för kvalitetsutgivande mindre förlag att nå ut med sina böcker.²² Däremot var det inget som garanterade att bokhandeln marknadsförde eller exponerade den litteratur man fick via abonnemangsbestämmelserna.

1982 års bokutredning

En kommitté tillkallades 1982 för att utreda frågor rörande bokdistributionen. Kommittén hade i övergripande uppdrag att förutställningslöst belysa utvecklingen inom bokdistributionen samt analysera dess orsaker. Kommittén skulle ägna särskild uppmärksamhet åt vilka effekter den konkurrensrättsliga lagstiftningen och dess tillämpning – framför allt bruttoprisförbudet – hade för strukturen inom bokdistributionen.

1982 års bokutredning (SOU 1984:30) gjorde bedömningen att det var ett väsentligt samhällsintresse att upprätthålla ett väl sorterat bokhandelnät över landet. I detta syfte föreslogs ett sortimentsstöd för mindre bokhandlar, ett stöd för att främja datorutveckling i bokhandeln och ett fortsatt investeringsstöd. Kommittén bedömde dock att det inte fanns förutsättningar inom branschen för en frivillig överenskommelse om en återgång till ett fastprissystem. Inte heller menade man att ett sådant system skulle få avsedda kulturpolitiska effekter. I stället valde kommittén att förorda ett utvidgat fackbokhandelsavtal där branschen själv kunde komma överens om åtgärder för att värna om den väl sorterade bokhandeln.

---

²² Statens kulturråd, *Boken – en översikt III*, Kulturrådets skriftserie 1989:2, s. 36.

Som en följd av förslagen permanentades kreditstödet 1985 och ett sortimentsstöd infördes. Sortimentsstödet riktade sig till de bokhandlar som inte var anslutna till fackbokhandelsavtalet men som mottog nyhetsabonnemang via Seelig & Co. Stödet, som fördelades av BFI, utgick som ett visst belopp beroende på hur många titlar som ingick i den enskilda bokhandelns nyhetsabonnemang. Även distributionsstödet knutet till fackbokhandelsavtalet förstärktes och det inrättades också ett stöd för ekonomisk rådgivning.

Fackbokhandelsavtalet upphör och stöden förändras

Under 1980-talet omförhandlades fackbokhandelsavtalet vid upprepade tillfällen av bokbranschens parter. Bland annat förändrades villkoren för rabatter och vilken utgivning som skulle ingå i abonnemangen. På våren 1991 meddelade dock Bonniers att man inte längre tänkte vara ansluten till fackbokhandelsavtalet, utan ville förenkla villkoren och premiera handlare som satsade på förlagets böcker. I förlängningen innebar detta att avtalet upphörde. I stället utkristalliserades olika konstellationer av förlag som erbjöd olika villkor.

I och med att fackbokhandelsavtalet upphörde avskaffades det distributionsstöd som varit knutet till avtalet. För att fortsatt stödja välsorterade bokhandlar utanför storstäderna beslutade riksdagen istället om ett utvidgat sortimentsstöd och ett nytt katalogdatorstöd för att ge mindre bokhandlar möjlighet att ansluta sig till branschens katalog- och ordersystem.

En särskild utredare tillkallades 1996 med uppdrag att kartlägga situationen för boken och kulturtidskriften. Utredningen lade stor tonvikt vid att distributionen av kvalitetslitteraturen behövde stärkas (SOU 1997:141). Utredningen föreslog därför att ett särskilt distributionsstöd för de litteraturstödda titlarna (återigen) skulle införas, för distribution både till biblioteken och till bokhandeln. Till följd av utredningens förslag byggdes utgivningsstödet ut till att även omfatta distributionsledet.²³ Enligt de nya reglerna infördes som ett krav att förlagen för att få stöd skulle tillhandahålla folkbibliotek och bokhandeln ett visst antal exemplar

---

²³ Riksdagen beslutade även om en utvidgning av det statliga kreditstödet och sortimentsstödet samt att katalogdatorstödet skulle byggas ut och förändras till ett mer omfattande IT-stöd.

av den stödda boktiteln. På så sätt kunde böckerna delas ut gratis till landets huvudbibliotek och till cirka 100 bokhandlare. Staten ersatte förlagen med halva f-priset och stod för portot.²⁴ I samband med reformen tillfördes utgivningsstödet 17,8 miljoner kronor, bl.a. för det utvidgade stödet till distribution.

Genom förslag i budgetpropositionen för 2003 avskaffades de stöd till bokhandeln som utgick via BFI. Regeringen hänvisade till att den positiva utvecklingen i bokbranschen samt bokmomssänkningen borde göra det möjligt för branschen att på egen hand hålla ett brett urval av titlar i bokhandelns nyhetsabonnemang och ta ansvar för bokhandelns tillgång till modern teknik. I riksdagsbehandlingen av förslaget ändrades dock förslaget delvis och distributionsstödet omvandlades till ett nytt sortimentsstöd till de mindre bokhandlarna inom ramen för litteraturstödet (prop. 20002/03:1, utg.omr. 17, bet. 2002/03:KrU1, rskr. 2002/03:57). Med andra ord kom Statens kulturråd att ta över det sortimentsstöd som tidigare fördelats av BFI till bokhandlar anslutna till Seelig & Co:s nyhetsabonnemang, samtidigt som den tidigare bokhandelsdelen av distributionsstödet avskaffades.

Sortimentsstödet till de mindre bokhandlarna avvecklades i sin tur 2010. Regeringen anförde att utvecklingen på bokmarknaden och internetbokhandelns expansion inneburit att tillgängligheten till böcker ökat markant (prop. 2009/10:3, s. 61). De tre miljoner som använts för stödet omfördelades i stället till läsfrämjande insatser.

Ett nytt stöd till litterära evenemang i bokhandeln

Efter förslag av denna utredning har regeringen initierat en försöksverksamhet med ett riktat stöd till litterära evenemang i bokhandeln från och med 2012. Bakgrunden till försöksverksamheten är att den fysiska bokhandeln, trots internethandelns starka tillväxt, fortfarande har en viktig roll att spela för läskulturen i landet, särskilt på mindre orter. Bedömningen är också att en utveckling mot nya, mer aktiva, affärsmodeller är viktig att understödja i bokhandelsledet.²⁵

---

²⁴ För en beskrivning av stödet vid denna tid, se Peter Elmerud, *Ökad titelbredd: En rapport om bokhandeln och distributionsstödet* (Statens kulturråd, 2001:7).

²⁵ Se *Förslag till fördelning av medel för budgetåret 2012* (Ku2011:04/2011/19).

Hos Statens kulturråd kan bokhandlar därför sedan 2012 ansöka om stöd för att utveckla modeller för arbetet med litterära evenemang. För ändamålet har regeringen avsatt en miljon kronor under innevarande år. Totalt beviljades 26 av 32 sökande stöd i den första ansökningsomgången. Det genomsnittliga stödet per bidragsmottagare var strax under 40 000 kronor. De bokhandlar som erhöll stöd är belägna både i mindre och större orter.

9.3 Stöd för distribution till bibliotek

Även om de olika distributionsstöden till bokhandeln avskaffats, kvarstår det distributionsstöd till biblioteken som infördes i slutet av 1990-talet. I förordningen om statsbidrag till litteratur, kulturtidskrifter och läsfrämjande insatser (2010:1058), anges att den som får statsbidrag till utgivning av litteratur ska tillhandahålla det antal exemplar som Statens kulturråd bestämmer av de titlar för vilka stöd beviljats för distribution till folkbibliotek.²⁶ Ersättning ska betalas för de exemplar som tillhandahålls. Ersättningens storlek bestäms av Statens kulturråd och uppgår för närvarande till 50 procent av förlagsnettopriset per exemplar upp till en viss nivå.

Systemet innebär att staten distribuerar de titlar som fått stöd till bl.a. samtliga kommunala huvudbibliotek. I och med den nya förordningen finns dock utrymme för Statens kulturråd att justera den exakta fördelningen om man t.ex. bedömer att vissa bibliotek har behov av fler exemplar än andra. Totalt medför systemet att biblioteken erhåller kring 200 000 exemplar av de litteraturstödda titlarna varje år.

Av en enkät till folk- och länsbiblioteken som Statens kulturråd genomförde i oktober 2011, framgår bl.a. att 9 av 10 bibliotek som i dag mottar distributionsstödda titlar vill fortsätta göra det.²⁷ Även vissa länsbibliotek, som enligt äldre bestämmelser inte fick ta emot böckerna, har valt att göra det från 2012. Merparten av folkbiblioteken uppger att de flesta titlar de får införlivas i beståndet (9 av 10 införlivar minst hälften av titlarna). Vanligt är vidare att de distributionsstödda titlarna exponeras på en särskild hylla eller plats i biblioteket. Förhållandevis få bibliotek använder sig dock i

²⁶ De ska även distribueras till Nordens hus på Island och Färöarna och till Nordens institut på Grönland och Åland.

²⁷ Uppgifterna kommer från de interna sammanställningar av enkäten som Statens kulturråd gjort i "Distributionsstöd: Folkbibliotek" och "Distributionsstöd: Länsbibliotek". Jfr även Mats Hanssons promemoria "Om litteraturstödda titlars distribution".

någon större utsträckning av dessa titlar i det läsfrämjande arbetet; ungefär vart fjärde bibliotek uppger att mer än hälften av titlarna används på detta sätt. Ett fåtal bibliotek uppger att de flesta titlarna inte används alls (3 procent) eller till och med säljs (2 procent).

9.4 Tidigare stöd till förlagsverksamhet

Det har genom åren funnits några stöd till förlagsverksamhet som inte fördelats genom utgivningsstödet. För att främja nyetablering på förlagsområdet beslutade riksdagen bl.a. 1975 att det skulle införas ett system med kreditgarantier.²⁸ Beslutet fattades mot bakgrund av de förslag som lämnats av 1968 års litteraturutredning. För att motverka förlagskoncentrationen hade utredningen föreslagit att det inrättades en fond för att stödja nyetablering av förlag och för att förbättra förutsättningarna för mindre och medelstora förlag. De statliga kreditgarantierna till bokförlag upphörde i och med utgången av budgetåret 1992/93. Garantierna hade då utnyttjats i mycket liten utsträckning under en följd av år.

Riksdagen fattade 1975 också beslut om statligt stöd för inrättandet av ett massmarknadsförlag genom projektet En bok för alla med Litteraturfrämjandet som huvudman. Även denna åtgärd hade aktualiserats av 1968 års litteraturutredning som menade att ett statligt subventionerat förlag borde inrättas för att tillhandahålla billiga kvalitetsböcker för en stor publik.²⁹ År 1980 utökades den subventionerade utgivningen vid En bok för alla med en serie för barn och ungdomar. 1992 avvecklades Litteraturfrämjandet och En bok för alla AB övertog Litteraturfrämjandets avtal med staten om utgivning och spridning av böcker.

När avtalet mellan staten och En bok för alla AB löpte ut den 31 december 2007, valde staten att inte förnya det. Argumentet var framför allt att syftet med verksamheten nu tillgodosågs genom den ökande pocketutgivningen och att tillgängligheten till böcker ökat.³⁰ De medel som använts för stöd till En bok för alla omfördelades istället till läsfrämjande insatser och för internationellt samarbete och främjande av svensk litteratur i utlandet. Det rörde

---

²⁸ Den som ville starta förlagsverksamhet kunde få sådana garantier efter prövning av Statens industriverk, som i sin tur skulle höra Statens kulturråd i ärendet.

²⁹ Jfr förslaget i *Boken* (SOU 1974:5), avsnitt 5.6.4.

³⁰ Se promemorian *Ett utvecklat litteraturcentrum och statens stöd till En bok för alla AB* (Ku2007/2493/Kr).

sig om 3 miljoner kronor till läsfrämjande och 7 miljoner till internationellt litteratursamarbete.

Vid avtalstidens slut omfattade utgivningen vid En bok för alla cirka 50 titlar om året, varav kring 30 var barn- och ungdomsböcker. Förlaget har efter att det statliga stödet upphörde fortsatt sin verksamhet, om än i mindre omfattning och med mindre resurser för läsfrämjande verksamhet.

9.5 Alla tiders klassiker

Regeringen aviserade 1985 att utgivningen av en särskild klassiker-serie för skolan skulle stödjas (prop. 1984/85:141). För ändamålet anvisades fyra miljoner kronor och syftet var att erbjuda skolor att till ett lågt pris köpa klassisk litteratur i klassuppsättningar. År 1996 hade 100 titlar kommit ut i serien. År 2006 fick Kulturrådet i uppdrag att utöka serien med ytterligare femtio titlar. Syftet var att utöka serien med titlar från andra språkområden och världsdelar än de som redan var representerade. Även dessa 50 titlar har nu getts ut och serien omfattar alltså totalt 150 titlar.

Urvalet har gått till så att beslut om vilka titlar som ska ingå i serien fattats av en särskild arbetsgrupp vid Statens kulturråd. Sedan har Kulturrådet kommit överens med det förlag som har rättigheterna om villkoren för utgivning inom ramen för klassiker-serien. Kulturrådet beställer tvåtusen exemplar av varje titel. Om en titel tar slut, beställer Kulturrådet ytterligare tvåtusen exemplar. Utgivande förlag får en arkersättning (som varierar beroende på bandtyp) för varje ny upplaga som beställs. Utöver arkersättningen kan ersättning utgå för kostnader för t.ex. royalty till författare, utländskt förlag och/eller översättare.

Natur & Kultur har för närvarande uppdraget att sälja, distribuera och marknadsföra klassikerserien till skolorna. Utgivande förlag skickar sina böcker till Natur & Kultur när en överenskommelse om utgivning med Kulturrådet är klar. Utöver bidrag för kostnader får utgivande förlag även ersättning för sålda exemplar från Natur & Kultur. Ersättningen är tio kronor för inbundna böcker och kartonnage och fem kronor för mjukband och pocket.

Utgivningen av Alla tiders klassiker finansieras via anslaget 3:1 Bidrag till litteratur och kulturtidskrifter och uppgick 2011 till 1 miljon kronor.

10 Kulturtidskrifterna och tidskriftsmarknaden

Vi har i uppdrag att analysera hur tidskriftsmarknaden utvecklats över tid när det gäller mångfalden av behandlade ämnen och de ekonomiska villkoren för mindre utgivare av tidskrifter och för tidskrifternas medarbetare.

I Sverige ges ett stort antal tidskrifter ut även om utbudet i butik innehållsmässigt ofta är relativt begränsat. Marknaden är mångfacetterad och det finns stora olikheter mellan olika slags tidskrifter, både vad gäller innehåll, målgrupper och ekonomiska förutsättningar. I det följande behandlas både större kommersiella titlar inom olika segment och gruppen kulturtidskrifter. Fokus i beskrivningen ligger dock i enlighet med vårt uppdrag på de senare. Vidare ägnas ett särskilt avsnitt åt frågor om distribution, både via traditionella kanaler och med hjälp av digital teknik.

10.1 Utgivning av periodiska skrifter och tidskrifter

Totalt ges ett mycket stort antal periodiska skrifter ut i Sverige varje år. Patent- och registreringsverkets (PRV) registrering av utgivningsbevis för periodiska skrifter ger en indikation på hur stor den totala omfattningen är.¹ En periodisk skrift är enligt PRV:s definition någon form av tryckt skrift som har en bestämd titel och ges ut minst fyra gånger per år enligt en utgivningsplan. Periodiska skrifter kan vara tidskrifter, tidningar och andra tryckta skrifter. Med denna avgränsning fanns det i mars 2012 hela 9 074 gällande utgivningsbevis registrerade hos PRV.² Detta ger dock ingen direkt

---

¹ Den som vill ge ut en periodisk skrift ska enligt tryckfrihetsförordningen (TF) ha ett utgivningsbevis innan skriften kommer ut.

² Uppgift från Patent- och registreringsverket den 2 mars 2012.

bild av hur många publikationer som faktiskt ges ut eftersom många utgivningsbevis inte används aktivt.

Hur många av utgivningsbevisen som gäller publikationer som är att betrakta som tidskrifter är också en definitionsfråga. Enligt Nationalencyklopedins definition är en tidskrift en periodisk publikation som skiljer sig från dagstidningen genom att den inte kommer ut lika ofta och vanligen inte förmedlar dagsnyheter utan fackkunskap, kulturmaterial eller förströelse. En rimlig övre gräns är att den inte ges ut i fler än 52 utgåvor per år, dvs. med en högsta periodicitet som motsvarar en gång i veckan (man skulle naturligtvis även kunna skilja på tidskrifter och veckotidningar genom att anta en lägre gräns för vad som ska räknas som tidskrift).³ Till detta kan läggas att tidskriften naturligtvis skiljer sig från monografin genom att ha en viss lägsta periodicitet, generellt sett minst fyra nummer per år.

Ser man även till elektroniska resurser som helt eller delvis fyller samma roll som pappersutgåvor, blir det ytterligare komplicerat att avgränsa och beskriva hur många och vilka tidskrifterna är. Hur utbudet ser ut i dessa fora är inte lätt att precisera eftersom gränsen mellan tidskrifter, bloggar och andra webbtjänster är flytande. Inte heller är det säkert att utgivaren av ens rena webbtidskrifter har ett utgivningsbevis eller på annat sätt är registrerade av myndighet.⁴

Ett annat sätt att närma sig den totala utgivningen av tidskrifter är via antalet titlar som registreras av Kungl. biblioteket. I Nationalbibliografin fanns i april 2012 hela 6 592 tidskriftstitlar registrerade som löpande.⁵ Som tidskrift räknas dock här en periodiskt utkommande publikation som kommer ut med minst ett

---

³ Gränsen är flytande men i praktiken rör det sig inte om många publikationer som hamnar i gränslandet. Den övre periodicitetsgränsen 51 nummer per år används av Statens kulturråd för att avgränsa tidskriftsstödet från presstödet för vilket det krävs minst 52 nummer per år.

⁴ Medieföretag har skydd enligt yttrandefrihetsgrundlagen för sina databaser (vanligtvis en webbplats) och ska anmäla sådana till Myndigheten för radio och tv. Privatpersoner, företag, organisationer och myndigheter kan ansöka om utgivningsbevis för databaser för att få samma skydd. För att få ett utgivningsbevis måste vissa villkor vara uppfyllda, bl.a. ska databasen vara väl avgränsad och framstå som en sammanhållen produkt, t.ex. genom enhetlig formgivning och den ska inte kunna ändras av någon annan än redaktionen (vilket utesluter t.ex. omodererade forum). Dessutom måste databasen ha en behörig utgivare och anknytning till Sverige, till exempel genom att redaktionen finns här. Av regelverket följer således att vissa webbtidskrifter kan ha ett automatiskt grundlagsskydd och ska anmälas till Myndigheten för radio och tv (sådana som tillhandahålls av medieföretag) och att vissa på frivillig väg kan ansöka om utgivningsbevis för att få ett sådant skydd (sådana som tillhandahålls av andra).

⁵ Sökningen genomfördes i deldatabasen Nationalbibliografin i Libris på materialkategorin tidskrifter, avgränsat till löpande tidskrifter.

nummer per år. Den generösa definitionen gör att även t.ex. jultidningar och visst offentligt tryck tas med i bibliografin.

Registreringen innefattar också allt från branschtidningar (710 titlar), populärpress (100 titlar), damtidningar (29 titlar), fanziner (35 titlar), kulturtidskrifter (190 titlar), vetenskapliga tidskrifter (197 titlar) och specialtidningar (508 titlar) till fackförbundspress (115 titlar), kundtidningar (241 titlar), litteraturtidskrifter (69 titlar), musiktidskrifter (79 titlar) och organisationspress (1 981 titlar).⁶ Den innefattar även vissa e-tidskrifter. Däremot utesluts dagstidningar. Sammantaget kan det konstateras att den svenska tidskriftsfloran totalt utgörs av ett mycket stort antal tidskrifter. Endast en viss andel produceras dock i syfte att nå en bredare spridning.

10.2 Tidskriftsmarknaden

Den kommersiella tidskriftsmarknaden är mångfacetterad. Till att börja med kan man grovt sett skilja på titlar som saluförs i lösnummer via olika försäljningskanaler och via prenumerationer respektive titlar som delas ut i friexemplar eller som medlemsförmån. De senare har ofta mycket stora upplagor och hög täckningsgrad och ska inte jämföras med de som säljs till konsument.

Inte heller bland de titlar som säljs till konsument går det att tala om en enhetlig tidskriftsmarknad och, som Staffan Sundin konstaterat, egentligen inte ens om en renodlad populärpress- respektive specialtidningsmarknad.⁷ Utgivarna konkurrerar på en stor mängd mer eller mindre väl avgränsade delmarknader. På flera av dessa marknader både introduceras och avslutas tidskriftstitlar numera i hög takt.⁸

---

⁶ Sökningen genomfördes i deldatabasen Nationalbibliografin i Libris på materialkategorin tidskrifter, avgränsat till löpande tidskrifter. Genrebeteckningarna är de som används för klassificering i Nationalbibliografin. Observera att flera genrebeteckningar kan användas för samma tidskrift vilket för med sig att en titel kan återkomma i flera kategorier.

⁷ Se t.ex. Staffan Sundin, "Tidskriftsmarknaden", i *Medieutveckling 2010* (Radio- och TV-verket, 2010), s. 58.

⁸ Antalet lanseringar uppgick enligt Medieregistret 2010 till 71 stycken samtidigt som 51 titlar lades ner. Sett över de senaste åren är detta inte exceptionellt höga siffror inom någondera av kategorierna. Se Sveriges Tidskrifter, *Tidskriftsfakta 2011* (2011), s. 6.

TS-kontrollerade tidskrifter

Merparten av de tidskrifter som har hög försäljning eller många friexemplar är anslutna till Tidningsstatistik (TS), som kontrollerar upplagor.⁹ Antalet TS-kontrollerade tidskrifter har årligen legat strax över 400 stycken sedan 2002, med en topp 2007 då 445 tidskrifter var anslutna. De TS-kontrollerade tidskrifterna står för mycket stora upplagor totalt sett, och en stor andel av den totala omsättningen i branschen. Antalet titlar representerar dock bara en mindre del av det totala antalet tidskrifter som ges ut.

Många av de tidskrifter som är TS-kontrollerade är också anslutna till branschorganisationen Sveriges Tidskrifter som företräder de flesta större tidskrifter. Organisationen har strax under 400 medlemstidskrifter: årsskiftet 2011/12 var det 377 och åren innan något fler.¹⁰ Föreningen uppskattar själv att medlemmarna står för kring 85-90 procent av omsättningen för magasin och tidskrifter i Sverige.¹¹

Fördelningen av olika TS-registrerade tidskrifter per underkategori ger en bild av hur ämnesinriktningen ser ut bland de bäst säljande och mest spridda tidskrifterna i landet.

---

⁹ Detta gäller dock inte serietidningar. Endast Kalle Anka & Co är TS-kontrollerad.

¹⁰ Se Sveriges Tidskrifter, *Tidskriftsfakta 2011*, s. 21. Av de 377 medlemmarna angav 318 en fastställd TS-upplaga vid samma tidpunkt. Ett tiotal av föreningens medlemmar beviljades produktionsstöd för kulturtidskrifter för 2012 och ungefär lika många var även medlemmar i Föreningen Sveriges Kulturtidskrifter.

¹¹ Sveriges Tidskrifters verksamhetsberättelse 2010, s. 14.

Diagram 10.1 Olika typer av konsumentinriktade tidskrifter 2011 (antal)

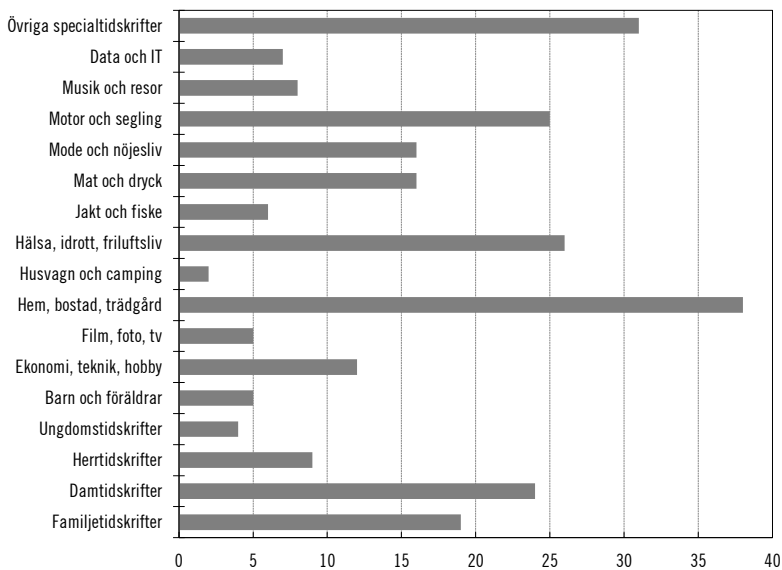
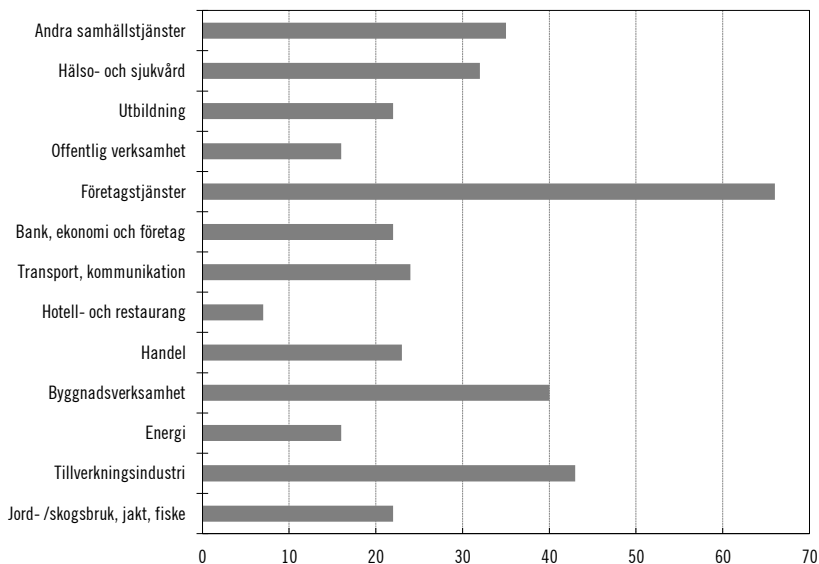

Diagram 10.2 Yrkes- och organisationsinriktade tidskrifter 2011 (antal)

Källa: TS-tidningen, nr 1 2012, där titlarna anges uppdelade på kategori. Bearbetning av kategoriindelningen. Samma titel förekommer ibland under flera kategorier och det totala antalet tidskrifter är därför inte relevant i dessa diagram. Serier har utslutits ur det övre diagrammet eftersom enbart Kalle Anka & Co ingår.

Diagrammen ovan ger en allmän bild av de ämnesområden som är företrädda bland de TS-registrerade tidskrifterna. Som framgår av det första diagrammet är en stor andel av dessa tidskrifter det man brukar kalla *specialtidningar* inriktade på något avgränsat ämnesområde, ofta av hobbykaraktär. Innehållsligt rör det sig om allt från datatidningar till frågor om föräldraskap; flest antal titlar kan hänföras till kategorin hem, bostad och trädgård. Ytterligare ett segment är de familje-, dam- och herrtidningar som riktar sig till vissa befolkningsgrupper men innehållsligt behandlar flera olika ämnesområden. Dessa benämns ibland *populärpress* och kategorin innefattar det man vanligen menar med veckotidningar.

Av det andra diagrammet framgår att det bland de TS-kontrollerade titlarna också finns ett mycket stort antal organisations- och yrkesinriktade tidskrifter. De benämns ofta *facktidskrifter* och har fokus på branschfrågor och rådgivning i yrkeslivet. Gruppen består t.ex. av tidskrifter av typen business-to-business (B2B) och fackförbundsanknutna tidskrifter.

Vissa större förlagsgrupper har en utgivning som täcker in många av de kategorier som återfinns i diagrammen. Det finns också en rad förlag som är specialiserade på särskilda ämnesområden, t.ex. bilar, ridsport, jakt, hifi eller antikviteter. Ett tydligt exempel är förlaget Albinsson & Sjöberg med en stor utgivning av motortidningar. Det finns också en tendens att utgivarna, även inom enskilda segment, försöker differentiera titlarna för att nå en väl avgränsad målgrupp som kan locka annonsörer.

Några TS-kontrollerade titlar sticker ut från det generella mönstret både genom ämnesinriktning och/eller journalistisk ambitionsnivå. Dessa återfinns antingen under kategorin övriga specialtidskrifter eller ingår bland de tidskrifter som har s.k. förenklad upplagekontroll på grund av att de har annonsintäkter under en miljon kronor per år (dessa inkluderas inte i den kategoriindelning som redovisats ovan).¹²

Det finns t.ex. ett antal tidskrifter som behandlar vetenskapliga frågeställningar och kultur ur ett ofta populärt perspektiv. Det rör sig främst om Illustrerad Vetenskap, FORM, Forskning & Framsteg, Hemslöjden, Lira Musikmagasin, Språktidningen, Allt om Historia, Populär Historia, Teknikhistoria, Vi läser och National Geographic. Även några tidskrifter som står för en inriktning mot fördjupande journalistik och samhällsfrågor åter-

---

¹² För hela listan på titlar samt fördelningen per ämnesområde, se *TS-tidningen*, nr 1 2012.

finns i TS-statistiken. De tydligaste exemplen är Filter, Fokus, Arena, Ekonomisk Debatt, Miljöaktuellt, Offside, Expo och Situation Sthlm.

Upplagor för TS-kontrollerade tidskrifter

Den samlade årsupplagan 2011 för de TS-kontrollerade tidskrifterna var strax över 300 miljoner exemplar. I detta ryms dock stora skillnader mellan olika kategorier.

Tabell 10.1 TS-kontrollerade tidskrifter 2011: antal och upplaga per kategori

	Fack-tidskrifter	Special-tidskrifter	Populärpress	Kund-tidningar	Förenklad kontroll
Antal titlar	216	116	25	9	28
Årsupplaga (milj. ex.)	103,4	56,0	90,4	47,1	5,0
Upplaga/utgåva (milj. ex.)	7,9	4,8	2,3	5,5	0,7
Upplaga/utgåva per titel (ex.)	37 600	41 400	92 000	611 100	25 000

Källa: TS-tidningen, nr 1 2012, bearbetning av Nordicom-Sverige.

Anm.: Facktidkrifter motsvarar yrkes- och organisationstidskrifter i tidigare diagram. Populärpress motsvarar familj-, dam-, herr- och ungdomstidningar. Specialtidskrifter utgör resten av de konsumentinriktade tidskrifterna. Kundtidningarna har dock redovisats separat, liksom tidskrifter med förenklad upplagekontroll, eftersom de har egenartade förutsättningar.

Av uppdelningen syns att den totala årsupplagan till cirka en tredjedel utgörs av de yrkes- och organisationsinriktade *facktidskrifterna* som även innefattar B2B-titlar och medlemstidningar. Dessa tidskrifter är dock även många och upplagan per titel är därför jämförelsevis lägre än i de andra kategorierna.

De konsumentinriktade titlarna har här delats upp i tre kategorier: *specialtidskrifter*, *populärpress* respektive *kundtidningar*. I den första kategorin, tidskrifter inriktade mot vissa specialintressen, återfinns tidskrifter som generellt har en relativt hög upplaga per utgåva men inte kommer ut med så många nummer per år. Snittet per titel ligger mitt emellan fack- och populärpress. Det gör också att årsupplagan inte blir lika hög som i nästa kategori.

Populärpressen innefattar det man vanligen kallar veckotidningar och trots att antalet titlar i denna kategori är litet står de för cirka en tredjedel av den totala årsupplagan. De ges både ut i många utgåvor och i höga upplagor.

Kundtidningar delas ut som friexemplar eller som medlemsförmån. De särredovisas då de har en mycket stor upplaga som inte går att jämföra med andra kategorier.¹³ Titlar med förenklad upplagekontroll har som förväntat väsentligt lägre totala upplagor än de andra tidskrifterna.

För de konsumentinriktade tidskrifterna generellt utgör olika typer av medlems- och friexemplar den största andelen av den totala upplagan.¹⁴ Därefter kommer abonnemang och sist sålda lösnummer. För dessa tidskrifter gäller att cirka 20 procent av upplagan i genomsnitt är abonnerad till fullt pris. Till detta kommer att kring 5 procent går ut via abonnemang som sålts med olika rabatter. Andelen av upplagan som är abonnerad har gradvis sjunkit något under den senaste tioårsperioden. Kring 10 procent av upplagan säljs som lösnummer.

Förhållanden inom kategorin specialtidskrifter

Upplagorna bland TS-kontrollerade titlar inom respektive kategori varierar naturligtvis också stort. Det framgår t.ex. om man tittar på fördelningen inom kategorin specialtidskrifter, som är den kategori som är mest intressant i detta sammanhang eftersom utgivningen vänder sig till en allmän publik och behandlar andra ämnen än ren veckotidningsjournalistik. I följande tabell redovisas utvecklingen för den totala årsupplagan fördelat på samma ämnesområden som i diagram 10.1 ovan.

---

¹³ I TS-statistiken har dessa titlar kategoriserats som specialtidningar.

¹⁴ Se *TS-tidningen*, 2012:1, s. 37.

Tabell 10.2 TS-kontrollerade specialtidsskrifter: årsupplaga efter ämnesområde 1998–2011 (miljoner exemplar)

	1998	2000	2003	2005	2007	2009	2010	2011
Barn och föräldrar	0,8	0,8	0,9	0,8	0,6	0,7	0,7	0,6
Ekonomi/teknik/hobby	10,1	10,2	7	7,1	7,1	5,5	5,2	4,7
Film, foto, TV	0,3	0,3	0,5	0,6	0,6	0,6	0,5	0,4
Hem, bostad, trädgård	5,2	7,1	10,1	10,4	10,9	10,8	11,0	10,6
Husvagn, camping	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Hälsa, idrott, friluftsliv	11,4	9,9	10,2	12,3	12,2	11,1	10,5	10,0
Jakt och fiske	4,6	4,7	4,7	4,7	4,8	4,5	4,1	4,0
Mat och dryck	2,7	3,3	3,6	3,6	3,7	3,6	3,6	2,6
Mode och nöjesliv	5,8	4,3	4,9	5,6	6,4	6,9	6,1	5,9
Motor och segling	8,3	10,9	12,5	11,9	11,2	9,7	9,2	8,6
Musik och resor	0,3	0,7	1,7	1,7	1,9	0,9	1,7	1,6
Data och IT	4,0	3,4	3,5	2,7	2,2	5,4	5,5	5,1
Övriga	4,4	3,0	2,2	1,6	4,6	1,9	1,7	1,7
Total årsupplaga	58,2	58,9	62,2	63,3	67,2	62,1	60,2	56,0
Antal tidskrifter	94	100	95	110	123	118	123	116

Källa: TS-tidningen, nr 1 2001 till nr 1 2012. Bearbetning av Nordicom-Sverige.

Av tabellen framgår att det finns en ordentlig spridning i hur stora årsupplagorna är på olika ämnesområden. Det är värt att notera att särskilt kategorierna *hem, bostad och trädgård* och *hälsa, idrott och friluftsliv* samt *motor och segling*, dels innefattar många tidskrifter men även att vissa av de som inkluderas här har en osedvanligt hög upplaga. Det rör sig återigen om kund- och medlemstidningar som distribueras ut i friexemplar eller som en del i ett medlemskap.

Om man istället för totala årsupplagor jämför den s.k. TS-upplagan för enskilda titlar inom kategorin specialtidsskrifter (förutom kundtidningar) framträder en mer mångfacetterad bild. TS-upplagan mäter hur stor en distribuerad upplaga varit per utgåva i genomsnitt under ett visst år och varierar mellan 4–5 000 för de allra minsta till 100–150 000 för de största.¹⁵ Snittet ligger kring 40 000 exemplar inom kategorin specialtidsskrifter, lite beroende på hur man klassificerar enskilda titlar. Någon generell upplagegräns för när en tidskrift kan förväntas gå runt ekonomiskt kan knappast

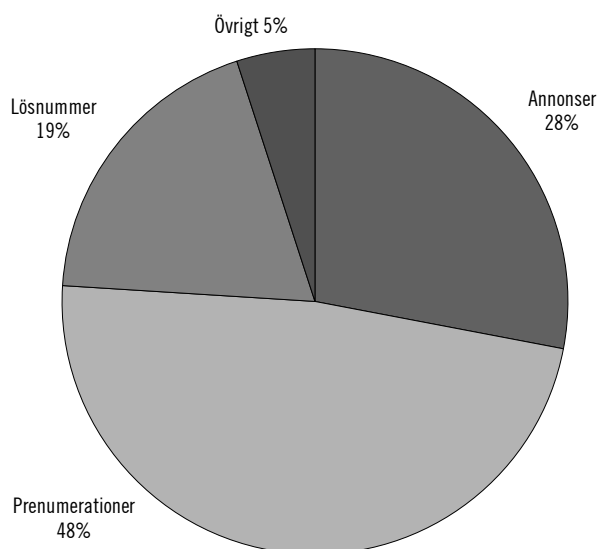
¹⁵ TS-upplagan består av abonnerade exemplar (fördelade på fullt betalda och rabatterade), sålda lösnummer, medlemsexemplar och olika typer av friexemplar. För underlaget för denna jämförelse se *TS-tidningen*, nr 1 2012.

anges eftersom det beror på kostnader och övriga intäkter (t.ex. från webben och annonser) som varierar från titel till titel.

Intäkter: lösnummer, prenumerationer och annonser

Tidskrifternas intäkter kommer i varierande grad från främst prenumerationer, annonser och lösnummerförsäljning. Andelen intäkter av olika slag för de konsumentinriktade tidskrifter som är medlemmar i Sveriges Tidskrifter uppgavs 2010 se ut på följande sätt.

Diagram 10.3 Intäktsfördelning 2010, konsumentinriktade tidskrifter som är medlemmar i Sveriges Tidskrifter

Källa: Sveriges Tidskrifter, *Tidskriftsfakta 2011* (2011), s. 20. Sammanställningen utgår från av tidskrifterna uppgivna intäkter.

Som synes anges prenumerationer vara den viktigaste intäktskällan med nästan hälften av de totala intäkterna i snitt. Lösnummerförsäljningen utgör bara kring en femtedel. För de tidskrifter som är medlemmar i Sveriges Tidskrifter uppges annonsintäkter också vara mycket viktiga. De konsumentinriktade tidskrifterna hade totalt 825 miljoner kronor i annonsintäkter 2010, vilket motsvarar

28 procent av de totala intäkterna.¹⁶ Av detta var bara kring 2 procent annonsintäkter på internet.

Bryter man ut specialtidningarna ur den bredare gruppen konsumenttidningar, kan man räkna med att betydelsen av prenumerationer ytterligare skulle öka. Dessa tidskrifter har generellt mindre upplagor men mer trogna läsare och fler prenumeranter. Den typ av annonser som förekommer i specialtidningarna kan förväntas vara riktade mot mer avgränsade målgrupper och därför är de mindre känsliga för konkurrens om annonsutrymmet från andra, bredare, medier.

Ägarförhållanden

På tidskriftsmarknaden finns ett antal större förlag och utgivare som är starka inom olika delmarknader. Ny produktionsteknik, som infördes under 1990-talet, har förvisso på olika sätt sänkt etableringshindren, vilket inneburit att en rad nya utgivare kommit in på marknaden. De stora etablerade förlagen har dock en mängd konkurrensfördelar gentemot mindre aktörer, t.ex. finansiella och organisatoriska resurser att lansera och marknadsföra nya titlar.

För att beskriva ägarförhållandena på marknaden är det lämpligt att som ovan skilja på familje-, dam-, herr- och ungdomstidningar samt olika typer av specialtidningar och facktidskrifter.¹⁷ Tre stora förlag, Bonnier, Aller och Egmont, dominerar den första kategorin i Sverige. Dessa förlag äger bl.a. de stora veckotidningar som sedan länge har etablerade varumärken och mycket stora upplagor. På serietidningsområdet är Egmont dominerande. Viktigare konkurrenter till de tre största är två utgivare av livsstilsmagasin, Plaza Publishing och Mats Drougge Media, samt LRF Media Hearst som ger ut den svenska utgåvan av Cosmopolitan.

På både special- och facktidningsområdet är ägarna flera och konkurrensen större. Här verkar förutom de ovan nämnda även t.ex. Forma Publishing, ägt av ICA-koncernen, som är ett av landets största tidskriftsförlag med bl.a. ICA Kuriren, Hus & Hem och Buffé. LRF har också byggt upp ett stort tidskriftsförlag, LRF

¹⁶ De yrkes- och organisationsinriktade hade annonsintäkter på totalt 845 miljoner kronor. Se Sveriges Tidskrifter, *Tidskriftsfakta 2011*, s. 16.

¹⁷ Denna beskrivning av ägarförhållanden bygger på Staffan Sundin, *Den svenska mediemarknaden 2011* (Nordicom-Sverige, 2011), s. 18-19 och 32-34. För en jämförelse bakåt i tiden, se Konkurrensverkets rapport *Konkurrens och samarbete inom medierna* (2003), kapitel 10.

Media, som de senaste åren vuxit kraftigt genom köp av flera förlag. Titlar med anknytning till jordbruk, jakt och landsbygd utgör basen i utgivningen.

På listan över de största förlagen finns flera utlandsägda bolag (bl.a. de redan nämnda Egmont och Aller). Marknadsledande vad gäller datatidningar är amerikanska IDG och finska Talentum ger via ett svenskt dotterbolag ut ett antal storsäljande titlar.

Organisationsägda tidskrifter har en lång tradition i Sverige och exempel på viktigare ägare är Svenska Kyrkan, fackförbund och LRF. De flesta organisationstidskrifter ges ut som medlemstidning, ett exempel är Hem & Hyra som är Hyresgästföreningens medlemstidning. I likhet med kundtidningarna har många organisationstidningar med stora upplagor satsat alltmer på annonsförsäljning och därigenom kommit att konkurrera med andra delar av marknaden.

10.3 Kulturtidskrifterna på marknaden

Det finns som tidigare påpekats ett stort antal tidskrifter som inte inkluderas i TS:s siffror. Dels gäller detta en lång rad mindre tidskrifter som framställs ideellt och har liten cirkulation, t.ex. lokala tidskrifter, fanzin och medlemsblad av olika slag. Dessa kan naturligtvis vara av stor kulturell betydelse, inte minst totalt sett genom den brokiga mångfald de står för. Oftast är det dock de egna medlemmarna eller en snäv krets specialintresserade som kommer i kontakt med dessa publikationer.

Mot denna bakgrund är de inte heller av direkt intresse här. I fokus står istället de kulturtidskrifter som vänder sig till en allmän publik och som har ambitionen att nå ut via olika marknadskanaler. I de allra flesta fall är inte heller dessa inkluderade i TS-statistiken och de verkar under annorlunda villkor än merparten av de TS-kontrollerade tidskrifterna.¹⁸

Det finns väldigt många tidskrifter som kan räknas som kulturtidskrifter: en siffra som ibland nämnts är 700 stycken. Med en sådan uppskattning får man dock med ett stort antal tidskrifter av fanzinkaraktär, rent akademiska tidskrifter och tidskrifter som

---

¹⁸ De har av Konkurrensverket vid ett tidigare tillfälle hänförts till kategorin organisationstidskrifter, ett förhållningssätt som förefaller sakna grund eftersom kulturtidskrifterna – så som detta begrepp vanligen förstås – inte primärt vänder sig till egna medlemmar (vilket var Konkurrensverkets definition av organisationstidskrift). Jfr Konkurrensverket, *Konkurrens och samarbete inom medierna*, s. 118.

vänder sig till föreningsmedlemmar m.m. Den grupp tidskrifter som är av intresse här är de som vänder sig till en allmän publik, som är professionellt framställda i någon mening och som har ambitionen av komma ut i reguljär distribution. Ett sätt att beskriva denna grupp är att kalla dem *kulturtidskrifter på tidskriftsmarknaden*.

För att få en bild av vilka tidskrifter det rör sig om kan man för det första se till medlemmarna i Föreningen Sveriges Kulturtidskrifter (FSK). Vidare de som beviljats produktionsstöd från Statens kulturråd eller som har distribution via Nätverkstan ekonomitjänst (Nätek). FSK hade 126 tidskrifter som medlemmar i mars 2012 och täcker in ett brett spektrum, från väletablerade tidskrifter som Filter till små nättidskrifter.¹⁹ Kulturrådet beviljade för 2012 produktionsstöd till 109 tidskrifter inom en rad olika ämnesområden och sammantaget 97 tidskrifter hade 2011–2012 distribution via Nätek.²⁰ Skapar man en gemensam lista på de titlar som förekommer i dessa sammanhang får man jämnt 200 enskilda tidskrifter, varav 16 stycken är helt digitala.

Till denna lista kan läggas ett mindre antal tidskrifter som finns tillgängliga i butik och inriktningsmässigt kan klassificeras som kulturtidskrifter. Det rör sig om kanske som mest ett tiotal titlar, t.ex. Tidningen Vi, Kulturens Värld och Rodeo. Grovt sett har vi räknat med att strax över 200 tidskrifter är att hänföra till kategorin kulturtidskrifter på tidskriftsmarknaden. Det är dessa vi utgår från i det resonemang som följer.

Dessa kulturtidskrifter är inriktade på en lång rad olika ämnesområden, allt från historia, film och foto, filosofi, genusfrågor, konst och konsthantverk, litteratur och språk, miljö och natur, musik, religion, psykologi, samhälle och debatt till teater och dans. Bland tidskrifterna finns många som är etablerade och välkända för en läsande allmänhet. Flera av dessa, men inte alla, får också bidrag från Kulturrådet. Nämnas kan bl.a. följande: Arena, Axess, Bang, Bild & Bubbla, Expo, Film & TV, Filter, Galago, Glänta, Judisk krönika, Karavan, Lyrikvännen, Neo, OEI, Opsis Barnkultur, Ordfront magasin, Ord&Bild, Orkester Journalen, Paletten, Provins, Sonic, Teatertidningen och Tidskriften 10TAL.

---

¹⁹ Se www.fsk.net

²⁰ Se Kulturrådets beslut av den 12 januari 2012 om produktionsstöd till kulturtidskrifter 2012 (KUR 2011/3845). För 2012 ansökte totalt 138 tidskrifter om kulturtidskriftsstöd, 24 ansökningar avsåg helt digitala tidskrifter. Ganska jämt hälften av FSK:s medlemmar fick kulturtidskriftsstöd för 2012.

I urvalet finns också ett stort antal tidskrifter som är mindre kända för den breda publiken. Exempelen är många och ämnesmässigt representerar de ett mycket brett fält. Dessa tidskrifter kan vara mindre kända av flera skäl: de kan vara snävt nischade eller nystartade, eller så har de svårt att nå ut via ordinarie distributionskanaler. Sammansättningen i denna grupp förändras i hög utsträckning över tid genom att nya tidskrifter kommer till och andra upphör eller blir mindre aktiva. Till kategorin kan man också räkna de många kulturtidskrifter med minoritetsinriktning som får stöd av Kulturrådet. De riktar sig dels till de i Sverige stora invandrargrupperna från senare årtionden, dels till de nationella minoritetsgrupperna (språken finska, meänkieli, romani och samiska är representerade bland de tidskrifter som får stöd).

I det urval som här gjorts finns även ett antal helt digitala tidskrifter som fått stöd av Kulturrådet.²¹ Även om de digitala tidskrifterna är relativt få följer ämnesinriktningen i stort pappers-tidskrifterna. Möjligen kan man notera en större tendens mot konstnärligt inriktade tidskrifter bland nättidskrifterna. Det skulle kunna förklaras av att nya uttrycksmöjligheter som följer med den digitala tekniken är intressanta för denna typ av tidskrifter; nättidskrifter som experimenterar med formen är t.ex. Ett lysande namn och fikssion.

Kulturtidskrifternas relativa särställning

Vid en jämförelse av de TS-kontrollerade tidskrifterna med de kulturtidskrifter som beskrivits ovan, är det tydligt att det handlar om olika världar. De ämnen som behandlas i kulturtidskrifterna är generellt sett inte företrädade i de TS-kontrollerade tidskrifterna. Fördjupande bevakning av litteratur och andra konstarter, essäistik, filosofi, samhällsteori, experimentellt skrivande eller konstnärliga serier samt minoritetsperspektiv lyser till största delen med sin frånvaro i de större tidskrifternas utbud.

---

²¹ Dessa är: 100 %Culture (på franska om afrikansk kultur), Alba.nu (kultur- och samhällsfrågor), Dixikon (europaisk litteratur), eProvins.se (norrländsk litteratur), Ett lysande namn (litteratur och poesi), fikssion (poesi), Hujådå (Assyriska riksförbundets tidskrift), Konsten (samtidskonst), Kunstkritikk (samtidskonst), latinamerika.nu (samhälls- och kulturfrågor i Latinamerika), Omkonst (samtidskonst), Romani E Journal (om romska frågor på svenska, engelska och romani), Soundofmusic (experimentell musik), Sydasiens (samhälls- och kulturfrågor i Sydasiens), tidningen Kulturen (allmänkultur), UtställningsEstetiskt Forum (museer och utställningsetetik).

Vissa exempel på tidskrifter som ägnar sig åt fördjupande journalistik, politisk och social debatt samt längre reportage finns förvisso bland de TS-kontrollerade tidskrifterna (se ovan). Exemplet är dock få och överlappningen mellan marknadsmässigt starka tidskrifter och kulturtidskrifter kan sägas vara liten.²² Den samlade bilden är att mångfalden på marknaden i hög grad bärs upp av tidskrifterna utanför TS-kretsen, ofta just av de titlar som får stöd från Kulturrådet men inte uteslutande.

Det är även värt att framhålla att kulturtidskrifterna många gånger representerar ett alternativt utbud i förhållande till dagspressen. Utrymmet för fördjupning är större i tidskrifterna än i de flesta dagstidningar och kultursidornas fokus på nöjesbevakning har gjort dessa fora för kritik och essäistik allt viktigare.²³

Kulturtidskrifternas ekonomi, upplagor m.m.

Uppgifter om ekonomi och upplagor finns att tillgå för de kulturtidskrifter som sökt stöd från Kulturrådet. Följande tabell sammanfattar de senaste tre åren för de papperstidskrifter som beviljats stöd. Det ska understrykas att det rör sig om i ansökan uppgivna siffror.

Tabell 10.3 Nummer per år, prenumerationer, årsupplaga och intäkter, tidskrifter som beviljats produktionsstöd (antal och tusen kronor)

	2009	2010	2011
Nummer per år, medel	4,5	4,4	4,4
Prenumerationer medel (median)	1 098 (624)	1 229 (638)	1 176 (745)
Årsupplaga, medel (median)	12 753 (6 950)	13 835 (7 500)	16 963 (7 750)
Intäkter, medel i tkr (median)	607 (315)	770 (390)	827 (430)
Antal tidskrifter	103	98	93

Källa: Beviljade ansökningar inkomna respektive år till Statens kulturråd.

Anm.: *Prenumerationer* är angivet antal betalande prenumeranter per ett visst datum det år som ansökan skickats in. *Årsupplaga* är det totala antalet tidskrifter som tryckts under året (det rör sig alltså inte om distribuerad upplaga som för de TS-kontrollerade tidskrifterna). *Intäkter* är de preliminära intäkterna för det år då ansökan skickas in.

²² I den lista över kulturtidskrifter vi utgått från är endast 11 stycken TS-kontrollerade: Arena, Expo, Filter, Form, Forskning & Framsteg, Hemslojden, Lira Musikmagasin, Offside, Populär Historia, Språktidningen och Vi läser. De flesta av dessa är med i kategorin för förenklad upplagekontroll.

²³ För en beskrivning av de roller tidskrifterna kan fylla i detta avseende, se Andreas Åberg & Madeleine Grive, *Den vältempererade kritiken* (tidskriften 10TAL/föreningen Pomona, 2009), kapitel 2.

Av tabellen framgår att de flesta uppger att de ger ut fyra nummer per år. Fyra nummer är den nedre gränsen för stöd hos Kulturrådet, vilket gör att uppgifterna inte fullt ut speglar verkligheten (ofta kan gränsen i själva verket tänjas på genom att dubbelnummer publiceras). Ett fåtal tidskrifter ger ut uppåt 8–10 nummer. Antalet betalande prenumeranter ligger i snitt något över 1 000 stycken; medianen är dock lägre vilket pekar på en statistiskt sett sned fördelning och att vissa tidskrifter har betydligt fler samtidigt som ett större antal ligger under snittet. Detsamma gäller den totala årsupplagan och de samlade intäkterna.

Om man jämför årsupplagan med antalet nummer som ges ut kan det konstateras att kulturtidskrifterna i genomsnitt har tryckt omkring 3 300 exemplar per nummer under de tre år som redovisas här. Om man jämför med en genomsnittlig TS-upplaga för special-tidskrifter är skillnaden alltså stor: de allra minsta TS-kontrollerade specialtidskrifterna har förvisso en distribuerad upplaga på cirka 4 000 exemplar per utgåva men snittet ligger kring 40 000. Av ovanstående tabell följer också att i genomsnitt lite mer än en tredjedel av kulturtidskrifternas upplaga är abonnerad. Hur detta ser ut för enskilda tidskrifter kan naturligtvis variera kraftigt. Det kan också noteras att de kulturtidskrifter som fick stöd 2011 enligt dessa uppgifter nådde hela 109 410 prenumeranter.

Vad gäller intäkter kan konstateras att en relativt stor andel av dessa kulturtidskrifters intäkter i allmänhet är just produktionsstöd från Kulturrådet. Ungefär en tredjedel av de tidskrifter som får stöd har över 50 procent av sina intäkter denna väg. För andra, och främst de större tidskrifterna, rör det sig snarare om ett mindre tillskott. Viktigast är annars otvetydigt prenumerationserna för kulturtidskrifternas ekonomi. För många är detta den stora intäktskällan. Prenumerationer står för kring 30 procent av dessa tidskrifters sammantagna intäkter.²⁴ Samtidigt finns det många mindre tidskrifter som har en lägre andel.

Annonsintäkterna är däremot generellt sett låga eller inga alls. Det finns dock ett antal tidskrifter, kring en tredjedel, som budgeterar med annonsintäkter som en större andel av de samlade intäkterna. Exempel är Arena, Konstperspektiv, Lira Musikmagasin, 10TAL och Orkester Journalen. En stor andel av de annonser som

---

²⁴ Detta framgår av en genomgång av ansökningar som kommit in till Kulturrådet. Ansökningar för de 93 tidskrifter som beviljats produktionsstöd för utgivning av tryckt tidskrift för 2012 har granskats.

finns i många kulturtidskrifter är annars annonsutbyten med andra tidskrifter (vilket inte ger några intäkter).

Vidare kan konstateras att lösnummerförsäljning hos de flesta tidskrifter enbart genererar ett mindre tillskott till ekonomin. Till detta kommer sedan övriga intäkter och andra bidrag, dessa är oftast försumbara. Eftersom Kulturrådet bara i undantagsfall ger stöd till tidskrifter som även får andra statliga bidrag är de dock få tidskrifter med annat offentligt stöd som finns med bland de tidskrifter vi tittat på (ett undantag är det s.k. taltidskriftsstödet som fördelas av Talboks- och punkttskriftsbiblioteket).

Ägarförhållanden och arbetsvillkor

Kulturtidskrifterna ges ut av både aktiebolag, handelsbolag, ideella föreningar, stiftelser och andra grupper. Gemensamt är dock att utgivningen är motiverad av specifika intressen som tar sig uttryck i tidskrifterna, det kan vara ett visst perspektiv på samhällsfrågor eller en specifik konstart. Bland de tidskrifter som får stöd av Kulturrådet finns inga exempel på direkt kommersiellt motiverade utgivare, trots att stödets konstruktion numera inte utesluter sådana.

Arbetet med kulturtidskrifterna sker i relativt stor utsträckning ideellt även om vissa kulturtidskrifter har råd att avlöna någon i redaktionen. Av ansökningarna till Kulturrådet framgår att ungefär en tredjedel har minst en redaktionell medarbetare som får någon typ av lön. Bland de större kulturtidskrifter som inte får stöd från Kulturrådet finns naturligtvis ett antal med bättre ekonomi och fler anställda. Ett problem för kulturtidskrifterna är även att ekonomin oftast enbart medger bristfälliga honorar till externa skribenter. Enligt uppgifter i ansökningarna betalas honorar relativt ofta ut men det rör sig generellt om mycket låga belopp. Ungefär 40 procent uppger dock att de normalt inte betalar alls eller bara helt symboliska summor.

10.4 Tidskriftsdistribution

Frågan om tidskriftsdistribution rör flera olika aspekter. Dels handlar det om postdistribution av prenumererade tidskrifter och enstaka nummer, dels om distribution för lösnummerförsäljning i

butik. Vidare handlar det om försäljningskanaler och distribution via olika nättjänster.

Vad gäller postdistribution kan det konstateras att portokostnader är en avsevärd utgift för många mindre tidskrifter. Detta förhållande blev påtagligt då tidigare subventionerade portosatser för vissa typer av trycksaker försvann på 1990-talet.²⁵ Beräkningar som gjorts har uppskattat att kring 17 procent av en kulturtidskrifts försäljningspris kan förväntas gå till portokostnader.²⁶ Numera finns flera leverantörer som kan anlitas för postdistribution. Kring 80 procent av Sveriges Tidskrifters medlemmar använder Posten för hela eller merparten av sin postdistribuerade upplaga. I övrigt är det främst Bring Citymail men även Morgontidningsdistribution (MTD) som står för postdistributionen för dessa tidskrifter.²⁷ Kulturtidskrifterna uppger att de använder både Posten och Bring. Det senare är det billigare alternativet som flera uppger att de utnyttjar när det är möjligt.

Lösnummerdistribution

Fram till 1990-talets början fanns tidningsdistributören Presam som samdistribuerade många olika typer av tidningar. Presam kom sedermera att delas upp i företagen Predab och Tidsam. Tidsam skulle distribuera de större volymtidningarna (veckotidningar, bildtidningar m.m.) och Predab de volymmässigt mindre tidningarna (nischtidningar). Predab gick dock i konkurs och denna del av marknaden togs sedermera över av företaget Interpress.

I Sverige finns i dag två helt dominerande distributörer av tidskrifter för kommissionsförsäljning i butik. Den ledande distributören Tidsam ägs gemensamt av Bonniers, Allers, Egmont och Albinsson & Sjöberg. Tidsam distribuerar cirka 400 tidskriftstitlar till ungefär 8 000 återförsäljare. Företaget distribuerar kring 125 miljoner exemplar per år och beräknar själv sin marknadsandel till 90 procent av omsättningen i distributionsledet för svenska tidskrifter.

Svenska Interpress är Tidsams närmaste konkurrent. Interpress är Sveriges ledande importör och distributör av internationella tidskrifter och dagstidningar. Marknadsandelen är dock väsentligt

²⁵ För tidigare diskussioner om detta och ett s.k. kulturporto, se *Boken i tiden* (SOU 1997:141), s. 235–238.

²⁶ Se Nätverkstan, *Syns inte, finns inte: Kulturtidskriften och distributionen* (2010), s. 9–10.

²⁷ Sveriges Tidskrifter, *Tidskriftsfakta 2011*, s. 24.

lägre vad gäller distributionen av svenska tidskrifter, uppskattningsvis kring 10 procent. Svenska Interpress har knappt hälften så stort återförsäljarnät som Tidsam, ungefär 3 200 butiker. Svenska Interpress har cirka 350 svenska specialtidskrifter men hela 2 300 internationella tidskrifter samt ett 100-tal internationella dagstidningar och nyhetsmagasin i sitt utbud.

Tabell 10.4 De stora distributörerna av tidskrifter i lösnummer

	Tidsam AB ¹	Svenska Interpress AB ²
Omsättning 2010 (mkr)	213,9	258,1
Antal återförsäljare	ca 8 000	ca 3 200
Antal svenska titlar	ca 400	ca 350
Antal utländska titlar	0	ca 2 300

Källa: Tidsam AB, Svenska Interpress AB.

¹ Tidsam ägs av följande företag: Bonnier Tidskrifter AB (42,5%), Aller media AB (28,5 %), Egmont tidskrifter AB (14,5 %), Förlags AB Albinsson & Sjöberg (14,5%).

² Svenska Interpress ägs av Reitangruppen AS (Norge). I Reitangruppen ingår även bl.a. Rema 1000, Narvesen, Pressbyrån i Sverige och 7-Eleven i Sverige, Norge och Danmark.

För att åta sig distributionen ställer både Tidsam och Interpress vissa minimikrav, t.ex. vad gäller tidskrifternas lösnommersålda upplaga, periodicitet och omsättning. Tidsam som är inriktat på volymtidskrifter är inte en framkomlig distributionsväg för andra än de allra mest populära tidskrifterna. Företaget tar dels ut höga inträdesavgifter och dels en årsavgift på i dagsläget kring 250 000 kronor. Vidare finns höga omsättningskrav: i dagsläget kräver de en omsättning på minst 1 miljon kronor per år.²⁸

Interpress har sedan en tid tillbaka två distributionsformer, en bredare för större tidningar och en mer begränsad som de kallar "unik". Med denna mer begränsade distribution kan tidskriften nå upp till 125 specialiserade återförsäljare med stort tidnings- och tidskriftsutbud (bl.a. butiker som PressStop och Pressbyrån Extra).

Den "unika" distributionsformen har utvecklats som ett lågkostnadsalternativ för små förlag. Tidskriften betalar en mindre engångskostnad och en årsavgift på 3 000 kronor och sedan 22,5 procent av försäljningspriset exklusive moms i återförsäljarprovision och 27,5 procent i distributionsavgift till Interpress. Till detta kommer även en returavgift på en krona per returnerat

²⁸ Uppgifter till utredningen vid ett möte i augusti 2011 med företrädare för bl.a. Tidsam.

exemplar. Ett grundkrav för distribution är dock att en titel ska omsätta minst 10 000 kronor per år, alternativt sälja minst 10 exemplar per utgåva.²⁹

Den ”unika” distributionen innebär även en förenklad hantering för förlagen. De behöver t.ex. ingen utgivningsplan, utan kan skicka tidskriften när den är färdig. Även märkningen med streckkod kan skötas av Interpress. Om tidskriftens försäljning ökar tjänar utgivaren dock på att gå över till den bredare distributionen. Den innebär förvisso en högre fast kostnad (fast väsentligt lägre än hos Tidsam) men samtidigt en lägre distributionsavgift. Med större volymer är detta således mer kostnadseffektivt.

Kring 80 procent av Sveriges Tidskrifters medlemmar som har lösnummerdistribution använder Tidsam för hela eller merparten av denna. Resterande lösnummerdistribution för dessa tidskrifter sköts av Interpress.³⁰ För kulturtidskrifternas del är det generellt uteslutet att få distribution via Tidsam. I stället är det ofta Interpress system för ”unika” titlar som är aktuellt för detta segment. Totalt ett 90-tal titlar har distribution denna väg, varav ett stort antal ingår i den grupp kulturtidskrifter som är i fokus här. Även de krav som ställs av Interpress kan dock vara svåra att leva upp till för mindre kulturtidskrifter.

Nätverkstan ekonomitjänst

I Göteborg startades 1979 företaget Progek som länge utgjorde ett alternativ till de stora distributörerna för mindre tidskrifter. Verksamheten lades dock ner 1998 och istället startades Nätverkstan ekonomitjänst (Nätek) samma år. Nätek har över tid byggt upp en distributionstjänst för mindre tidskrifter, numera en del av projektet Kulturchock som syftar till att förbättra distributionen av och öka synligheten för landets kulturtidskrifter.³¹

Hos Nätek ligger årskostnaden för lösnummerdistribution på 1 000 kronor om man är medlem i FSK och för varje utgåva betalar tidskriften 7,50 kronor per återförsäljare. Återförsäljarnas provision bestäms av varje enskild tidskrift och varierar mellan 20 och

²⁹ Föreningstidningar som redan når merparten av sin målgrupp och gratistidskrifter säger Interpress enligt uppgift normalt nej till. Uppgifter från Sofia Ekmark, Svenska Interpress, mejl till utredningen den 24 augusti 2011.

³⁰ Sveriges Tidskrifter, *Tidskriftsfakta 2011*, s. 24.

³¹ För en redogörelse för verksamheten se Nätverkstan, *Syns inte, finns inte*, samt den redovisning som lämnats in till Kulturrådet för utvecklingsstödet till kommissionsförsäljning under 2011 (KUR 2010/911:17).

50 procent av försäljningspriset. Tidskriftens förtjänst på försäljningen blir det som återstår efter kommissionärsrabatten, portokostnaderna och en avgift till Nättek. För att underlätta och göra det attraktivt att bli återförsäljare bestämmer dessa själva vilka tidskrifter de vill ta in, i hur många exemplar och det finns inte heller någon returplikt.

Nätteks återförsäljare har ökat från 230 stycken 2005 till drygt 400 stycken 2012. Återförsäljare som får tidskrifter via Nättek är boklädor (både oberoende bokhandel och t.ex. Akademibokhandeln), nätbokhandlar, viss dagligvaruhandel, gallerier, museibutiker, caféer m.m. Sedan starten 2005 har årligen kring 100 titlar valt att ha distribution via Nättek även om antalet minskat något under senare år. Ungefär 25 av Nätteks kunder har också distribution via Interpress, ingen via Tidsam.

I exemplar räknat levererade Nättek enligt den senaste redovisningen under ett år i storleksordningen 29 000 tidskrifter, varav kring 35 procent såldes. Det kan jämföras med att Interpress har som mål att 40–45 procent av de levererade tidskrifterna ska säljas. Antalet levererade exemplar totalt har dock minskat med cirka 10 000 per år hos Nättek under de senaste åren. Den totala faktureringen inom ramen för kommissionstjänsten uppgick under det senast redovisade året till cirka 500 000 kronor. För varje enskild tidskrift handlar det alltså om intäkter på i genomsnitt någon eller några tusenlappar per år. En handfull tidskrifter har intäkter denna väg på mer än 10 000.

Nättek tillhandahåller även en prenumerationstjänst för tidskrifter. Mot en avgift står de bl.a. för registerhantering och registrering av prenumeranter, inbetalningsservice, kundtjänst, webbshop samt vissa kontakter med tryckerier. Vid prenumerationer tillfaller en betydligt större andel av försäljningspriset tidskriften än vid lösnummerförsäljning, främst eftersom det inte utgår någon kommissionärsrabatt.³² Det ska dock understrykas att utan lösnummerförsäljning är det svårt att få något större antal prenumeranter och att butikerna är ett mycket viktigt skyltfönster.

---

³² Se Nätverkstan, *Syns inte, finns inte*, s. 10.

Tidskriftsförsäljning på nätet

De allra flesta kulturtidskrifter har numera en hemsida. Många gånger säljer tidskrifterna också prenumerationer och lösnummer denna väg. Förutom de egna hemsidorna finns det numera även ett antal andra sidor på nätet som är specialiserade på försäljning av enstaka utgåvor av tidskrifter och av prenumerationer. PressStop-butikerna har t.ex. en egen nätsida för försäljning (press-stop.se).

En relativt omfattande försäljning bedrivs genom tidningskungen.se och tidningsbutik.se. Dessa sajter har som affärsidé att sälja billiga prenumerationer på tidskrifter via respektive webbplats. Båda ägs av koncernen Mediafy AB. I utbudet ingår ett stort antal av de kulturtidskrifter som är av intresse här. Vidare har Posten och Sveriges Tidskrifter tillsammans bildat ett bolag, Tidningstorget AB, som driver sajten tidningstorget.se.³³ På tidningstorget.se finns de flesta större och mer kommersiella svenska tidskrifterna.

Tidskriftsbutik.nu drivs av Tidskriftsverkstaden i Skåne i samarbete med FSK och med ekonomiskt stöd från Kulturrådet (i den del verksamheten rör digital försäljning). Butiken finns dels på nätet och dels i lokaler i Kulturcentralen i centrala Malmö. Tidskriftsbutik.nu tillhandahåller ett brett utbud kulturtidskrifter (cirka 200 stycken) och är särskilt väl sorterad vad gäller äldre nummer.

Förutom dessa försäljningsställen riktade till privatpersoner finns ett antal prenumeraionsförmedlare eller tillhandahållare av elektroniskt material som är viktiga för spridningen till organisationer och särskilt bibliotek. Det rör sig bl.a. om Bibliotekstjänst (BTJ), Swets och Ebsco.

Nya distributionsvägar – även för papperstidskrifter

Under de senaste åren har möjligheter att sälja tidskrifter via nätbokhandeln tillkommit efter ett samarbete mellan Nättek och Adlibris (senare har även andra nätbokhandlar inkluderats). Nättek förmedlar beställningar från nätbokhandeln och garanterar att en tidskrift som beställs hos dem levereras nästkommande dag. Förutsättningarna för att denna försäljning ska fungera är att tidskriften utöver det sedvanliga ISSN-numret för periodiska

---

³³ Detta finansieras från Sveriges Tidskrifters sida med medel från ersättningar för kopiering i skolor och på universitet som föreningen erhåller via BONUS Presskopia. Tidningstorget är öppet för alla tidskrifter som önskar vara med oavsett medlemskap i organisationen.

skrifter, även skaffar ett ISBN-nummer för respektive utgåva. Ytterligare en förutsättning är att titeln registreras i Bokrondellen (för vilket det utgår en mindre avgift). Ett 20-tal tidskrifter har i dagsläget titlar till försäljning denna väg.

Ytterligare ett nytt sätt att distribuera bl.a. kulturtidskrifter är att göra dem tillgängliga som print-on-demand. Det kan bl.a. vara aktuellt för små upplagor där offsettryck blir för dyrt, men även för backlisttitlar som efterbeställs. I Sverige kan Nätverkstans projekt Samlade skrifter tillsammans med Publit bl.a. bistå tidskrifter med PoD-tjänster och epub-konvertering av hela tidskrifter eller enskilda artiklar.³⁴ Internationellt finns t.ex. Amazon med välutvecklade PoD-tjänster. Ett exempel på en svensk tidskrift som utnyttjat dessa möjligheter är den engelskspråkiga kulturteoretiska tidskriften SITE som gått över till PoD-utgivning eftersom en stor del av läsekretsen finns utomlands och traditionell distribution är dyrt.³⁵

Många tidskrifter som i grunden är pappersbaserade har också kompletterat med en heldigital version för läsning på t.ex. surfplatta. I försäljningstjänsten Qiozk, som kan laddas ner som app för iPad och iPhone, tillgängliggörs t.ex. sedan en tid tillbaka ett 70-tal svenska tidskrifter, inklusive flera kulturtidskrifter. Köparen kan ladda ner digitala utgåvor som bl.a. är fullt sökbara. Generellt är priserna per nummer mellan 10 och 30 kronor lägre än för motsvarande pappersutgåva. Nätek har också skapat en särskild app för iPhone för tidskriften Ord&Bild. Den är tänkt att kunna användas som modell för andra kulturtidskrifter som inte på egen hand har resurser att ta fram sådana.

Utvecklingen av smarta telefoner och surfplattor har gjort att bl.a. Apple fått ställning som en viktig tidskriftsdistributör. För att få ut appar krävs avtal med företaget och detsamma gäller ersättningar per sålt exemplar. Nästa förväntade utvecklingssteg, som skulle underlätta för många tidskrifter, är dock att fler går över till att använda sig av webbappar, dvs. gränssnitt för mobila plattformar som använder sig av webbläsaren snarare än ett specifikt program som användaren laddar ner. Detta kan komma att göra distributionen mindre beroende av enskilda mellanhänder.

---

³⁴ Se www.samladeskrifter.se

³⁵ Enligt samtal med Sven-Olov Wallenstein.

11 Stöd till kulturtidskrifter

Vi har bl.a. i uppgift att analysera hur fördelningen av det statliga stödet till utgivning och spridning av kulturtidskrifter har utvecklats över tid. I detta kapitel behandlas statens insatser för att stödja kulturtidskrifter. Det innefattar främst produktionsstöd och utvecklingsstöd till kulturtidskrifter. Vidare behandlas vissa andra viktigare statliga stöd till utgivning av tidskrifter kortfattat.

11.1 Kort historik över kulturtidskriftsstödet

Vid sidan om mer omfattande stödordningar på medieområdet, som stödet till dagspressen, finns inom kulturpolitiken riktade stöd till bl.a. utgivning av kulturtidskrifter. Stödet till kulturtidskrifter bygger också på delvis andra principer än presstödet då det innefattar en annan typ av bedömningar: som komplement till formella krav på t.ex. utgivningstakt görs även en innehållslig bedömning av de tidskrifter som söker stöd. Det innebär också att stödet, liksom många andra kulturpolitiska stöd, bygger på sakkunnigas uppfattning om sådant som kvalitet och behov.

Viktiga frågor som genom åren diskuterats i relation till stödet är bl.a. hur dessa bedömningar ska göras och vilka typer av tidskrifter som ska betraktas som kulturtidskrifter. Även frågor om distribution och hur kulturtidskrifterna ska nå ut till läsarna är återkommande. Nedan ges en kort översikt över kulturtidskriftsstödets utveckling och den nu gällande stödordningen. Avslutningsvis analyseras stödets fördelning över tid.

Ett kulturtidskriftsstöd införs och utvecklas

Statligt stöd till kulturtidskrifter inrättades redan 1966 men lämnades då efter särskilt beslut av Kungl. Maj:t i varje enskilt fall (prop. 1966:1, bil. 10, bet. SU 1966:47, rskr. 1966:139).¹ Ett förslag från 1968 års litteraturutredning låg till grund för införandet av ett mer allmänt tidskriftsstöd budgetåret 1971/72. Det nya systemet innebär att statligt stöd kunde lämnas till kulturtidskrifter och ideella tidskrifter.²

Departementschefen anförde i anslutning till förslaget att tidskrifterna är av stor betydelse för en mångsidig och vital debatt i kulturella, sociala och politiska frågor samtidigt som de verkar under knappa ekonomiska omständigheter och medarbetarna ofta enbart får symbolisk ersättning för sina insatser. Mot denna bakgrund beslutades om selektiva åtgärder administrerade av en speciell tidskriftsnämnd för att stödja mångsidighet och kvalitet i tidskriftsutbudet. Stöd kom att ges i form av grundbidrag och projektbidrag samt genom ett system med stödköp. År 1974 flyttades uppgiften över till Statens kulturråd.

I 1972 års pressutredning hade också den ökade betydelse som framför allt fackliga och ideella tidskrifter fått för opinionsbildningen i samband med en ökande koncentration på dagspressmarknaden framhållits. Det poängterades i detta sammanhang även att tidskrifterna under flera år fått vidkännas stora kostnadsökningar. För att närmare utreda situationen på tidskriftsmarknaden tillsattes som en följd av pressutredningens behandling av frågan två separata utredningar.³ Förslag i dessa utredningar resulterade 1977 i en revidering av det statliga stödet till tidskriftssektorn. Det beslutades då om en kraftig förstärkning av stödsystemet som innebär att det kunde ges stöd till fler kulturtidskrifter samtidigt som stödet kunde ökas till de tidskrifter som redan fick stöd.

---

¹ Med kulturtidskrifter avsågs då tidskrifter som med sitt huvudsakliga innehåll vände sig till en allmän publik med samhällsinformation eller med ekonomisk, social eller kulturell debatt eller som huvudsakligen gav utrymme för analys och presentation inom de särskilda konstarnas område.

² Förslaget lämnades i delbetänkandet *Statligt tidskriftsstöd* (Ds U 1970: 17) och behandlades 1971 av regering och riksdag (prop. 1971:47, bet. KrU 1971:14, rskr. 1971:206). Med ideell tidskrift avsågs en tidskrift som väsentligen framstår som organ för sammanslutning, stiftelse eller dylikt med ideellt, icke-kommersiellt syfte (se propositionen, s. 4).

³ De båda var Kulturtidskriftsutredningen och Tidskriftsutredningen. Se *Statligt stöd till kulturtidskrifter* (Ds U 1976:16) och *Stöd till organisationstidskrifter* (Ds Fi 1976:7).

Stödformerna projektbidrag och stödköp upphörde samtidigt (prop. 1976/77:82, bet. KrU 1976/77:38, rskr. 1976/77:219).⁴

Under 1980-talet urholkades kulturtidskriftsstödet i viss mån. Kulturrådet konstaterade att kulturtidskrifternas situation blivit mer och mer utsatt och att upplagorna stagnerade eller sjönk. Från Kulturrådets sida prövade man vissa marknadsföringsinsatser som uppgavs ha gett gott resultat och fick som en följd av detta i uppdrag att närmare redovisa villkoren för kulturtidskrifterna och, senare, att inleda en treårig försöksverksamhet (prop. 1986/87:100, bil. 10, bet. 1986/87:KrU17, rskr. 1986/87:209).⁵ Syftet var att finna sätt för att förbättra kulturtidskrifternas ekonomi genom att öka antalet prenumeranter och minska kostnaderna. Mot bakgrund av erfarenheterna bestämdes i slutet av försöksperioden att stödet till kulturtidskrifterna skulle förändras (prop. 1992/93:100, bil. 12, bet. 1992/93:KrU26, rskr. 1992/93:319).⁶ Det skulle dels som tidigare lämnas som ett produktionsstöd, men en del skulle också avsättas för utvecklingsstöd avsett för marknadsföring, teknikutveckling och utbildning i bl.a. ekonomi, juridik och teknik.

Senare utbyggnad och förändring av kulturtidskriftsstödet

Kulturtidskriftsstödet förstärktes och byggdes på olika sätt ut under 1990-talet och det tidiga 2000-talet. År 1999 genom nya stöd till kommunala bibliotek för provprenumerationer på kulturtidskrifter och en kulturtidskriftskatalog på internet.⁷ Året därpå förstärktes stödet för att särskilt främja kulturtidskrifter på de nationella minoritetsspråken. Från och med 2005 förstärktes stödet med 2 miljoner kronor för satsningar på marknadsföring och kommissionsförsäljning. Från 2007 förändrades stödet så att även nätidskrifter kunde beviljas bidrag.

En större förändring av stödordningen har även genomförts efter den senaste kulturpropositionen. Regeringen aviserade i detta sammanhang att det s.k. förlusttäckningskravet skulle utgå och att en ny definition av vilka tidskrifter som kunde söka stöd skulle

⁴ Projektbidraget ansågs inte ha spelat någon roll för vare sig tidskrifternas kvalitet eller ekonomi, och stödköpet hade endast gynnat en liten grupp tidskrifter.

⁵ Se Statens kulturråd, *Kulturtidskrifter – Skrifter i tiden*, Kulturrådets skriftserie 1986:5.

⁶ Jfr även Statens kulturråd, *Statligt stöd till kulturtidskrifter: Förslag*, Kulturrådets skriftserie 1989:6.

⁷ Reformerna byggde på förslag som lämnats i betänkandet *Boken i tiden* (SOU 1997:141).

införas (prop. 2009/10:3).⁸ En särskild promemoria med förslag på området remitterades 2009. Där föreslogs bl.a. att en kulturtidskrift skulle definieras som en tidskrift som med sitt huvudsakliga innehåll vänder sig till en allmän publik *med kulturdebatt i vid mening*, eller som huvudsakligen ger utrymme för analys och presentation inom kultur och konstarter.⁹ Tidigare hade definitionen varit en tidskrift som med sitt huvudsakliga innehåll vänder sig till en allmän publik *med samhällsinformation eller med ekonomisk, social eller kulturell debatt* eller som huvudsakligen ger utrymme för analys och presentation inom de skilda konstarnas områden.¹⁰ När en ny gemensam förordning för litteratur- och tidskriftsstödet beslutades 2010, infördes den nya definitionen. Förlusttäckningskravet togs också bort.

I regeringens proposition från 2009 aviserades även att stödet till folkbibliotekens prenumerationer på kulturtidskrifter skulle upphöra. Stödet ansågs inte ändamålsenligt eftersom beloppen var små och innebar en omfattande administrativ hantering. Andra stöd för att förbättra tillgängligheten till kulturtidskrifter borde i stället prövas. Prenumerationsstödet har sedermera avskaffats.

11.2 Kulturtidskriftsstödet i dag

Statens kulturråd beslutar i dag om stöd till kulturtidskrifter med stöd av förordningen (2010:1058) om statsbidrag till litteratur, kulturtidskrifter och läsfrämjande insatser. För ändamålet disponeras medel på statsbudgeten inom utgiftsområde 17, anslag 3:2, ap. 1. Sedan 2006 är stödet till kulturtidskrifter inte en egen anslagspost, vilket innebär att Statens kulturråd kan göra omfördelningar mellan de stödformer som ryms inom anslagsposten till litteratur och kulturtidskrifter. Regeringen anger inte heller vilken andel av bidraget som ska gå till produktions- respektive utveck-

---

⁸ Förlusttäckningskravet innebar att stöd endast lämnades till tidskrifter för vilka det kunde beräknas att intäkterna under redovisningsåret inte skulle komma att täcka kostnaderna, och vars ägare inte med egna medel eller med stöd från annat håll hade eller borde ha tillräckliga förutsättningar att i övrigt finansiera utgivningen.

⁹ *Nya villkor för statligt stöd till kulturtidskrifter* (Ku2009/2215/KV).

¹⁰ Syftet var att fokus vid bidragsgivningen skulle ligga mer på tidskrifter som huvudsakligen innehåller kulturdebatt än t.ex. ekonomisk eller social debatt. Den föreslagna definitionen sades dock inte utesluta att stöd kunde lämnas till kulturtidskrifter som även gav utrymme för samhällsdebatt. Samhällsinformation till allmänheten borde däremot vara ett ansvar för respektive myndighet eller organisation.

lingsstöd. Ansvar för den typen av fördelning vilar på Statens kulturråd.

I 3 § förordningen anges att ändamålet med statsbidraget bl.a. är att främja mångfald, kvalitet och fördjupning i utgivningen av kulturtidskrifter, samt att främja spridning och läsning av kulturtidskrifter. I förordningens 4 § anges den tidigare nämnda definitionen av kulturtidskrift. I 5 § sägs att statsbidrag bl.a. får ges till den som bedriver utgivningsverksamhet av professionell art i Sverige av kulturtidskrifter, samt den som anordnar evenemang eller bedriver annan verksamhet för att sprida kulturtidskrifter i Sverige. Enligt 6 § får statsbidrag ges för kulturtidskrifter i såväl tryckt som digital form.

Den huvudsakliga regleringen av stödet återfinns sedan i förordningens 8 §. Där anges att statsbidrag till utgivning av kulturtidskrifter lämnas som bidrag till produktionskostnader och utvecklingsinsatser. Statsbidrag för utvecklingsinsatser är avsett för insatser för att marknadsföra och sprida kulturtidskrifter och för andra insatser som kommer flera kulturtidskrifter till del.¹¹

I Statens kulturråds föreskrifter om statsbidrag till litteratur, kulturtidskrifter och läsfrämjande insatser (KRFS 2010:1) anges vissa ytterligare villkor för att beviljas produktionsstöd. I 9 § sägs bl.a. att produktionsstöd får beviljas utgivare av sådan tidskrift som har en ansvarig utgivare registrerad hos Patent- och registreringsverket eller Myndigheten för radio och tv och har ett ISSN-nummer. Tidskriften ska ha utkommit med minst fyra nummer under de senaste två åren och ha en planerad utgivningstakt om minst fyra nummer och som mest 51 nummer per år. I de fall kulturtidskriften publiceras på internet ska den ha en aktivitetsnivå som motsvarar detta.

Ansökan om produktionsstöd ska enligt 10 § bl.a. innehålla uppgifter om utgivningsplan eller uppgift om antal redaktionella inlägg samt uppdateringsfrekvens av databas, ekonomisk kalkyl för det redovisningsår som ansökan avser, andra eventuella statliga bidrag, utgivningstakt och ekonomi under de två närmast föregående redovisningsåren, samt distribution, återförsäljning och marknadsföring.

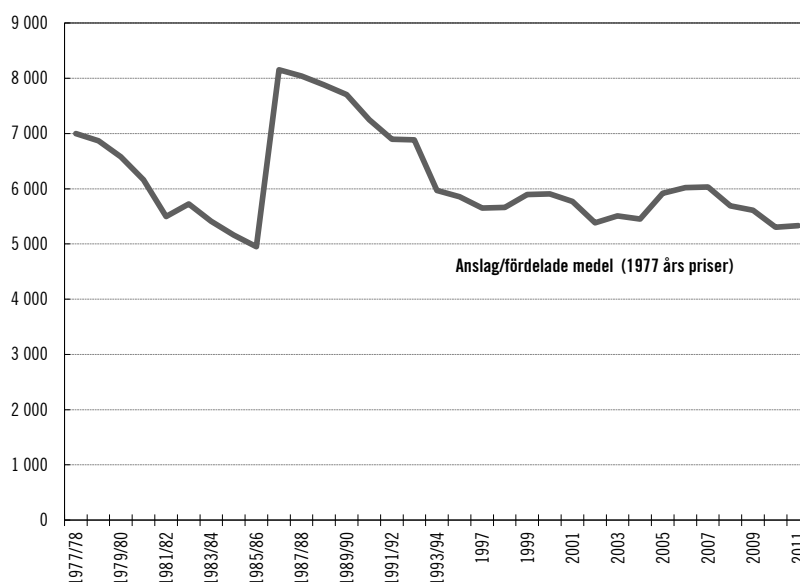
---

¹¹ I 8 § anges även att Statens kulturråd som villkor för stöd får ange att kulturtidskriften ska komma ut med ett visst antal nummer eller motsvarande per år. I 16 § bemyndigas även Statens kulturråd att meddela de föreskrifter som behövs för verkställigheten av förordningen.

Fördelning av statsbidraget för utgivning av kulturtidskrifter

I följande diagram redovisas tidskriftsstödets totala storlek över tid i fasta priser. Utgångspunkten är budgetåret 1977/78 då stödordningen byggts ut efter en mer småskalig verksamhet de inledande åren. För uppgifter om faktiskt fördelade medel per år hänvisas till tabellbilagan.

Diagram 11.1 Kulturtidskriftsstödet i fasta priser, 1977/78–2011 (tusen kronor)

Källa: Regeringens budgetpropositioner och Statens kulturråd. Se bilaga 2, tabell 35.

Anm.: De fasta priserna är beräknade utifrån SCB:s uppgifter om KPI-utvecklingen med 1971 som bas.

Efter utbyggnaden 1977 tappar stödet snabbt i värde. En kraftig förstärkning sker 1986 då det tidigare stödet till organisations-tidskrifter avskaffas och medel tillförs kulturtidskriftsanslaget för att sådana tidskrifter ska kunna få stöd därifrån i stället (i dag stöds dock inga sådana tidskrifter). Därefter har stödet åter tappat i värde även om trenden sedan 1990-talets mitt är en jämnare utveckling med mindre nedgångar som följs av resurstillskott. År 2005 tillfördes t.ex. 2 miljoner konor för insatser för marknadsföring och distribution.

Kulturtidskriftsstödet är, som nämnts, uppdelat på ett produktionsstöd och ett utvecklingsstöd. Den senaste tioårsperioden har dessa båda stöd fördelats enligt följande.

Tabell 11.1 Stödet till kulturtidskrifter 2002–2011 (tusen kronor)

	2002	2004	2006	2008	2009	2010	2011
Produktionsstöd	14 559	15 869	16 868	16 910	17 805	18 205	18 635
Utvecklingsstöd	5 120	4 522	6 070	6 013	4 730	3 365	3 620
Totalt	19 678	20 391	22 938	22 924	22 535	21 570	22 255
Andel utvecklingsstöd (%)	26	22	27	26	21	16	16
Antal titlar med prod.stöd	129	111	128	130	115	115	110
Produktionsstöd/titel (tkr)	113	143	132	130	155	158	169

Källa: Statens kulturråd.

Den största andelen av kulturtidskriftsstödet används för produktionsstöd. Antalet mottagare av produktionsstöd ligger strax över 100 stycken per år. Det genomsnittliga stödet per tidskriftstitel säger inte mycket om vad de enskilda tidskrifterna faktiskt får i stöd (det är väldigt varierande). Däremot pekar ökningen av snittet under de senaste åren på två tendenser: dels att Kulturrådet omfördelat medel från utvecklingsstöd till produktionsstöd och på så sätt kunnat öka stödnivåerna, dels att något färre titlar generellt sett fått stöd under senare år. Minskningen i antalet titlar under senare år är dock inte anmärkningsvärd och ungefär samma antal titlar som i dag fick t.ex. produktionsstöd 2004.

Andelen av kulturtidskriftsstödet som används för utvecklingsinsatser har sålunda minskat under senare år. Främst förklaras det av att mindre bidrag fördelats till de tidskriftsverkstäder som traditionellt sett uppburit en stor andel av utvecklingsmedlen i verksamhetsbidrag (se nedan). Den största mottagaren av utvecklingsstöd är i dag Nätek (cirka 1,3 miljoner 2011) för verksamheten med kommissionsförsäljning (se kapitel 10). Vidare fördelas medel till utvecklingsprojekt som drivs av flera kulturtidskrifter gemensamt. Utvecklingsstödet är i dag öppet att söka för alla som uppfyller de syften för vilka stöd fördelas. Detta till skillnad mot tidigare då enbart tidskrifter som erhöll produktionsstöd, eller sammanlutningar av kulturtidskrifter där minst en av tidskrifterna erhöll produktionsstöd, kunde komma i fråga. Stöd till enskilda kultur-

tidskrifters egna utvecklingsinsatser fördelas numera inom ramen för produktionsstödet.

Särskilt om tidskriftsverkstäder

En del av det utvecklingsstöd som avsatts från 1980-talets slut har användts för att finansiera verksamheten vid ett antal tidskriftsverkstäder. Under mitten av 1980-talet började den generation datorer utvecklas som skulle bli revolutionerande för många tidskrifter genom den s.k. desk top-tekniken. Med hjälp av särskild programvara blev det nu möjligt för tidskriftsredaktionerna att själva svara för originalproduktionen och därmed minska sina tryckerikostnader genom egna insatser. Mot bakgrund av denna utveckling växte idén till gemensamma tidskriftsverkstäder fram.

På hösten 1988 invigdes Lunds Tidskriftsverkstad och den kom att följas av verkstäder i Stockholm, Luleå, Göteborg och Norrtälje. Avgörande för utvecklingen var också att det förändrade kulturtidskriftsstödet gav möjligheter att söka bidrag för gemensamma satsningar. Verkstäderna var viktiga mötesplatser för tidskrifternas redaktioner, inte bara för produktion och utbildning utan även för gemensamma kultursatsningar med seminarier och program. Verkstäderna fungerade även ofta som inspirationskällor i det regionala och lokala kulturlivet.

I dag finns tre tidskriftsverkstäder kvar: Stockholm, Göteborg och Malmö. För en årlig medlemsavgift kan kulturtidskriftsredaktioner där få tillgång till verkstädernas arbetsstationer och utrustning för tidskriftsproduktion. Gemensamt för de tidskriftsverkstäder som fortfarande finns är att de utvecklats mot medieverkstäder genom att de gått samman med närliggande verksamheter eller genom att medlemmarnas aktiviteter utökats.

Tidskriftsverkstaden Öst i Stockholm, som nyligen bytt namn till Text Visuell Studio, är en ekonomisk förening som styrs av medlemmarna. Ett aktivt medlemskap i föreningen – där man har tillgång till lokalerna och de resurser som finns där – kostar cirka 1 500 kronor per år. Verkstaden har tidigare finansierats genom bidrag från Statens Kulturråd och Stockholms stad. Staden har dock avvecklat sitt stöd och som en följd av det har inte heller några medel utgått från Kulturrådet innevarande år. I dag har verkstaden ungefär 60 medlemmar, varav cirka 25 är tidskrifter.

Tidskriftsverkstaden i Väst i Göteborg är organiserad som en ekonomisk förening, där medlemmarna utgörs av medlemsredaktionerna. Insatsen i föreningen är 500 kronor och medlemsavgiften 1 000 kronor per år. Verkstaden finansieras i övrigt med bidrag från Statens kulturråd och Västra Götalandsregionen. Sedan hösten 1999 är Tidskriftsverkstaden i Väst en del av Medieverkstäderna, som sitter samlade i Göteborgs Lagerhus, även om de är separata organisationer.¹² Verkstaden har fem arbetsstationer utrustade med programvara för trycksaksproduktion. Tidskriftsverkstaden verkar även som bl.a. seminariearrangör. Verkstaden har i dag ett 20-tal tidskrifter som medlemmar.

Mediaverkstaden i Malmö (tidigare Tidskriftsverkstaden Skåne) är en ekonomisk förening vars syfte är att ge fotografer, illustratörer, konstnärer, författare och tidskriftsredaktörer tillgång till utrustning inom digital framställning och bearbetning av bild, video, ljud och trycksaker i egen regi.¹³ Medieverkstaden har cirka 150 medlemmar, både enskilda personer och organisationer. Ett tiotal av medlemmarna är tidskrifter. Mediaverkstaden erbjuder arbetsplatser och utrustning åt medlemmarna och de har också utåtriktad verksamhet. Som en del av verksamheten drivs Tidskriftsbutiken, ett försäljningsställe med över 200 kulturtidskrifter och ett stort lager av äldre nummer. Verksamheten stöds ekonomiskt av Statens Kulturråd och Kultur Malmö. Region Skåne har gett stöd i form av projektbidrag.

11.3 Andra statliga bidrag för utgivning av tidskrifter

Staten stöder på olika sätt utgivningen av vetenskapliga tidskrifter och tidskrifter med forskningsinformation. Främst gäller detta tidskrifter som är knutna till universiteten men det finns även stöd som kan vara aktuella även för fristående utgivare, bl.a. från Vetenskapsrådet. Även om de egentliga vetenskapliga tidskrifterna faller utanför det område som vi är satta att undersöka är det intressant att kort beskriva dessa stöd. Främst eftersom det förekommer att tidskrifter som ansöker om kulturtidskriftsstöd också

---

¹² I Lagerhuset sitter även Nätverkstan samt några av Göteborgs kulturtidskrifter: Ord & Bild, Paletten och Glänta. På våningen ovanför finns Förlagshuset, ett samarbete mellan bokförlag.

¹³ Mediaverkstaden bildades 2010 när Tidskriftsverkstaden Skåne och Digitala Bildverkstaden slogs ihop. Dessa båda föreningar startade ursprungligen 1988 respektive 1997.

kan vara aktuella för stöd som vetenskapliga eller forskningsinformerande tidskrifter.

Tidskriftsstöd från Vetenskapsrådet kan sökas för svenska tidskrifter inom humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning "som håller hög vetenskaplig kvalitet och främjar förnyelse inom forskningsområdet".¹⁴ Tidskriften ska tillämpa ett referee-system med extern kvalitetsgranskning. För 2011 beslutades om totalt cirka 4 miljoner kronor i bidrag till 36 tidskrifter. Flera stödda tidskrifter kan också vara av intresse för en allmän läsekrets. Nämnas kan titlar som Historisk tidskrift, Statsvetenskaplig tidskrift, Tidskrift för litteraturvetenskap, Personhistorisk tidskrift och Tidskrift för genusvetenskap.

Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS) stödjer utgivning av vetenskapliga tidskrifter samt forskningsinformerande tidskrifter inom sina ansvarsområden. Det rör sig om områdena socialvetenskaplig alkohol- och narkotikaforskning, forskning om funktionshinder och handikapp, internationell migration och etniska relationer, barn och ungdomar samt äldre. I några fall har tidskrifter som fått stöd av Kulturrådet också fått stöd från FAS, bl.a. tidskriften *Invandrare & Minoriteter*.

---

¹⁴ Se Vetenskapsrådets hemsida, www.vr.se, artikeln "Bidrag för vetenskapliga tidskrifter".

12 Litteraturen i en globaliserad värld

Kommitténs uppdrag på det internationella området är enligt direktiven att föreslå insatser för att långsiktigt stärka den svenska litteraturens ställning i andra länder och öka den utländska kvalitetslitteraturens synlighet i Sverige. I detta kapitel behandlas den utländska litteraturens ställning i Sverige och den svenska litteraturens ställning i utlandet. I kapitel 13 behandlas sedan de statliga insatser som genomförs för att främja internationellt utbyte på litteraturområdet.

12.1 Bokbranschens internationalisering

Litteraturen har i alla tider haft en internationell dimension. Författare, översättare, illustratörer och förläggare har länge rört sig utanför den egna nationens gränser och litteraturen nått läsare i olika delar av världen. I detta perspektiv har litteraturen länge varit global. Hela kulturområdet har dock genomgått en ökad internationalisering under de senaste decennierna och den geografiska rörligheten för såväl individer som litteratur har ökat.

Att litteratur från skilda delar av världen kan nå över nationsgränserna genom översättning är grundläggande för såväl läsarna som för den konstnärliga utvecklingen och litteraturen som konstform. Översättning utgör länken mellan litteratur från olika delar av världen och är central för att ett litterärt idéutbyte ska kunna äga rum. Detta gäller särskilt mindre språkområden som det svenska. En översättning av hög kvalitet är avgörande för mottagandet av en utländsk bok och bl.a. därför är översättarnas villkor och professionalism av grundläggande betydelse. Översättaren fungerar även ofta som introduktör av litteratur, inte minst från mindre språkområden.

Bokmarknaden präglas liksom samhället i övrigt av en ökande internationalisering, men även av motsatta tendenser till nationalisering och i viss mån regionalisering. I Sverige och övriga västvärlden kan såväl globalisering och nationalisering identifieras som två parallella och delvis motsatta rörelser. Globaliseringen av bokmarknaden under senare tid innebär inte en genomgripande förändring, men tempot i utbytet har accelererat. Bokmarknaden har framförallt internationaliserats vad gäller ägande, rättigheter och marknadsföring.¹ Vidare är uppköp, sammanslagningar och synergieffekter kännetecknande för den internationella bokmarknaden. Trots detta är marknaden fortfarande i många fall uppdelad i nationella och regionala marknader. Det gäller bl.a. de nordiska marknaderna som i hög utsträckning är nationella.² Antalet översättningar minskar i vissa fall på den svenska bokmarknaden och den inhemska litteraturen har, internationaliseringen till trots, blivit allt viktigare för försäljningen.

Framväxten av digitala distributions- och försäljningskanaler har inneburit en betydande förändring i bokmarknadens struktur. Global digital publicering är i dag ett faktum eftersom e-böcker relativt enkelt kan publiceras i olika territorier. En global marknad för e-distribution är under snabb utveckling. På vilka sätt globala aktörer som exempelvis Amazon, Rakuten/Kobo, Apple och Google kommer att påverka den svenska bokmarknaden framöver är i dag däremot inte möjligt att ge några tydliga svar på.³

Internationellt har ägarstrukturerna för företag på mediemarknaden, inklusive de som har förlagsverksamhet, präglats av en förskjutning mot globala koncerner genom s.k. Transnational Media Conglomerates.⁴ Exempel på sådana koncerner som är verksamma på den globala allmänmarknaden är bl.a. Bertelsmann, och Hachette Livre. Även inom läromedelsutgivningen har de globala koncernerna fått allt större betydelse. Ett flertal globala

---

¹ Se Ann Steiner, "Läsarnas marknad, marknadens läsare" i *Läsarnas marknad, marknadens läsare* (SOU 2012:10), s. 28–31. Jfr även Hans Hertel, *500.000 £ er prisen: Bogen i mediesymbiosens tid*, (Museum Tusulanums forl., 1995).

² Se Helge Rønning & Tore Slaatta, "A Very Special Trade? Or Just Like Other Media? Characteristics of the International Book Industry", i *Läsarnas marknad, marknadens läsare* (SOU 2012:10), s. 363–378.

³ Amazon driver t.ex. redan viss förlagsverksamhet och erbjuder genom tjänsten CreateSpace egenpublicering i digitalt format. Under 2012 kommer även Kobo erbjuda en tjänst för egenutgivning i ePub-format kallad Kobo Writing Life.

⁴ Se Eva Hemmungs Wirtén, "The Global Market 1970–2000: Producers", i Simon Eliot & Jonathan Rose, red., *A Companion to the History of the Book* (Blackwell Publishing, 2009), s. 395–396.

aktörer har även ägarintressen i marknader utanför medieområdet. Även om den svenska marknaden i stor utsträckning är nationell kan svenska aktörer inom förlagsbranschen antas bli påverkade av hur dessa globala aktörer agerar på den internationella marknaden.⁵

Gällande de transnationella förlags- och mediekoncernerna har debatten i många länder sedan 1990-talet handlat om huruvida ökande ägarkoncentration och vertikal eller horisontell integration har påverkat utbudet av och tillgången till litteratur. En vanligt förekommande uppfattning är t.ex. att det är av stor betydelse att utgivningsbeslut fattas självständigt av förlagshusen inom de större koncernerna. Den amerikanske förläggaren André Schiffrin skrev i slutet av 1990-talet boken *Förlag utan förläggare* som kom att bli en del i den debatt som förts om bokbranschens utveckling. Han belyser den internationella bokmarknadens omfattande strukturella förändringar och menar att förlagsverksamheten inom koncernerna i likhet med andra branscher riskerar att drabbas av krav på snabb avkastning, vilket i sin tur kan leda till en negativ inverkan på mångfalden i utgivningen. Vidare anser Schiffrin att betoningen på ekonomiska hänsyn numera gett ett ökat fokus på ekonomisk snarare än litterär kompetens hos de anställda.⁶

Den översatta litteraturen och internationella bästsäljare

Villkoren för utgivning av översatt litteratur är mycket olikartade beroende på bl.a. litterär genre, titelns originalspråk och om författaren är känd. Utgivning av översatt litteratur innebär ofta ett betydande ekonomiskt risktagande från förlagets sida eftersom utgivningsrätter och översättningar är kostsamt. Amerikansk och brittisk underhållnings- och kriminallitteratur är fortfarande betydelsefulla genrer inom den översatta skönlitteraturen. För att kunna köpa rättigheter till denna typ av titlar krävs ofta starka ekonomiska resurser och ett solitt internationellt nätverk. Auktioner och höga priser för utgivningsrätter innebär en ökad polarisering av den internationella rättighetsmarknaden genom att enbart vissa förlag har råd att förvärva titlar med stark efterfrågan.

⁵ Se Steiner "Läsarnas marknad, marknadens läsare", s. 29.

⁶ André Schiffrin, *Förlag utan förläggare* (Ordfront Förlag, 2001). Jfr även *Le contrôle de la parole* (La Fabrique, 2005) och *L'argent et les mots* (La Fabrique, 2010). I Sverige har bl.a. Per Gedin gett uttryck för i viss mån liknande synpunkter, se "Litteratur på utförsäljning", *Axess Magasin*, nr 7 2011, samt "En fartblind bokbransch", *Svenska Dagbladet*, 2 maj 2010.

Problematiken vad gäller smalare titlar och litteratur från mindre språkområden är att svårigheterna ligger i att försäljningen ofta är mer begränsad och att det kan vara svårt för de svenska förlagen att sälja in titlarna hos återförsäljarna.⁷

De norska medieforskarna Helge Rønning och Tore Slaatta påpekar att en global marknad har skapats för ett mindre antal internationella bästsäljande titlar som snabbt sprider sig över världen. Titlar som är bästsäljare på flera marknader får även oftare internationell spridning. I högre grad än tidigare har större förlags intäkter kommit att bli beroende av dessa försäljningsfenomen, där de mest framträdande exemplen under senare år är J. K. Rowlings Harry Potter-serie, Stephenie Meyers Twilight-serie, Dan Browns böcker och Stieg Larssons Millenniumtrilogi.⁸ E L James Femtio nyanser-trilogi är ytterligare ett aktuellt exempel med skillnaden att den först självpublicerades som e-bok. Även om denna typ av globala försäljningssuccéer är viktiga för de berörda förlagen är de mycket ovanliga fenomen. Under perioden april 2008 till mars 2009 var sju av de 40 mest säljande titlarna identiska i fyra eller fler västeuropeiska länder. Av de 40 titlarna var 14 skrivna på engelska.⁹ Det visar att de nationella marknaderna fortfarande är relativt specifika och att det är ovanligt att författare från mindre språkområden hamnar på de internationella bästsäljarlistorna.

12.2 Svensk litteratur i utlandet

Den internationella förlagsmarknaden präglas av ojämlika flöden av översatt litteratur och en tydlig hierarki av center och periferi.¹⁰ Det finns även stora variationer i andel översatt och andel inhemsk produktion på de nationella bokmarknaderna. Vissa länder har en bred inhemsk produktion och översätter samtidigt mycket litteratur, medan andra länder har en låg andel översatt litteratur

---

⁷ Till skillnad från utgivning av svenska original kan förlagen vid utgivning av översatt litteratur heller inte erhålla intäkter genom sålda utgivnings- eller sidorättigheter, vilket innebär att det kan vara mer lönsamt att satsa på svenska titlar.

⁸ Vissa betraktar det ökande fokus på bästsäljande titlar som en effekt av vad som ibland kallats hyperkoncentration inom förlagsbranschen, se t.ex. Pierre Lepape, "Hyperconcentration chez les éditeurs, la dictature de la World Literature", *Le Monde Diplomatique*, Mars 2004, s. 24.

⁹ Rønning & Slaatta, "A Very Special Trade?", s. 374.

¹⁰ Ett antal forskare har undersökt den översatta litteraturens transnationella flöden, se bl.a. Johan Heilbron & Gisèle Sapiro, red., "Traduction: les échanges littéraires internationaux", *Actes de la recherche en sciences sociales*, nr 144 (2002).

eller knappt alls någon egen litterär produktion. USA och Storbritannien är exempel på länder med en mycket begränsad utgivning av översatt litteratur. I Storbritannien utgörs cirka 2 procent av utgivningen på allmänmarknaden av översättningar och motsvarande siffra i USA är cirka 3 procent.¹¹ Bland annat mot denna bakgrund är det svårt för svenska författare att bli utgivna på den engelskspråkiga marknaden.

Det klart dominerande källspråket i världen har länge varit engelska, följt av franska, tyska och ryska (som dock troligen kan ha minskat i betydelse). Dessa fyra källspråk stod i den senast tillgängliga mätningen för cirka tre fjärdedelar av alla översatta titlar i världen och kallas av sociologen Johan Heilbron för centrala språk. Engelskan menar Heilbron har en "hypercentral" position i det internationella översättnings-systemet. Efter de fyra dominanta språken följer ett mindre antal språk som kan betecknas som halvperifera och som översätts i något mindre grad. Svenskan ingår i gruppen halvperifera språk – tillsammans med spanska, italienska, danska, polska och tjeckiska – och tillhör således de tio viktigaste källspråken i världen.¹² Heilbron påpekar också att de centrala källspråken är viktiga för att ett litterärt verk från ett perfierat eller halvperiferat språk ska översättas till ett annat, dvs. titlarna sprids ofta *via* de större språken.

Enligt litteratursociologen Johan Svedjedal förefaller det i dag vara lättare för svenska författare att bli översatta till centrala litterära språk som engelska, tyska och franska än vad som tidigare var fallet. Tidigare var det vanligare att svenska författare översattes till språk som norska, danska och finska, men mindre vanligt än i dag att publiceras på den franska, brittiska eller amerikanska marknaden. Enligt uppgifter i Kungl. bibliotekets databas *Suecana Extranea* hade 3 339 skönlitterära titlar av svenska författare översatts under perioden 2006–2010. Flest titlar översattes till danska (493) tyska (433), norska (361), finska (274), engelska (238), nederländska (211), polska (165), ryska (143), franska (135), italienska (88), japanska (78) och spanska (70). Svensk skönlitteratur översattes även till ytterligare ett femtiotal språk under perioden.¹³

¹¹ Ester Allen, red., *Être traduit ou ne pas être – rapport PEN/IRL sur la situation de la traduction littéraire* (Institut Ramon Llull, 2007).

¹² Johan Svedjedal, "Svensk skönlitteratur i världsperspektiv", i *Läsarnas marknad, marknadens läsare* (SOU 2012:10), s. 238-239.

¹³ Svedjedal, "Svensk skönlitteratur i världsperspektiv", s. 242-243.

Johan Svedjedal har även gjort en sammanställning och analys av vilka svenska författare som har översatts mest under perioderna 1965–1969 och 2006–2010. Denna visar att mängden översättningar har ökat väsentligt under de senaste fyrtio åren. Vid en jämförelse mellan perioderna framgår att underhållningslitteratur tydligare dominerar den senare listan. Betydligt färre s.k. kvalitetsförfattare återfinns bland de översatta titlarna 2006–2010 än på sextioalet. Barn- och ungdomsboksförfattare har en fortsatt stark ställning och kriminalförfattarna har stärkt sin ställning betydligt. Denna utveckling syns även tydligt vid en analys av Kungl. bibliotekets registrering för 2011 gällande utgivningen av svensk skönlitteratur i översättning.

Den svenska skönlitteraturens relativt starka transnationella genomslag framgår även av internationella undersökningar. Dessa visar också att den svenska kriminallitteraturen i allmänhet och Stieg Larssons Millenniumtriologi i synnerhet, är en betydande faktor för Sveriges höga placering på listorna över länder från vilka litteratur översätts.¹⁴ Även Henning Mankell och Camilla Läckberg placerar sig högt på listorna. Försäljningen av utgivningsrätter har under senare år ökat kraftigt även för nordisk kriminallitteratur generellt, en utveckling som uppmärksammats internationellt under epiteteten ”Nordic Noir” och ”Scandinavian Crime Fiction”.

Johan Svedjedal menar att den synlighet svensk litteratur har haft utomlands genom översättningar under tidigare decennier utgör grunden för den starka ställning som den svenska litteraturen har i utlandet i dag. Det som ibland har kallats ”det svenska deckarundret” har enligt Svedjedal således sin utgångspunkt i en tidigare etablerad stark ställning för svensk litteratur internationellt. Den svenska litteraturens internationella genomslag under de senare åren bör således ses i ljuset av tidigare internationella framgångar för svenska författare som August Strindberg, Selma Lagerlöf och Astrid Lindgren.

Enligt Svedjedal har detta samtida intresse för svensk kriminal- litteratur även skapat nytt intresse för svensk kvalitetslitteratur genom vad han kallar en multiplikationseffekt. Det översätts i dag även relativt många titlar av samtida svenska författare som är verk- samma inom andra litterära genrer än kriminallitteraturen. Han betonar även särskilt de svenska kulturpolitiska insatsernas

---

¹⁴ Se t.ex. Miha Kovač & Rüdiger Wischenbart, *Diversity Report 2010: Literary Translation in Current European Book Markets – An analysis of authors, languages, and flows* (2011).

betydelse för den svenska kvalitetslitteraturens internationella genomslag under åren och lyfter fram översättningsstödet och stödet till litterära evenemang i utlandet som bidragande faktorer till den svenska litteraturens transnationella framgångar.

Export av svensk litteratur

Förlagens internationella kontaktnät är viktiga för spridningen av svensk litteratur i utlandet, liksom för utgivningen av utländsk litteratur i Sverige. Svenskkunskaper bland utländska förläggare är generellt sett mycket ovanligt, vilket innebär att lektörernas, de svenska förläggarnas och agenternas rekommendationer blir särskilt betydelsefulla. Svenska förlag översätter numera i allt högre grad även delar eller hela böcker till främst engelska för att öka en titels möjlighet till utlandsförsäljning.

De internationella bokmässorna utgör nav i handeln med rättigheter och är viktiga för spridningen av litteratur internationellt. De mest betydelsefulla internationella mässorna är de i Frankfurt, London, barn- och ungdomsboksmässan i Bologna samt BookExpo America.

Försäljning av utgivningsrättigheter har under senare år kommit att bli en allt viktigare intäktskälla för de svenska förlagen. Hanteringen av rättigheter har i många fall professionaliserats och fristående litterära agenter och agenturer inom förlagen har i många länder, inklusive Sverige, fått en mer framskjuten position inom branschen. Litterära agenter kan vara antingen utländska agenter som säljer in utländsk litteratur till svenska förlag eller svenska agenter som säljer in svensk litteratur hos utländska förlag. Agentsystemet är relativt nytt i Sverige och började få ökad betydelse under 1990-talet då ett fåtal agenturer startade verksamhet. Strukturen med litterära agenter som en del av bokbranschen var då redan mycket vanligt förekommande i t.ex. USA och Storbritannien. Agenterna har numera även en väl etablerad position i Sverige. I europeiska länder som Frankrike och Tyskland är agentsystemet däremot inte en integrerad del i förlagsbranschen.¹⁵

---

¹⁵ Agentsystemet beskrivs t.ex. i John B. Thompson, *Merchants of Culture* (Polity Press, 2010).

Agentens vanligaste roll i Sverige är att sälja rättigheter på utlandsmarknaden. Klienter kan i detta fall vara både författare och förlag. Vissa agenter arbetar som underagenter till utländska förlag med uppgift att placera titlar på den svenska marknaden. Agentens roll i Sverige är dock annorlunda än i t.ex. USA, där de amerikanska agenterna utför redaktionella uppgifter utöver försäljningen och har en viktig roll som ”grindvakter” genom att de gör ett urval på manusnivå, vilket i Sverige främst sköts av förlagen. Även de svenska agenterna kan dock företräda sina klienter mot de svenska förlagen, vilket blivit vanligare sedan 1990-talet. Långa förhandlingar och avancerade auktioner har också blivit allt vanligare för den del av handeln med utgivningsrätter som gäller särskilt efterfrågade titlar.

I Sverige finns det i dagsläget ett femtontal fristående agenter.¹⁶ De stora svenska förlagsgrupperna har också skapat egna agenter under 2000-talet, t.ex. Bonnier Group Agency och Norstedts Agency. Utöver handel med utgivningsrätter för böcker handhar agenturerna även annan typ av rättighetsförsäljning, exempelvis s.k. Brand Licensing för olika typer av kringprodukter (t.ex. spel, kläder och leksaker) och för tillgängliggörande i andra medieformat som film. Denna typ rättigheter har blivit allt viktigare intäktskällor för de större förlagen.

Förlagens utlandsförsäljning

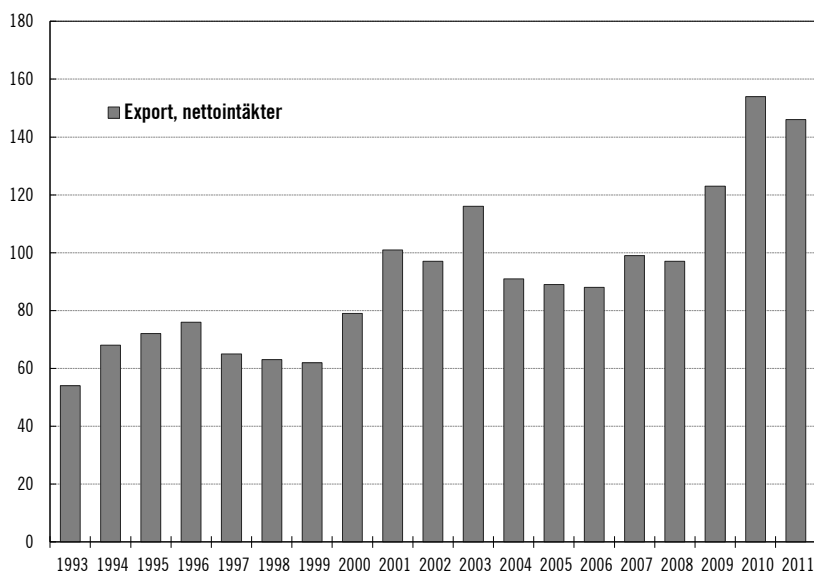
Försäljningen av svensk litteratur till utlandet har ökat kraftigt under senare år hos Svenska Förläggareföreningens medlemsförlag. Intäkterna har ökat från kring 60 miljoner kronor per år under 1990-talet till cirka 150 miljoner kronor per år de två senaste åren. Det är framförallt försäljningen av utgivningsrätter, dvs. förlagens provisioner på utlandsförsäljningen (i regel 20–30 procent av royaltyn) som har ökat markant.¹⁷ Att utlandsförsäljningen totalt sett har ökat kan till stor del förklaras av de framgångar som den svenska kriminallitteraturen haft på många marknader.

---

¹⁶ Viktiga svenska agenter är Salomonson Agency, Stilton Literary Agency, Nordin Agency, Grand Agency, Kerstin Kvint Agency, Ia Atterholm Agency/ICBS, Hedlund Literary Agency, Bennet Agency, Okno Literary Agency och Nilsson Literary Agency.

¹⁷ Försäljningen av färdiga böcker på svenska och delupplagor på andra språk har till skillnad mot utgivningsrätterna varit vikande. Delupplagorna innefattar huvudsakligen bilderböcker och illustrerade faktaböcker som trycks av svenska förlag och levereras till utländska förlag, s.k. samtryck.

Diagram 12.1 Utlandsförsäljning hos Förläggareföreningens medlemsförlag, 1993–2011 (miljoner kronor)

Källa: Svenska Förläggareföreningen. Se bilaga 2, tabell 20.

Anm.: Nettointäkterna består av intäkter från färdiga böcker på svenska, delupplagor på främmande språk och förlagens provisioner på utgivningsrätter och licensintäkter.

Gällande diagrammet ovan bör noteras att minskningen mellan 2010 och 2011 består av förlagens export av färdiga böcker och delupplagor och inte förlagens provisioner på utgivningsrätter, vilka visar en svag ökning jämfört med 2010.¹⁸ Viktigt i sammanhanget är att många svenska författare låter fristående litterära agenter sköta utlandsförsäljningen, vilket gör att en stor andel av försäljningen inte framgår av Förläggareföreningens siffror.¹⁹ Det finns således ingen heltäckande statistik tillgänglig för den totala utlandsförsäljningen av utgivningsrätter för svensk litteratur. Kjell Bohlund uppskattar att utlandsförsäljningen inklusive agenturernas intäkter gav svenska förlag och författare intäkter på över

¹⁸ Svenska Förläggareföreningen, *Branschstatistik 2011* (2012), s. 7.

¹⁹ Exempel på svenska författare som har fristående litterär agent och vars utlandsförsäljning därför inte ingår i Förläggareföreningens statistik är bl.a. Håkan Nesser, Lars Kepler, Johan Theorin, Marianne Fredriksson, Camilla Läckberg, Mons Kallentoft, Jan Guillou, Jens Lapidus, Liza Marklund och Sjöwall & Wahlöö.

500 miljoner kronor år 2009.²⁰ Bohlund menar även att storleken på de potentiella intäkterna från utlandsförsäljning numera är så omfattande att de har betydelse vid förlagens utgivningsbeslut.

12.3 Översatt litteratur i Sverige

Den svenska bokmarknaden har länge varit en utpräglad skönlitterär importkultur. Sedan det moderna förlagssystemets framväxt i Sverige under 1800-talet har marknaden präglats av en stor andel översatt litteratur. Under 1830-talet var tre av fyra romaner i Sverige översatta och under slutet av 1800-talet uppgick andelen översättningar till cirka 60 procent av den utgivna fiktionsprosan.²¹ Översättningarna gjordes under denna tid främst från europeiska språk.

En viktig orsak till den stora mängden översättningar var att det upphovsrättsliga skyddet vid översättningar var outvecklat. Svenska förläggare kunde därför ge ut utländska författare i svensk översättning utan kostnad. Det var inte förrän Sverige anslöt sig till Bernkonventionen år 1904 som de svenska förlagen behövde betala honorar till de utländska författarna. Anslutningen innebar också att utgivningen av svensk litteratur ökade märkbart.

Under lång tid har proportionerna mellan den svenska respektive den översatta skönlitteraturen legat relativt stilla. Under andra halvan av 1900-talet beräknades ungefär hälften av den totala utgivningen i Sverige inom skönlitteratur bestå av översatta verk.²² Engelskan har dominerat som källspråk sedan 1870-talet och sedan dess ökat kontinuerligt. Bland titlar som översatts från engelska har andelen från USA ökat under senare tid.

Vad gäller försäljning står det klart att viss svensk litteratur i dag säljer mycket bra och att de svenska topplistorerna i allt högre grad domineras av svenska originalverk. År 2010 var 70 av de 100 mest sålda titlarna svenska originalverk.²³ År 2011 var mer än sju av tio sålda skönlitterära böcker hos Svenska Förläggareföreningens medlemsförlag svenska original (pocketböckerna oräknade), vilket

²⁰ Kjell Bohlund, *Bokmarknaden 2010* (Svenska Förläggareföreningen, 2011), s. 24–25.

²¹ Bo Peterson, *Välja och sälja – om bokförläggarens nya roll under 1800-talet, då landet industrialiserades, tågen började rulla, elektriciteten förändrade läsvanorna, skolan byggdes ut och bokläsarna blev allt fler* (Norstedts, 2003), s. 120.

²² Svedjedal, "Svensk skönlitteratur i världsperspektiv", s. 238.

²³ Steiner, "Läsarnas marknad, marknadens läsare", s. 29.

ger en indikation på att det är nya böcker av svenska författare som inom detta segment bär upp försäljningen för de större förlagen. Som tidigare nämnts visar Förläggareföreningens statistik också en klar minskning av antalet nyutgivna översatta titlar under senare år inom flera litteraturkategorier (se kapitel 7). Såväl utgivning som försäljning av översatt litteratur utgiven av Förläggareföreningens medlemsförlag har minskat kraftigt sedan år 2000. År 2000 stod översättningar för mer än 58 procent av medlemsförlagens originalförsäljning och 2011 var motsvarande siffra 25 procent. Antalet utgivna titlar översatt skönlitteratur har särskilt sedan 2007 minskat markant. Förläggareföreningens statistik visar att utgivningen av översatt litteratur har minskat inom såväl skönlitteratur, barn- och ungdomslitteratur som facklitteratur.²⁴

Enligt Svenska Förläggareföreningen har framför allt antalet översättningar från engelska till svenska minskat under de senaste åren. Flera faktorer tros samverka i denna utveckling. Det handlar dels om att svenska läsare i högre grad läser engelska böcker på originalspråk och dels om att internethandeln och importen av engelskspråkiga titlar har ökat tillgången till litteratur på originalspråk. Sverige har blivit en allt viktigare exportmarknad för de brittiska och amerikanska förlagen.

Kungl. bibliotekets (KB) registrering av översatta titlar pekar, till skillnad från Förläggareföreningens statistik, på att antalet utgivna titlar är tämligen stabilt under det senaste decenniet. Det gäller såväl inom den skönlitterära och facklitterära utgivningen som inom barn- och ungdomslitteraturen. År 2011 publicerades 1 073 skönlitterära titlar, 1 005 facklitterära titlar och 820 barn- och ungdomsböcker i översättning. Inom den översatta skönlitteraturen publicerades 2011 flest romaner (931 stycken). I betydligt lägre antal kommer därefter i fallande ordning noveller, lyrik, tecknade serier/serieromaner, dramatik och essäer.

Inom skönlitteraturen har utgivningen enligt KB:s siffror under det senaste decenniet till ungefär 40 procent bestått av översättningar. Motsvarande andel inom facklitteratur är betydligt lägre. Registreringsrutinerna vid KB förskjuter tyvärr siffrorna under fler av de senaste åren, men mycket tyder på att andelen översättningar inte är mer än runt 10-15 procent. Det senaste året när antalet delar i rapportserier m.m. inte getts samma genomslag uppgick andelen

---

²⁴ Se Svenska Förläggareföreningen, *Branschstatistik 2011*, s. 3.

till 12 procent. Enligt Svenska barnboksinstitutet, som mer noggrant registrerar utgivningen av barn- och ungdomslitteratur, uppgick andelen översättningar under det senaste decenniet till i genomsnitt cirka 50 procent av titlarna inom barn- och ungdomslitteraturen.²⁵

De mest översatta språken till svenska inom samtliga litteraturkategorier är i fallande ordning: engelska, norska, danska, franska och tyska. Det ser dock i viss mån olika ut vid en analys av skilda litteraturkategorier. Det är främst litteratur från Afrika, Asien och Latinamerika som har svårt att få en plats på den svenska bokmarknaden. Under en tioårsperiod mellan 1988 och 1998 minskade även utgivningen av västeuropeisk litteratur i Sverige. Antalet översättningar från franska minskade t.ex. med 59 procent och från tyska med 35 procent under perioden.²⁶ Denna utveckling har dock vänt, till stor del eftersom nya förlag specialiserade på översatt litteratur har startats. Dessa är ofta inriktade mot utgivning av litteratur från specifika språkområden.

Vad gäller skönlitteratur för vuxna visar KB:s registrering att engelska fortfarande är det överlägset största originalspråket (se bilaga 2, tabell 7). Dominansen är överväldigande med kring 80 procent av alla titlar nästan varje år.²⁷ Det är dock även i denna kategori en påtaglig minskning kan skönjas under de senaste åren. För skönlitteraturen är det tydligt att norska och danska står relativt starkt liksom franska och i viss mån tyska. Däremot är även viktiga europeiska språk som spanska, ryska och italienska relativt sett sämre företrädade. Bilden accentueras om man ser till språk längre från de europeiska språkfamiljerna. Få titlar översätts från stora språk som arabiska och från asiatiska språk som japanska och kinesiska.

Gällande källspråk i utgivningen av översatt facklitteratur domineras även den av engelska, följd av tyska, danska och norska (se bilaga 2, tabell 6). Vad gäller översättningar av barn- och ungdomslitteratur är mönstret delvis detsamma som för

---

²⁵ Jfr även Steiner, "Läsarnas marknad, marknadens läsare", s. 29, och Yvonne Lindqvist, "Det globala översättningsfältet och den svenska översättningsmarknaden", i *Läsarnas marknad, marknadens läsare* (SOU 2012:10), s. 226.

²⁶ Styrbjörn Gustavsson, *World Literature – International Partners for Literary Diversity*, (Sida, 2001), s. 72.

²⁷ I detta ryms även titlar som översatts via engelska. Med andra ord är det inte säkert att alla titlar som översatts från engelska härrör från eller speglar de kulturella förhållandena i engelsktalande länder. Det innebär heller inte att alla typer av litteratur från det engelska språkområdet är väl representerade i översättning till svenska.

skönlitteratur för vuxna.²⁸ Engelska är det dominerande källspråket, även om andelen minskat något under den senaste tioårsperioden. Det har vad gäller barn- och ungdomslitteratur länge funnits en kritik mot den rikriktning som den stora andelen översättningar från engelskan medför. För barn- och ungdomslitteraturen är annars norska och danska relativt väl företrädade källspråk, liksom franska, tyska och nederländska. Några viktiga skillnader i jämförelse med skönlitteraturen för vuxna syns även, bl.a. att utgivningen av manga under ett antal år fick till följd att japanskan seglade upp som näst största originalspråk för att sedan åter minska. Mangaboomen är också förklaringen till engelskans minskade dominans under ett antal år. Bortsett från denna tillfälliga våg av översättningar från japanska och koreanska finns få titlar från utomeuropeiska språk.

Enligt Nationalbibliografen är således antalet utgivna titlar i översättning relativt stabil, medan en betydande minskning i utgivningen av översatt litteratur syns hos Svenska Förläggareföreningens medlemsförlag. En växande andel av den översatta litteraturen kan mot denna bakgrund förmodas ges ut av förlag eller andra utgivare som inte är medlemmar i föreningen. Exempel på svenska förlag som inte är med i föreningen men har en katalog som till stor del består av översatt litteratur är både förlag som Harlequin, en rad läromedelsförlag och kvalitetsutgivare inom allmänlitteratur (se vidare kapitel 8).

---

²⁸ Se Svenska barnboksinstitutets statistik samt Åsa Warnqvist, ”Dragonball, LasseMaja och Twilight”, i *Läsarnas marknad, marknadens läsare* (SOU 2012:10), s. 329–352. Jfr även bilaga 2, tabell 8, för de vanligaste källspråken inom kategorin enligt Nationalbibliografen.